

KPN PENSIOENFONDS

Jaarverslag

2019



PENSIOENFONDS KPN:

Onze missie, visie en doelstellingen

ONZE MISSIE

Het pensioenfonds wil een betrouwbare, adequate en transparante invulling geven aan de pensioenovereenkomst, waarbij het streven is het pensioenresultaat in euro's over een voortschrijdende periode van vijftien jaar te maximaliseren. In de communicatie naar (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en de werkgever zal het pensioenfonds nadrukkelijk de mogelijkheden binnen de pensioenregeling naar voren brengen.

ONZE VISIE

Het pensioenfonds zorgt voor een actieve betrokkenheid bij de belanghebbenden, waarbij gestreefd wordt naar een realistische verwachting van het pensioenresultaat. Het pensioenfonds monitort en vervult waar nodig en mogelijk een actieve rol ten aanzien van de ontwikkelingen in de pensioensector, is daar onderdeel van en zorgt voor tijdige implementatie van gewijzigde maatschappelijke inzichten en wet- en regelgeving. Op basis hiervan beoordeelt het periodiek zijn bestaansrecht. Het pensioenfonds heeft op basis van de huidige omvang, professionele governance en een efficiënte bedrijfsvoering bestaansrecht voor de uitvoering van de collectieve pensioenregeling.

ONZE DOELSTELLINGEN

1

Pensioenfonds KPN heeft een lange termijn doelstelling (15 jaar voortschrijdend) en streeft naar een maximalisatie van het pensioenresultaat in euro's, waarbij de beleggingen, het rente- en risicobeleid zo zijn ingericht dat de kans, gegeven de financiële positie, dat de dekkingsgraad 5 jaar achtereen onder het minimaal vereist vermogen ligt, beperkt wordt.

2

- (1) Het pensioenfonds streeft naar voldoende rendement om de voorwaardelijke toeslag te kunnen financieren;
- (2) Pensioenfonds KPN werkt in overeenstemming met de geldende wet- en regelgeving en bij het uitvoeren van de regeling hanteert het pensioenfonds het principe van evenwichtige belangenafweging tussen alle groepen belanghebbenden.

3

- (1) De beheersing van (IT-)continuïteit is gewaarborgd en de uitvoering van pensioenregelingen dient nu en in de toekomst juist, tijdig, beheerst en volledig plaats te vinden;
- (2) waarbij Pensioenfonds KPN een duidelijke IT-strategie heeft.

4

- (1) Bij de uitvoering van de pensioenregeling gebruikt het pensioenfonds een heldere, consistente en transparante communicatie. De communicatie is daarbij gericht op zekerheid, ambitie en kosten met betrekking tot uitvoering van de DB en BPR component, met een optimale balans tussen kwaliteit, resultaat en kosten;
- (2) De communicatie richting deelnemers is gericht op het bieden van handelingsperspectief voor de deelnemer.

5

- (1) Het pensioenfonds participeert actief in de maatschappelijke discussie over de ontwikkelingen in de pensioensector en maakt bewuste keuzes ten aanzien van (duurzaam) beleggen, de ethische impact van beleggingen en handelen hiernaar;
- (2) integere bedrijfsvoering is onderdeel van de cultuur en stemt overeen met de geldende maatschappelijke normen.

6

Pensioenfonds KPN waarborgt strategische kennis en ervaring met verandermanagement binnen het bestuur om de slagvaardigheid te vergroten, operationele uitvoering te versimpelen en de toekomstbestendigheid te versterken.

7

Bij het uitbesteden van de pensioenuitvoering wordt een beheerste uitbestedingsrelatie tussen Pensioenfonds KPN en de pensioenuitvoeringorganisatie gewaarborgd waarbij het pensioenfonds volledig in control is.

Deze doelstellingen gelden over 2019. Het bestuur heeft eind april 2020 de doelstellingen aangepast, waarbij een aantal doelstellingen samengevoegd is.

In dit jaarverslag

	Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen	6
	Voorwoord van de voorzitter	8
	VERSLAG VAN HET BESTUUR	11
	2019 in 5 minuten	12
1	JOUW PENSIOENFONDS FINANCIEEL	14
	Rendement, dekkingsgraad, toeslagverlening & premie	
2	BELEGGEN VOOR EEN GOED PENSIOEN	22
	Beleggingsbeleid en rendementen 2019	
3	TRANSPARANT OVER KOSTEN	40
4	ONZE ORGANISATIE: ZO ZORGEN WE VOOR JE PENSIOEN	47
	Bestuur & organisatie, naleven wet- en regelgeving	
5	RISICO'S BEHEERSEN	55
	Een van de kerntaken van Pensioenfonds KPN	
6	OVER JE PENSIOEN	65
	Pensioenregeling, ontwikkelingen in wet- en regelgeving, communicatie	
7	ACTUARIËLE ANALYSE	71

Leeswijzer



Sommige stukken gaan dieper in op een onderwerp. Klik op bovenstaand icoontje of scroll gewoon verder.



Of klik op bovenstaand icoontje om naar het volgende onderwerp te gaan.

8	VERWACHTE GANG VAN ZAKEN	75
	De ontwikkelingen die worden verwacht in 2020	
9	VERSLAG INTERN TOEZICHT	79
10	VERSLAG VERANTWOORDINGSORGAAN	84
11	JAARREKENING	90
	11.1 Balans per 31 december 2019	91
	11.2 Staat van baten en lasten	92
	11.3 Kasstroomoverzicht	94
	11.4 Toelichting op de jaarrekening	96
12	OVERIGE GEGEVENS	165
	12.1 Bijzondere statutaire zeggenschapsrechten	166
	12.2 Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten	167
	12.3 Actuariële verklaring	168
	12.4 Controleverklaring onafhankelijk accountant	170
13	BIJLAGEN	191

Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen

Bedragen x € 1,0 miljoen	2019	2018	2017	2016	2015
Aantal verzekerden (per eind van het jaar)					
Deelnemers, actief en voortgezet	12.366	13.281	14.013	14.668	15.743
Gewezen deelnemers ¹	39.708	38.506	39.244	38.767	30.243
Ingegane pensioenen	20.775	20.197	19.660	19.192	19.047
Totaal aantal verzekerden ²	72.849	71.984	72.917	72.627	65.033
Pensioenen					
Kostendeekkende premie	150	154	161	145	132
Gedempte premie	102	97	100	105	113
Ontvangen premie					
● Jaarpremie	113	116	115	125	140
● Afkoop bijstortverplichting	nvt				196
● Bijstortingsverplichting	nvt				0
Uitvoeringskosten	9	9	8	8	7
Uitkeringen	233	225	220	218	217
Toeslagverlening					
Actieve deelnemers	0,41%	1,11%	0,74%	0,00%	0,00%
Gewezen deelnemers en ingegane pensioenen	0,48%	1,16%	0,81%	0,00%	0,00%
Vermogen en solvabiliteit					
Aanwezig eigen vermogen	1.756	1.280	1.797	1.120	874
Minimaal vereist eigen vermogen (Pensioenwet art. 131)	385	356	357	353	313
Vereist eigen vermogen (Pensioenwet art. 132)	1.684	1.522	1.786	1.767	1.627
Technische voorzieningen	9.179	8.064	7.827	7.957	7.359
Dekkingsgraad	116,9%	114,1%	120,1%	112,5%	111,9%
Beleidsdekkingsgraad	114,3%	120,1%	118,1%	107,0%	113,2%
Gemiddelde duratie voorziening in jaren	18,2	17,5	17,7	17,8	17,4
Gemiddelde marktrente (interne rekenrente)	0,6%	1,4%	1,5%	1,3%	1,7%

¹⁾ De collectieve waardeoverdracht vanuit Stichting Voorzieningsfonds Getronics (SVG) van in totaal bijna € 670 mln. heeft ertoe geleid dat het aantal gewezen deelnemers in 2016 fors is gestegen. Deze deelnemers hadden slapende rechten bij SVG.

²⁾ In bijlage 1 deelnemersbestand is een nadere uiteenzetting van het verloop van de het totaal aantal verzekerden ten opzichte van voorgaand boekjaar weergegeven.

Bedragen x € 1,0 miljoen	2019	2018	2017	2016	2015
Kostenratio's					
Pensioenbeheerkosten ³					
(in euro per deelnemer/pensioengerechtigde)	€ 213	€ 222	€ 209	€ 194	€ 176
Vermogensbeheerkosten					
(in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,55%	0,47%	0,48%	0,38%	0,38%
Transactiekosten					
(in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,13%	0,26%	0,20%	0,03%	0,20%
Beleggingen					
Balanswaarde ⁴	12.245	10.475	10.826	10.171 ⁵	8.733
Beleggingsopbrengsten	1.873	-215	732	952	292
Samenstelling beleggingsportefeuille					
Aandelen ⁶	34,0%	37,4%	45,0%	43,7%	44,8%
Vastrentende waarden	56,3%	50,4%	46,4%	45,6%	45,6%
Vastgoed	8,0%	9,3%	8,6%	7,9%	6,1%
Overige beleggingen ⁷					
(grondstoffen, hedgefondsen)	-	-	-	1,7%	3,3%
Derivaten	2,3%	1,6%	-0,4%	4,4%	2,6%
Liquide middelen ⁸	-0,6%	1,3%	0,4%	-3,3%	-2,4%
Beleggingsrendement (exclusief deelvermogens)					
Jaarrendement portefeuille ⁹	18,3%	-1,7%	7,4%	11,0%	3,7%
Afgelopen 5 jaar in % ¹⁰	7,5%	8,3%	8,9%	10,0%	10,0%
Afgelopen 10 jaar in % ¹¹	9,4%	9,1%	7,5%	7,1%	6,7%

Standen zijn per het einde van het genoemde jaar; stromen betreffen de gehele verslagperiode.

³⁾ De pensioenuitvoeringskosten worden gerapporteerd in euro's per deelnemer, waarbij het aantal deelnemers de som is van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden.

⁴⁾ In deze kosten zitten geen schattingselementen.

De balanswaarde van de beleggingen bestaat uit de beleggingen voor risico pensioenfondsen en voor risico deelnemers en de negatieve derivaten en vorderingen en schulden inzake beleggingen. De grote stijging van de balanswaarde in 2016 is het gevolg van de collectieve waardeoverdracht.

⁵⁾ De balanswaarde in 2016 is gewijzigd ten opzichte van het definitieve jaarverslag 2016. De negatieve derivaten zijn in dit jaarverslag verrekend met de beleggingen voor risico pensioenfondsen en voor risico deelnemers.

⁶⁾ Private equity (1,7%) maakt onderdeel uit van de categorie aandelen.

⁷⁾ Grondstoffen en hedgefondsen maken na 2016 geen deel meer uit van de portefeuille.

⁸⁾ In 2015 en 2016 negatief vanwege een negatieve tegenwaarde van de futures. In 2019 negatief vanwege correctie cash collateral.

⁹⁾ Inclusief derivaten en inclusief het rendement op het solvabiliteitsdepot.

¹⁰⁾ Het rendement is berekend op basis van de geometrische methode.

Voorwoord

In dit bestuursverslag 2019 van Stichting Pensioenfonds KPN (hierna het pensioenfonds) lees je meer over de financiële positie van ons pensioenfonds en ontwikkelingen die in het verslagjaar hebben plaatsgevonden.

Het is best lastig om in deze bijzondere tijd waarin de wereld zwaar getroffen wordt door het Coronavirus iets te zeggen over het jaar 2019. Zeker voor wat betreft de financiële situatie is er veel veranderd. Gelukkig kan ons pensioenfonds een stootje hebben, maar je zult begrijpen dat deze situatie onze continue aandacht heeft. Op andere momenten en op andere plekken, zoals op de website, communiceren we daar specifiek over en dus beperken we ons in dit bestuursverslag zoveel mogelijk tot de gebeurtenissen in 2019.

In financieel opzicht was 2019 een goed jaar. De rente is weliswaar fors gedaald, maar op de aandelenmarkten hebben we goede rendementen behaald. In tegenstelling tot een jaar daarvoor was het laatste kwartaal van 2019 zelfs uitzonderlijk goed. Dat heeft er mede voor gezorgd dat de positieve beleggingsresultaten de negatieve effecten van de rentedaaling volledig hebben goedge maakt.

Graag neem ik je hier mee in een paar onderwerpen. De overige ontwikkelingen in 2019 lees je verderop in dit bestuursverslag bijvoorbeeld in hoofdstuk 2 in een compacte samenvatting van twee pagina's.

Het bestuur

Per 31 december 2019 is de laatste bestuurstermijn van Fred Ooms afgelopen. Fred heeft zich 12 jaar met ziel en zaligheid ingezet voor het pensioenfonds. Hij was daarbij als bestuurder, lange tijd lid van het dagelijks bestuur en diverse commissies waaronder de beleggingscommissie en was tevens onze belangrijkste liaison naar de werkgever. In zijn bestuursperiode zijn belangrijke stappen gezet in de vorm van fusies van pensioenfonds en de financiering van de pensioenregeling (inclusief de afkoop van de bijstortingsverplichting). We zijn Fred dankbaar voor zijn grote inzet en enorme bijdrage. Inmiddels is Désirée Leijten namens de werkgever aangewezen als zijn beoogd opvolgster en is de benoemingsprocedure bij De Nederlandsche Bank (DNB) gestart.

In financieel opzicht was 2019 een goed jaar. De rente is weliswaar fors gedaald, maar op de aandelenmarkten hebben we goede rendementen behaald.

Per dezelfde datum liep de eerste bestuurstermijn van Caspar Vlaar af en is in overleg met de Centrale Ondernemingsraad (COR) besloten om Caspar voor een tweede termijn te benoemen.

Eigen bestuursbureau en externe ondersteuning

In januari 2019 is het bestuur gestart met de oprichting van een eigen bestuursbureau om het hoofd te bieden aan de bestuurlijke druk en om verdere professionalisering mogelijk te maken. Inmiddels zijn er vijf medewerkers aangesteld en wordt gewerkt aan de verdere bezetting. Voor ondersteuning bij complexe onderwerpen en op piekmomenten zijn externe specialisten geselecteerd, zodat snel en professioneel advies kan worden verkregen als dat nodig is.

Met medewerkers het bestuursbureau en de externe ondersteuning is hard gewerkt aan een aantal strategische projecten. Voorbeelden hiervan zijn de projecten bij en dialogen met onze belangrijkste uitvoeringsorganisaties, TKP voor de pensioenadministratie en AIM (Aegon Investment Management B.V.), in 2019 onder de naam TKPI, voor het vermogensbeheer. Ook zijn besprekingen met de Sociale Partners van KPN gevoerd over de nieuwe premieperiode. Hiermee zorgen we dat we ons zowel intern als samen met onze uitvoeringsorganisaties voorbereiden op de toekomst en daarbij de dienstverlening en systemen verder verbeteren. Tevens zijn extra benodigde activiteiten voor de implementatie van de nieuwe Europese pensioenrichtlijn IORP II uitgevoerd, waarmee de governance en het risicobeheer in het pensioenfonds zijn versterkt.

Daarmee kunnen we de toekomst, ondanks de huidige situatie, met vertrouwen tegemoetzien.

Tot slot

Zoals je zult merken, is de vormgeving van dit jaarverslag flink onder handen genomen.

We hopen dat het vernieuwde bestuursverslag duidelijker en toegankelijk is geworden en uitnodigt om verder te lezen.

Graag wil ik op deze plaats iedereen bedanken die op welke wijze dan ook heeft bijgedragen aan het pensioenfonds.

Amersfoort, mei 2020

Peter van Gameren,
voorzitter



2019 was een goed beleggingsjaar.
We haalden op onze beleggingen
een rendement van 18,3%.
In euro's is dat ruim € 1,9 miljard.

Verslag van het bestuur



Het jaar 2019 in vijf minuten

Goed beleggingsjaar

2019 was een goed beleggingsjaar. We haalden op onze beleggingen een rendement van 18,3%. In euro's is dat ruim € 1,9 miljard. Je zou verwachten dat we er daardoor aan het eind van het jaar financieel aanzienlijk beter voorstonden. Maar dat valt tegen. Tegenover die hoge beleggingswinst stond namelijk ook een grote stijging van onze pensioenverplichtingen. Dat komt doordat de voorgeschreven rente waarmee we moeten rekenen opnieuw is gedaald. En bij een lagere rente moeten wij meer geld reserveren voor de pensioenen dan bij een hogere rente. De beleggingswinst kon de stijging van onze verplichtingen maar nauwelijks goedmaken. Onze actuele dekkingsgraad steeg van 114,1% op 1 januari naar 116,9% op 31 december. Maar onze beleids-

dekkingsgraad (de gemiddelde stand van de actuele dekkingsgraad over de laatste 12 maanden) daalde van 120,1% op 1 januari naar 114,3% op 31 december.

Je beleggingen voor eigen risico flink omhoog

Deelnemers die een deel van hun pensioen opbouwen in de Beschikbare Premie Regeling of via Individueel Pensioensparen, hebben hun beleggingsdepot in 2019 flink in waarde zien stijgen. Het overzicht van de rendementen is te vinden vanaf pagina 33.

Pensioenen gedeeltelijk gecompenseerd voor prijsstijgingen

Pensioenfonds KPN probeert het pensioen ieder jaar mee te laten groeien met de prijsstijgingen

in Nederland (de inflatie). Dat is belangrijk voor de koopkracht van het pensioen. We doen dat met een toeslag. Maar die kunnen (en mogen) we alleen geven als we er financieel goed genoeg voorstaan. Daar zijn strikte wettelijke regels voor. Doorslaggevend is daarbij de stand van de beleidsdekkingsgraad. Bij ons was die niet hoog genoeg om de pensioenen op 1 januari 2020 volledig mee te laten groeien met de prijsstijgingen. We konden gelukkig wel een gedeeltelijke toeslag geven: 0,41% voor wie nog pensioen opbouwt en 0,48% voor de pensioengerechtigden en ex-deelnemers die nog pensioen bij ons hebben staan. We vinden het uiteraard jammer dat we geen volledige toeslag hebben kunnen verlenen. Dat is en blijft ons doel. Maar vanwege de lage rente lag dat nu niet binnen ons bereik.

Pensioenfondsen KPN probeert het pensioen ieder jaar mee te laten groeien met de prijsstijgingen in Nederland (de inflatie).

Herstelplan

In september 2019 is onze dekingsgraad onder de grens voor het vereist eigen vermogen gedaald. Die grens is afhankelijk van de samenstelling van de beleggingsportefeuille op dat moment en ligt op 30 september 2019 bij een beleidsdekkingsgraad van 115,9%. Het verlagen van de pensioenen, waar het afgelopen jaar bij veel pensioenfondsen over is gesproken, is bij ons eind 2019 niet aan de orde. Maar onze financiële buffers zijn te laag. We hebben daarom een herstelplan moeten indienen bij De Nederlandse Bank. Uit dat plan blijkt dat we voldoende kracht hebben om onze buffers binnen de wettelijke termijn van 10 jaar weer op te bouwen. We blijven daar hard voor werken.

En verder in 2019...

- We hebben verdere stappen gezet in maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB). We kiezen (in Europa) nu bijvoorbeeld zoveel mogelijk voor aandelen van bedrijven die op het gebied van zorg voor mens & milieu het beste presteren in hun sector. We zijn gaan beleggen in groene obligaties. We hebben stappen gezet op het pad om de CO2-voetafdruk van onze beleggingen verder te verlagen. Een andere belangrijke stap is dat we het bureau Sustainalytics hebben aangesteld om namens ons invloed uit te oefenen op bedrijven waarin wij beleggen. Op onze website vind je een infographic over ons MVB-beleid.
- We hebben onze organisatie en met name het risicobeheer verder verstevigd. Zo hebben we de indeling van onze bestuurscommissies aangepast (we hebben bijvoorbeeld een aparte risicocommissie ingericht) en hebben we drie zogeheten sleutelfunctiehouders aangesteld, waarvan één specifiek voor risicomanagement.
- We hebben in 2019 weer volop met onze deelnemers gecommuniceerd. We hebben ook onderzocht wat zij van onze communicatie vinden. De resultaten stemmen tot tevredenheid. Uiteraard blijven we je ook in 2020 zo goed mogelijk van informatie voorzien. Heb je vragen? Aarzel niet contact met ons op te nemen. Wij staan voor je klaar.
- Vanaf 1 januari 2019 is het mogelijk om vanuit de beschikbare premieregeling na pensionering te blijven beleggen. Jaarlijks wordt dan de uitkering uit het kapitaal gehaald en de rest van het kapitaal blijft voor rekening van de pensioengerechtigde belegd. In 2019 maakten daar 6 pensioengerechtigden gebruik van.

1

Je pensioenfonds financieel

Rendement, dekkingsgraad,
toeslagverlening & premie

Hoe je pensioenfonds er financieel voorstaat is belangrijk voor je pensioen. Hoe beter we ervoor staan, des te zekerder is je pensioen. En ook heel belangrijk: alleen als we er financieel goed genoeg voorstaan mogen we je pensioen volledig indexeren, dat wil zeggen: geheel mee laten groeien met de inflatie. Hoe je pensioenfonds ervoor staat, kun je zien aan de dekkinggraad. Hoe hoger die is, des te beter staan we ervoor.

Dekkinggraad – wat is het?

De dekkinggraad geeft aan in hoeverre de pensioenen gedekt zijn door voldoende vermogen.

Twee verschillende dekkinggraden zijn van belang:

- De **actuele dekkinggraad**: Dat is de stand van zaken op één bepaald moment. We stellen die aan het eind van iedere maand vast.
- De **beleidsdekkinggraad**: die geeft de gemiddelde stand van de actuele dekkinggraad over de laatste 12 maanden weer. Omdat het een gemiddelde stand is, fluctueert de beleidsdekkinggraad minder snel dan de actuele dekkinggraad. Op deze beleidsdekkinggraad moeten we de meeste belangrijke beslissingen baseren, zoals bijvoorbeeld het jaarlijkse besluit of we je pensioen kunnen verhogen met een toeslag of niet.

Wat heeft 2019 je pensioenfonds financieel gebracht?

2019 is een jaar met een opvallende tegenstelling. We hebben een uitstekend beleggingsresultaat (inclusief renteafdekking) behaald van 18,2% (meer details daarover lees je in de volgende paragraaf). Het pensioenvermogen is daarmee met ruim € 1,9 miljard toegenomen tot ruim € 12,2 miljard. Maar stonden we er aan het eind van het jaar nu ook beter voor?

Kijk je naar de **actuele dekkinggraad**, dan zijn we er iets beter voor komen te staan. We begonnen 2019 met een actuele dekkinggraad van 114,1% en sloten het jaar af op een stand van 116,9%.

Kijk je naar de **beleidsdekkinggraad**, dan zie je dat die zelfs gedaald is. Op 1 januari 2019 bedroeg de beleidsdekkinggraad 120,1% en op 31 december 2019 was die 114,3%.

Je ziet dus dat onze actuele dekkinggraad licht verbeterd is, terwijl de beleidsdekkinggraad juist gedaald is. Dat heeft te maken met het feit dat de beleidsdekkinggraad de gemiddelde stand van de actuele dekkinggraad over

de afgelopen twaalf maanden weergeeft. In een groot aantal maanden van 2019 was de stand van de actuele dekkingsgraad lager dan eind 2019. Die 'mindere' maanden tellen mee in de beleidsdekkingsgraad van eind 2019, die daardoor lager uitvalt dan de actuele dekkingsgraad van eind december.

Last van lage rente

De belangrijkste oorzaak van de financiële situatie waarin pensioenfondsen de laatste jaren verkeren is de lage rente waarmee we moeten rekenen. Die lage rente heeft ervoor gezorgd dat de pensioenverplichtingen sterk zijn opgelopen. Onder pensioenverplichtingen verstaan we: hoeveel geld die we op dit moment in kas moeten hebben om alle tot nu toe opgebouwde pensioenaanspraken nu en later uit te kunnen betalen.

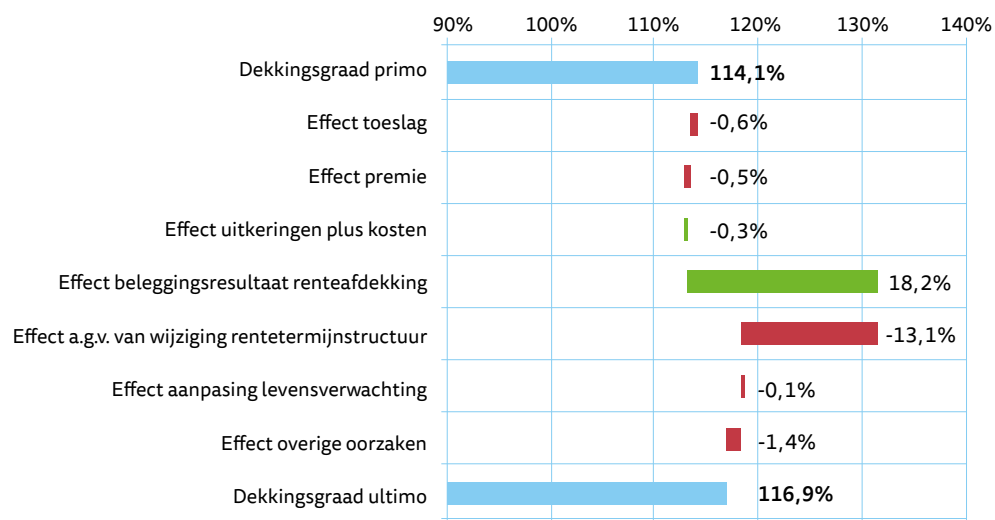
De impact van de rente hangt samen met de manier waarop we de hoogte van onze verplichtingen moeten berekenen (dus hoeveel geld we nu 'in kas' moeten hebben, om alle tot nu toe opgebouwde pensioenen nu en later uit te kunnen betalen). Stel, we moeten iemand over 20 jaar 1.000 euro aan pensioen uitbetalen. We hoeven dan nu nog niet dat volledige bedrag aan pensioen in kas te hebben – het pensioengeld heeft immers nog 20

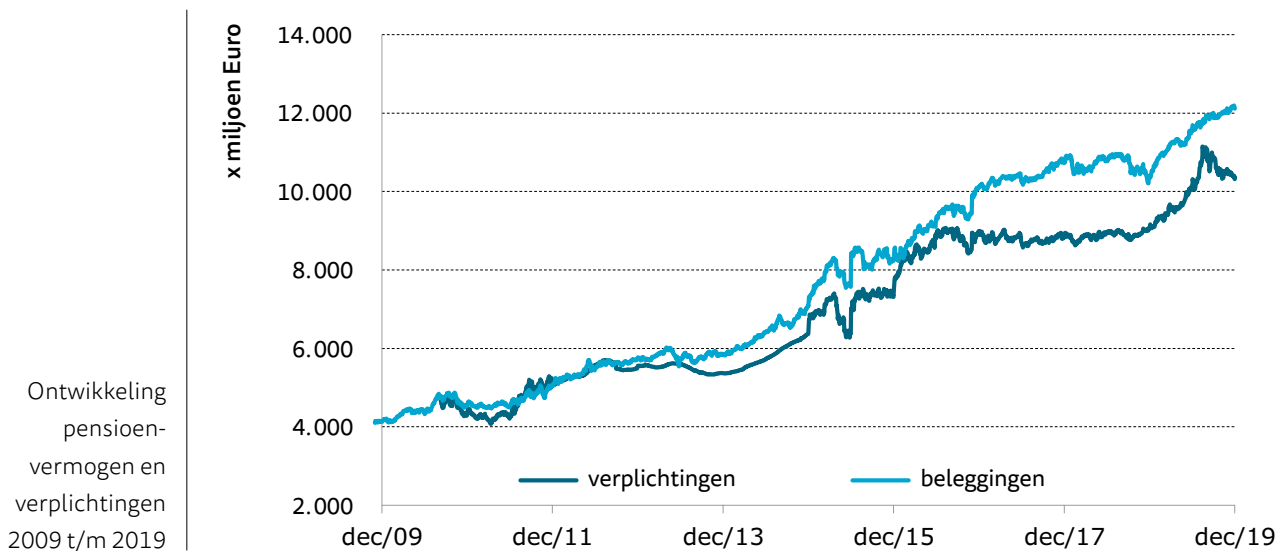
jaar de tijd om aan te groeien met de beleggingsopbrengsten. Maar voor hoeveel we nu wel nodig hebben, kunnen we niet uitgaan van de verwachte beleggingsopbrengsten, maar moeten we uitgaan van de stand van de rente (om meer precies te zijn: de rentetermijnstructuur, die door De Nederlandsche Bank maandelijks wordt vastgesteld). Hoe lager die rente is, des te meer geld moeten we nu hebben om straks die 1000 euro uit te kunnen betalen.

In 2019 hadden we opnieuw te maken met een dalende rente. De gemiddelde rente is gedaald van 1,37% op 1 januari naar 0,55% op 31 december 2019. Onze verplichtingen (inclusief de beschikbare premieregeling) stegen daardoor van € 9,1 miljard naar € 10,4 miljard. Die stijging kon maar nauwelijks worden goedge maakt door het hoge beleggingsrendement. Vandaar dat onze actuele dekkingsgraad minder is gestegen dan je bij het hoge rendement misschien zou verwachten.

De plussen en minnen van 2019

De beleggingsopbrengsten en de stijging van verplichtingen door de lagere rente hadden in 2019 de meeste impact op onze financiële positie. Maar er was meer dat daarop invloed had. In de grafiek hieronder een overzicht.





Ontwikkeling pensioenvermogen en verplichtingen

Hierboven zie je hoe het pensioenvermogen sinds 2009 is aangegroeid – dat komt vooral door de beleggingsrendementen. Je ziet ook dat tegelijkertijd de verplichtingen zijn gestegen – dat komt met name door de gedaalde rente (daarnaast heeft bijvoorbeeld ook de gestegen levensverwachting geleid tot hogere verplichtingen). Zoals je ziet ligt de lijn van de beleggingen (het pensioenvermogen) de laatste jaren wel boven die van de verplichtingen – de dekkingsgraad is dan hoger dan 100%. Dat we desondanks de pensioenen niet volledig mee hebben kunnen laten groeien met de prijzen, hangt samen met de wettelijke buffereisen.

Toeslagverlening: je pensioen op 1 januari 2020 verhoogd

We proberen de pensioenen ieder jaar door een toeslag mee te laten stijgen met de prijsstijgingen in Nederland. Zo proberen we de koopkracht van je pensioen op peil te houden, of je nu al met pensioen bent of je pensioen nog aan het opbouwen bent. Maar we mogen de pensioenen alleen verhogen met een toeslag als onze financiële positie dat toelaat. Gedeeltelijke toeslagverlening mag vanaf een beleidsdekkingsgraad van 109%, volledige toeslagverlening is toegestaan vanaf een stand van circa 119% (dit percentage geldt specifiek voor ons pensioenfonds en wordt jaarlijks vastgesteld).*

* Bij ons pensioenfonds wordt de beleidsdekkingsgraad berekend inclusief de saldi van de BPR/IPS-regeling. Dat heeft een verlagend effect op de beleidsdekkingsgraad van circa 2,3%. Van DNB hebben wij toestemming gekregen om de berekening van de toeslag aan te passen aan deze invloed. Hierdoor wordt de wettelijke grens voor gedeeltelijke toeslagverlening van 110% voor ons verlaagd naar 109% en voor volledige toeslagverlening van circa 121% naar 119%.

Op basis van de beleidsdekkingsgraad van eind november 2019 (het meetmoment voor de beslissing over de toeslag) hebben we de pensioenen op 1 januari 2020 kunnen verhogen met 0,41% voor de deelnemers die nog pensioen opbouwen en met 0,48% voor de pensioengerechtigden en ex-deelnemers (slapers). Dat is een gedeeltelijke toeslagverlening. De prijzen in Nederland** stegen in de meetperiode (september 2018 – september 2019) met 1,64%.

Gemiste toeslagen inhalen

In het verleden gemiste toeslagen kunnen volgens ons pensioenreglement in de toekomst worden goedge maakt als de beleidsdekkingsgraad daarvoor hoog genoeg is. De verjaringstermijn voor niet-verleende toeslagen, die eerder gold, is eind 2018 opgeheven.



Een volledig overzicht van ons toeslagenbeleid vind je op onze website. [Klik hier.](#)

** De geschoonde CBS-consumentenprijsindex.

Solvabiliteitsdepot

Tot 1 januari 2015 had de werkgever de verplichting om onder bepaalde omstandigheden een extra storting in het pensioenfonds te doen. Deze verplichting is door de werkgever op 1 januari 2015 afgekocht door een eenmalige storting van € 196 miljoen. In het geval van een dekkingstekort kan het pensioenfonds geen beroep meer doen op de werkgever. Het bedrag is opzijgezet in een solvabiliteitsdepot dat bijdraagt bij aan een solide financiering van de opgebouwde aanspraken vanaf 1 januari 2015. Het solvabiliteitsdepot maakt onderdeel uit van het eigen vermogen van het pensioenfonds en telt wel mee voor de bepaling van de dekkingsgraad. Maar voor de bepaling van de hoogte van de toeslagverlening wordt het solvabiliteitsdepot in ieder geval tot november 2020 buiten beschouwing gelaten.

Herstelplan

In november 2019 heeft Pensioenfonds KPN een herstelplan ingediend. Daaruit blijkt dat we op basis van ons financiële beleid inderdaad op tijd weer aan alle normen kunnen voldoen. We verwachten eind 2020 een beleidsdekkingsgraad van 115,9% te bereiken. Zo lang onze beleidsdekkingsgraad niet aan de wettelijke normen voldoet, moeten we ons herstelplan jaarlijks actualiseren. We hoeven echter geen geactualiseerde versie in te dienen op basis van de financiële situatie van eind 2019.

Haalbaarheidstoets

Pensioenfonds KPN voert jaarlijks een zogeheten haalbaarheidstoets uit. Daarin onderzoeken we of we op de zeer lange termijn (60 jaar) naar verwachting de door ons geformuleerde ambitie voor het pensioenresultaat kunnen halen. Daarbij wordt gekeken naar onze financiële uitgangspunten en onze risicohouding. Uit de haalbaarheidstoets die we in juni 2019 hebben afgerond blijkt dat alle uitslagen binnen de grenzen vallen van de risicohouding zoals die in november 2018

Juni 2019	Ondergrenzen vanuit beleid	Uitkomsten haalbaarheidstoets
Vanuit feitelijke positie	91,6%	105,2%
Afwijking	35,0%	31,0%

zijn vastgelegd in overleg met de sociale partners. Vanuit de actuele financiële positie kunnen we naar verwachting het beoogde pensioenresultaat (dat is het toegezegde pensioen inclusief onze toeslagambitie) ruimschoots waarmaken. De afwijking naar beneden bij een 'slecht-weerscenario' blijft ook binnen de marges die daarvoor zijn opgesteld.

Premie

De premie voor je pensioen betaal je samen met je werkgever, waarbij de werkgever 16% betaalt en jij 7%. Jouw deel wordt ingehouden van je bruto salaris – netto kost het je dus minder. In totaal bedraagt de premie die we van KPN NV ontvangen (inclusief het deel van de werknemer) 23% van de som van de pensioengrondslagen (dat is het deel van je salaris waarover je pensioen opbouwt). Deze vaste premie is afgesproken tot en met 31 december 2019. Deze premie wordt in het premiedepot gestort. Ieder jaar onttrekken we aan dat depot het bedrag van de zogeheten gedempte kostendeekkende premie.

Op 1 januari was de waarde van het premiedepot € 105,0 miljoen. Eind 2019 is dat € 111,5 miljoen. Die groei komt door het positieve beleggingsrendement op het vermogen in het depot en door het verschil tussen de gedempte kostendeekkende premie en de vaste premie van 23%.

In het reglement is vastgelegd dat als de 23% vaste premie onvoldoende is en er in het premiedepot niet voldoende geld zit om de gedempte kostendeekkende premie te kunnen betalen, dat in dat jaar de pensioenopbouw

verlaagd zal worden. Dat is tot nu toe nog niet voorgekomen.

Omdat de premieafpraak met de cao-partners op 31 december 2019 is afgelopen en er op dat moment nog geen nieuwe cao was afgesloten, is de gedempte kostendeekkende premie 2020 door het bestuur eind december 2019 vastgesteld.

Begin maart 2020 hebben de sociale partners van KPN NV een cao-akkoord bereikt. De pensioenregeling blijft vrijwel onveranderd de komende drie jaar. Ook de vaste premie die de werkgever betaalt blijft 23% van de som van de pensioengrondslagen.



Wil je meer weten over de premie?
Lees verder op de volgende pagina.



Of klik hier om direct naar
hoofdstuk twee te gaan.



Meer weten over premie

(Gedempte) kostendekkende premie

Op grond van de Pensioenwet moet de kostendekkende premie ten minste bestaan uit de volgende onderdelen:

- de actuarieel benodigde premie voor de pensioenverplichtingen (nominale premie);
- een opslag die nodig is voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen (solvabiliteitsopslag);
- een opslag voor uitvoeringskosten van het pensioenfonds (kostenopslag);
- de premie die actuarieel benodigd is voor de voorwaardelijke onderdelen van de pensioenregeling (toeslagpremie).

Met betrekking tot de toeslagpremie kan worden opgemerkt dat deze op nihil is gesteld, aangezien de toeslagverlening voorwaardelijk is en uit overrendementen wordt gefinancierd.

Omdat het pensioenfonds gebruik maakt van de mogelijkheid om de kostendekkende premie te dempen is zowel de kostendekkende premie op basis van de RTS als de gedempte kostendekkende premie opgenomen. Vanaf 2016 wordt de gedempte kostendekkende premie berekend met een rendementscurve die bepaald is op de maximaal toegestane parameters. Deze rendementscurve staat voor vijf jaar vast. De rendementscurve moet eind 2020 weer aangepast worden.

Omdat bij de berekening van de gedempte premie de toekomstige inschatting van de inflatie wordt meegerekend, vervalt de solvabiliteitsopslag in de premie. De opslag door het meerekenen van de inflatie is namelijk hoger dan wat de solvabiliteitsopslag zou zijn.

Het pensioenfonds voldoet in 2019 aan de eis dat de feitelijke premie die de werkgever verschuldigd is (inclusief de

werknemersbijdrage) minimaal gelijk is aan de gedempte kostendekkende premie.

Premies en grensbedragen

Voor 2019 golden de volgende premies en grensbedragen:

- pensioenpremie: 23% over het pensioengevend salaris onder aftrek van de franchise van € 13.785. Het pensioengevend salaris is hierbij gemaximeerd op € 107.593 (conform de fiscale wetgeving);
- beschikbare-premiegrens van € 45.378;
- voor het WIA-excedent pensioen (arbeidsongeschiktheidspensioen) geldt de maximering van € 107.593 niet.

Verloop pensioenpremie en overige premies

De afgelopen vijf jaar hebben de premies zich als volgt ontwikkeld:

Bedragen x € 1000	2019	2018	2017	2016	2015
Pensioenpremie in %	23,0	23,0	23,0	23,0	23,0
Pensioenpremie	112.508	116.122	114.927	124.896	140.288
Afkoop bijstortingsverplichting	nvt	nvt	nvt	nvt	196.000



2

Beleggen voor een goed pensioen

Beleggingsbeleid en
rendementen 2019

Je hebt het eerder in dit verslag al kunnen lezen: 2019 was een uitstekend beleggingsjaar. We haalden een rendement van maar liefst 18,3%. In deze paragraaf kun je er meer over lezen. Waarom beleggen wij je pensioengeld eigenlijk? En hoe zorgen we ervoor dat de risico's aanvaardbaar blijven? Ook lees je meer over ons beleid voor maatschappelijk verantwoord beleggen. En voor wie bij ons een deel van zijn pensioen opbouwt in de modules Individueel Pensioensparen of Beschikbare Premie-regeling: je vindt hier ook een overzicht van de rendementen waarmee je pensioenkapitaal is aangegroeid.

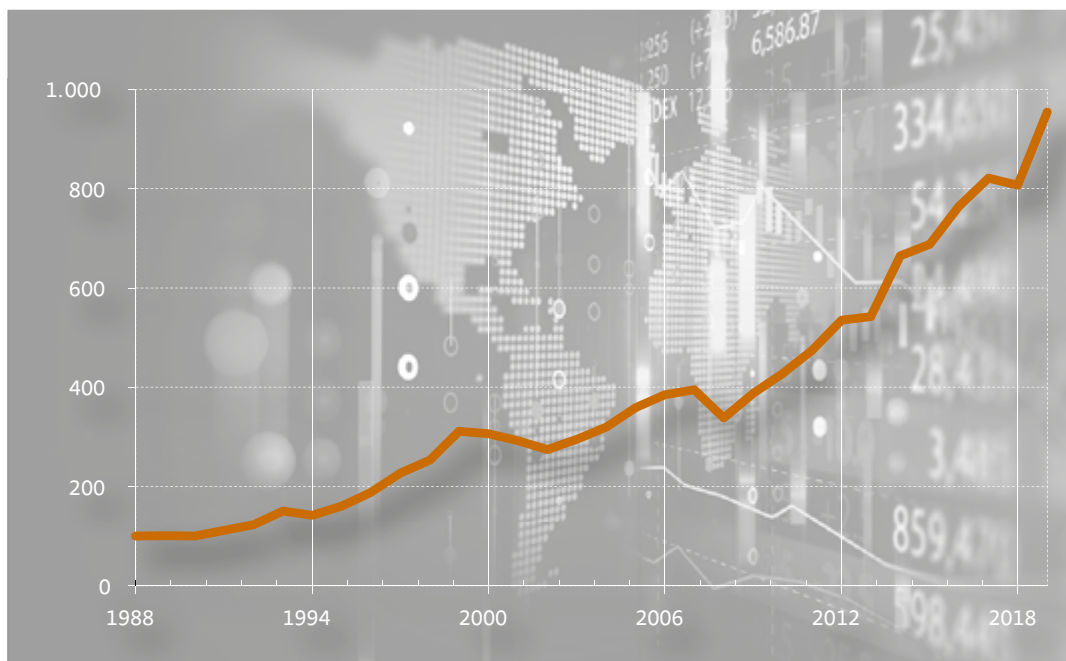
Waarom beleggen we je pensioengeld?

Pensioenfonds KPN belegt het vermogen van de deelnemers om er een zo goed mogelijk rendement te halen, met inachtneming van het risico dat we willen lopen. Dat rendement hebben we nodig om de pensioenen voldoende aan te kunnen laten groeien en om de pensioenen liefst ook nog eens mee te kunnen laten groeien

met de prijsstijgingen in Nederland (de inflatie). Globaal gesproken bestaat een gemiddeld pensioen maar voor een derde deel uit ingelegde pensioenpremie en moet de rest worden verdiend door beleggingsrendementen. Dat halen we nooit met een risicovrije rente. Vandaar dat we het pensioengeld beleggen. In de grafiek op de volgende pagina zie je wat dat sinds 1988 heeft opgeleverd.



Hier zie je het cumulatieve beleggingsrendement van 1988 tot eind 2019. Het gemiddelde rendement per jaar over deze periode bedraagt 7,8%.



Beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid is erop gericht dat we onze doelstellingen voor je pensioen kunnen waarmaken: een maximaal pensioenresultaat. Beleggen is ook een absolute noodzaak om pensioen betaalbaar te houden. Maar aan beleggen kleven risico's (feitelijk is het extra rendement dat je kunt halen door te beleggen een beloning voor het lopen van extra risico). Ons beleid is zo opgezet dat we die risico's verantwoord houden. We willen voorkomen dat onze dekkingsgraad zo ver zou wegzakken dat we de pensioenen zouden moeten verlagen (korten). Het belangrijkste instrument dat we hebben om de risico's te beheersen is spreiding. We beleggen in verschillende soorten beleggingen, van aandelen tot obligaties. En we beleggen in verschillende sectoren en verschillende landen. Wat ook helpt: we beleggen voor de lange termijn. Een euro die je nu als pensioenpremie inlegt, hoeft vaak pas over decennia als pensioen uitgekeerd te worden.

Dus we hebben de tijd om koersdalingen 'uit te zitten'. We weten dat er goede en minder goede jaren zullen zijn en houden daar rekening mee. Samen pensioen opbouwen in een pensioenfonds heeft ook als voordeel dat de beleggingsrisico's over alle deelnemers gespreid worden, over generaties heen zelfs. Dat zorgt ervoor dat je samen verantwoord risico's kunt accepteren, die misschien te groot zouden zijn als je individueel voor je pensioen belegt.

Beleggingsmix en afdekking rente- en valutarisico

De keuze voor hoe we het pensioengeld verdelen over de verschillende soorten beleggingen, noemen we onze beleggingsmix. Die vormt de basis van ons beleggingsbeleid. Het bepaalt de mate waarin we risico lopen en kans hebben op extra rendement. We voeren elke drie jaar een zogeheten ALM-onderzoek uit naar wat voor ons het

optimale beleggingsbeleid is, afgestemd op onze risicohouding en de pensioenverplichtingen voor de lange termijn. Eind 2018 hebben we een nieuwe ALM-studie uitgevoerd. Op basis daarvan hebben we besloten het risico in onze beleggingsmix te verlagen en 10% minder te gaan beleggen in zakelijke waarden (beleggingen met een hoger verwacht rendement, zoals aandelen, maar ook met een hoger risico). Uit de ALM-studie bleek namelijk dat het extra risico naar verwachting niet gaat leiden tot een hoger rendement, een rendement dat nodig is onze pensioendoelstellingen waar te maken. De aanpassing van de beleggingsportefeuille is in de loop van 2019 afgerond.

Bij de beperking van het risico speelt ook de afdekking van het renterisico een rol. Zoals je eerder in dit verslag hebt kunnen lezen, is de dekkingsgraad van een pensioenfonds gevoelig voor een daling van de rente. Daar dekken we ons voor een deel tegen in met vastrentende beleggingen aangevuld met renteswaps. Dat zijn beleggingsproducten die in principe tegengesteld reageren vergeleken met de verplichtingen op een verandering van de rente. Daardoor beschermen ze de dekkingsgraad bij een daling van de rente. Ons rente-afdeckingsbeleid is afhankelijk van de stand van de marktrente en is vastgelegd in een rentestaffel. Vanwege de gedaalde rente in 2019 is de renteafdekking tweemaal verlaagd. Eind 2019 dekten we de rente voor 35% af (eind 2018: 50%). We dekken ons niet volledig in tegen een rentedaaling omdat we dan ook niet meer zouden profiteren van een eventuele stijging van de rente. Ook dit is dus weer een afweging van kansen en risico's.

Het pensioenfonds belegt een deel van zijn beleggingen in vreemde valuta terwijl de verplichtingen in euro's luiden. Om de gevolgen van wisselkoersveranderingen te beperken dekt het pensioenfonds het valutarisico grotendeels af.

Beleggingsovertuigingen

Pensioenfonds KPN heeft een aantal overtuigingen die ten grondslag liggen aan het beleggingsbeleid:

- Het pensioenfonds is een lange termijn belegger;
- Beleggen in risicovolle beleggingscategorieën voegt waarde toe;
- Diversificatie verlaagt risico;
- Beleg alleen in transparante categorieën en strategieën;
- Actief beheer alléén als verwacht wordt dat dit tot extra rendement leidt;
- Maatschappelijk verantwoord beleggen loont en zal bijdragen aan een positief risicorendementsprofiel, waarbij geld wordt ingezet als sturende kracht voor duurzame ontwikkeling.

Onze risicohouding

Samen met de sociale partners hebben we onze risicohouding vastgesteld. Daarin is vastgelegd hoeveel risico we bereid zijn te lopen. Dit is afgestemd op onze missie visie en doelstellingen.



Wil je meer weten over onze risicohouding? Lees verder op de volgende pagina.



Of klik hier om direct naar de beleggingsmix te gaan.



Meer weten over onze risicohouding

Onze risicohouding

Een pensioen opbouwen zonder risico is niet goed denkbaar. Zo moet het pensioenfonds het pensioenvermogen beleggen om je pensioen voldoende aan te laten groeien en liefst elk jaar te kunnen verhogen om de koopkracht ervan op peil te houden. Zonder een bepaalde (verantwoorde) mate van risico te accepteren, zou ons pensioenfonds zijn missie, visie en doelstellingen niet kunnen realiseren.

De mate waarin we risico's accepteren is met de sociale partners afgestemd en vastgelegd in onze risicohouding. Die is afgestemd op onze missie, visie en doelstellingen en is mede gebaseerd op het driejaarlijkse ALM-onderzoek.

De risicohouding op lange termijn voor de middelloonregeling en de stabiele uitkering vanuit de BPR/IPS-regeling drukken we uit in een ondergrens voor het verwachte pensioenresultaat: hoe ver mag dat maximaal afwijken van het beoogde pensioenresultaat (het nominale pensioen inclusief onze toeslagambitie). Het pensioenresultaat wordt hierbij uitgedrukt in een drietal beleidskaders, gebaseerd op de zogenaamde haalbaarheidstoets. In die haalbaarheidstoets wordt doorgerekend in hoeverre we de pensioenverwachtingen kunnen waarmaken. De afkorting VEV staat daarbij voor vereist eigen vermogen (voor ons

pensioenfonds een beleidsdekkingsgraad van 116,2% inclusief de beschikbare premieregeling, eind 2019).

In de tabel hieronder zie je deze ondergrenzen weergegeven. De maximaal aanvaardbare afwijking geeft aan hoe ver we in een extreem 'slecht-weerscenario' mogen afwijken van het verwachte pensioenresultaat.

Risicohouding basispensioenregeling (inclusief uitkeringsfase stabiele uitkering) in termen van pensioenresultaat	
	Ondergrenzen vanuit beleid
Vanuit VEV-niveau	90%
Vanuit feitelijke financiële positie	92%
Maximaal aanvaardbare afwijking (verschil tussen verwacht en worst case)	35%

De risicohouding van de opbouwfase in de BPR-regeling voor de stabiele en variabele uitkering wordt uitgedrukt in de maximaal aanvaardbare afwijking van het pensioen op de pensioendatum (in reële termen). In de tabel hieronder zie je die maximaal geaccepteerde afwijking voor zowel het beleid gericht op een stabiele uitkering als het beleid gericht op een variabele uitkering. De berekeningen zijn gemaakt op basis van de wettelijk voorgeschreven Uniforme

De mate waarin we risico's accepteren is met de sociale partners afgestemd en vastgelegd in onze risicohouding.

RekenMethode (URM). Hierbij wordt door de toezichthouder naast de rekenregels ook voorgeschreven met welke scenario's gerekend moet worden.

De risicohouding in de uitkeringsfase van de variabele uitkering wordt uitgedrukt in de maximaal aanvaardbare afwijking in de pensioenuitkering van jaar op jaar in het worst case scenario (in nominale termen). Op de volgende pagina zie je de maximaal geaccepteerde

Risicohouding opbouwfase BPR

in termen van maximale variatie in reëel pensioen op pensioendatum tussen verwacht en worst case

Leeftijd	Stabiele uitkering	Variabele uitkering
tot 37 jaar	53%	57%
38 - 47 jaar	54%	57%
48 - 57 jaar	46%	52%
58 - 67 jaar	33%	42%

Risicohouding uitkeringsfase variabele uitkering

in termen van maximale afwijking van jaar op jaar in worst case

12%

neerwaartse afwijking. Deze risicohouding is, naast het gekozen risicoprofiel van de beleggingen, grotendeels een gevolg van de keuze om geen spreidingsmechanisme toe te passen.

De risicohouding op korte termijn wordt uitgedrukt in termen van de solvabiliteitspositie (VEV) en is gelijk aan een beleggingsportefeuille met circa 45% zakelijke waarden en met een dynamisch rente-afdekkingsbeleid. De risicohouding op korte termijn, gemeten per 31 december 2019, wordt weergegeven door een VEV van 18,9% (exclusief BPR/IPS-kapitaal). Dit percentage is berekend ten opzichte van de verplichtingen voor risico van het pensioenfonds met een bandbreedte tussen 16,5% en 24,0% (exclusief BPR/IPS-kapitaal). Het VEV wordt hierbij berekend op de door De Nederlandsche Bank voorgeschreven methode.

De omvang van de zakelijke waarden gegeven de huidige omstandigheden is nodig om op lange termijn in staat te zijn de ambitie van de afgesproken pensioenregeling naar verwachting waar te maken. Het gekozen dynamisch rente-afdekkingsbeleid van het pensioenfonds moet voornamelijk voorkomen dat door de daling van de marktrente (te) lage dekkingsgraden optreden, maar tegelijkertijd het pensioenfonds wel in staat stellen om bij stijgende rentebewegingen (deels) financieel te profiteren.

Risicohouding en herstelkracht

Het pensioenfonds streeft er naar om korten van de aanspraken zoveel mogelijk te voorkomen. Indien er door tegenvallende ontwikkelingen toch gekort zou moeten worden, streeft het pensioenfonds ernaar om de korting hierbij over

de gehele looptijd van het eventueel op te stellen herstelplan beperkt te laten zijn. Ook streeft het pensioenfonds ernaar om de kans te beperken op onvoorwaardelijk korten. Er moet onvoorwaardelijk worden gekort wanneer de beleidsdekkingsgraad 5 jaar lang onder het minimum vereist eigen vermogen (MVEV) is. Dit onderdeel van de langetermijn risicohouding (de kans dat we 5 jaar lang onder het MVEV-niveau zitten) wordt meegewogen bij de vaststelling van de strategische beleggingsportefeuille. In het Crisisplan wordt nader omschreven welke kaders in welke omstandigheid daarvoor gelden. De hoofdpunten van de risicohouding zijn leidend voor het beleidskader van het pensioenfonds. Vanuit dit beleidskader wordt het beleggings- toeslag- en kortingsbeleid vormgegeven. Het Crisisplan is te vinden op de website van het pensioenfonds.

Beleggingsmix en resultaten 2019

We behaalden in 2019 op onze totale beleggingsportefeuille een rendement van 18,3%. Hier zie je hoe onze beleggingsportefeuille eind 2019 verdeeld was en wat de bijdrage was van de beleggingssoorten aan het totale rendement.

Aandelen

omvang eind 2019: 34% van de portefeuille

Door de stijging van de aandelenmarkten droegen onze beleggingen in aandelen (inclusief private equity) met 10,2%-punt het meest positief bij aan het rendement.

Vastgoed

omvang eind 2019: 8,0% van de portefeuille

De beleggingscategorie vastgoed leverde een bijdrage van 0,9%-punt aan het totale rendement.

Vastrentende waarden

omvang eind 2019: 56,3% van de portefeuille
Vastrentende waarden (zoals staats- en bedrijfsobligaties, Nederlandse hypotheeklen en inflatie-gerelateerde obligaties) droegen met 4,5%-punt bij aan het totale beleggingsrendement.

Renteafdekking

Voor de afdekking van het renterisico werd in 2019 gebruik gemaakt van vastrentende beleggingen aangevuld met renteswaps. De derivaten die gebruikt worden voor de afdekking van het renterisico leverden een bijdrage van 4,2%-punt aan het rendement.

Valuta-afdekking

Per saldo stegen in 2019 de meeste valuta's ten opzichte van de euro. Doordat het pensioenfonds het valutarisico grotendeels afdekt, gaf de valuta-afdekking een licht negatieve bijdrage.

Rendement beleggingsportefeuille

in %	Gewicht	Rendement	Benchmark	Relatief
Totaal aandelen	34,0	29,1	27,9	0,9
Totaal vastgoed	8,0	10,1	9,4	0,6
Totaal zakelijke waarden	42,0	25,3	24,1	1,0
Totaal vastrentende waarden	56,3	8,0	5,9	2,1
Liquiditeiten	-0,6			
Totaal exclusief overlay	97,7	15,5	13,8	1,5
Totaal overlay (bijdrage)	2,3	2,9	-	-
Totaal	100,0	18,3	-	-

Strategische gewichten beleggingsportefeuille

Categorie	Strategisch gewicht eind 2018 (%)	Strategisch gewicht eind 2019(%)	Werkelijk gewicht eind 2019(%)
Zakelijke waarden	43,0	43,0	42,0
Aandelen	34,5	34,5	34,0
Europa	5,0	5,0	5,4
Wereld	15,0	15,0	17,1
Opkomende markten	3,0	3,0	2,8
Long Term Investing	2,5	2,5	2,7
Small Caps	4,5	4,5	4,3
Private Equity fondsen	4,5	4,5	1,7
Vastgoed	8,5	8,5	8,0
Vastgoed niet-beursgenoteerd	7,65	7,65	6,7
Beursgenoteerd vastgoed	0,85	0,85	1,3
Vastrentende waarden	57,0	57,0	56,3
Bedrijfsobligaties	13,0	11,0	10,2
Groene obligaties	-	2,5	2,4
Staatsobligaties opkomende landen	5,5	5,5	5,3
High Yield	1,5	1,5	1,5
Nederlandse hypotheke	20,0	20,0	21,4
Asset Backed Securities	5,0	5,0	4,0
Staatsobligaties			
Inflatiegerelateerde obligaties	12,0	11,5	11,5
Kas	-	-	-0,6
Overlay		-	2,3
Totaal	100,0	100,0	100,0



Pensioenfonds
KPN belegt het
pensioengeld om er een
zo goed mogelijk
rendement op te halen
bij een verantwoord
risico.



Meer weten over onze
beleggingen? Lees verder op
de volgende pagina.



Of klik hier om direct naar
beleggen met oog voor de
wereld te gaan.

Hierin beleggen wij

Hier zie je in welke categorieën ons pensioenvermogen is belegd en welke veranderingen we in 2019 hebben doorgevoerd.

Beleggingen in aandelen

Het pensioenfonds belegt wereldwijd in aandelen. De strategische regioverdeling van deze beleggingen is gebaseerd op een wereldaandelenportefeuille met extra gewichten naar Europa en opkomende markten. Daarnaast is spreiding aangebracht over verschillende strategieën zoals small caps, long term investing en niet-beursgenoteerde aandelen (private equity). In 2019 zijn de Europese aandelenbeleggingen omgezet naar een passieve best-in-class strategie waar bij de aandelenselectie uitdrukkelijk rekening wordt gehouden met waarden en normen ten aanzien van mens en milieu.

Vastgoed

De niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingen vinden wereldwijd plaats in de regio's Europa, Noord- Amerika en Azië-Pacific. Er is daarnaast ruime spreiding aangebracht in sectoren en landen en er wordt hoofdzakelijk in 'core' beleggingen belegd (vastgoedbeleggingen met een laag risicoprofiel met name gericht op huurinkomsten). De niet-beursgenoteerd vastgoedallocatie wordt op indirecte wijze belegd, hetgeen wil zeggen dat niet rechtstreeks in beleggingsobjecten

wordt belegd maar via vastgoedfondsen. In 2019 is de beoogde sector- en regioverdeling binnen de niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille licht aangepast. Hierbij is het gewicht van Europa iets verlaagd ten opzichte van de andere regio's. Het pensioenfonds heeft ook een beperkte allocatie naar beursgenoteerde vastgoedbeleggingen in ontwikkelde landen volgens een passieve beleggingsstrategie. Deze dienen met name als liquide buffer voor de minder liquide beleggingen in niet-beursgenoteerd vastgoed.

Vastrentende waarden

Het pensioenfonds streeft een brede spreiding na binnen de vastrentende waarden om de kredietrisico's zoveel mogelijk te beperken. Daarnaast wordt beoogd om in te kunnen spelen op extra rendementskansen. De grootste vastrentendewaarde belegging betreft Nederlandse hypotheeklen waarmee wordt geprofiteerd van de aantrekkelijke rentevergoeding in combinatie met lage verwachte verliezen. Daarnaast belegt het pensioenfonds circa 11,5% van het vermogen in inflatiegerelateerde staatsobligaties die tevens dienen als onderpand voor renteswaptransacties. Deze worden uitsluitend in Duitsland

belegd om het kredietrisico zoveel mogelijk te beperken. Eind 2018 is besloten om 2,5% van het belegd vermogen te investeren in Green Bonds. Een Green Bond is een obligatie waarmee beleggers investeren in duurzame projecten. De categorie levert een duidelijke bijdrage aan het thema klimaat en daarnaast komen de karakteristieken van de categorie goed overeen met bedrijfsobligaties. In de loop van 2019 is de managerselectie hiervoor afgerond en is de categorie in de portefeuille opgenomen.

Kas / overlay

Voor het onderpand voor rentederivaten en operationele activiteiten wordt een buffer in liquiditeiten aangehouden. Omdat per eind 2019 alle renteswaps via central clearing zijn afgesloten houdt het pensioenfonds extra kas aan om te kunnen voldoen aan de onderpandverplichtingen.



Meer weten over
beheersing
renterisico's en
je beleggingen
voor Individueel
Pensioensparen
en Beschikbare
Premieregeling

Beheersing beleggingsrisico's

Naast de risico's die beschreven staan in het hoofdstuk Risico's beheersen voert het pensioenfonds actief beleid ten aanzien van de volgende beleggingsrisico's.

Renterisico

Het pensioenfonds heeft te maken met renterisico vanuit de waardering van de verplichtingen. Bij een dalende rekenrente zullen de verplichtingen in waarde stijgen, hetgeen ongunstig is voor de dekkingsgraad van het pensioenfonds en omgekeerd. Om de rentegevoeligheid van de dekkingsgraad te beperken hanteert het pensioenfonds een rente-afdekkingsbeleid. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de vastrentende beleggingen aangevuld met renteswaps. Dit zijn beleggingen die tegengesteld reageren op een renteverandering vergeleken met de verplichtingen. Voor de afdekking van het renterisico wordt een rentestaffel gehanteerd. Met deze staffel is het pensioenfonds beschermd tegen extreme dalingen van de marktrente, terwijl het ook kan profiteren van een rentestijging.

Valutarisico

Het pensioenfonds belegt een deel van zijn beleggingen in vreemde valuta terwijl de verplichtingen in euro's luiden.

Om de gevolgen van wisselkoersveranderingen te beperken dekt het pensioenfonds het valutarisico grotendeels af.

Kredietrisico

Beheersing van het kredietrisico vindt plaats door het stellen van kredietwaardigheidseisen aan de tegenpartijen waarmee transacties kunnen worden gedaan. Daarnaast worden limieten gesteld aan tegenpartijen en worden extra zekerheden zoals onderpand bij renteswaps uitgewisseld.

Actief risico

Bij beleggingen in de beleggingsportefeuille die actief worden beheerd kunnen managers afwijken van een bepaalde benchmark, zodat zij hun kennis kunnen inzetten om een hoger rendement te behalen. Bij actief beheerde beleggingen worden er grenzen gesteld aan de mate van afwijking. Op totaalniveau wordt dit risico begrensd door een limiet te stellen op de stijging in termen van het vereist eigen vermogen.

Je beleggingen voor Individueel Pensioensparen en Beschikbare Premiereregeling

Voor de deelnemers die bij Pensioenfonds KPN een deel van hun pensioen opbouwen via Individueel Pensioensparen (IPS) en de Beschikbare Premiereregeling (BPR) was het ook een prima

beleggingsjaar. Hier zie je welke samenstelling de Life Cycles hebben per leeftijd.

Samenstelling Life Cycle opbouwfase variabele uitkering

Life Cycle	Leeftijd	Aandelen (%)			Vastgoed (%)	Vastrentende waarden					Geldmarkt (%)
						Obligaties					
Depot		Wereld	Extra in Europa	Extra in opkomende markten	Beurs-genoteerd	Lang-lopende staats	Bedrijfs	Opkomende markten	High yield	Hypotheken	Savings account
1	<50	59,4	13,5	8,1	9,0	0,0	0,0	2,0	1,0	6,0	1,0
3	52-53	46,2	10,5	6,3	7,0	0,0	0,0	6,0	3,0	12,0	9,0
5	56-57	33,0	7,5	4,5	5,0	0,0	5,0	9,0	4,5	12,0	19,5
7	60-61	19,8	4,5	2,7	3,0	20,0	3,5	10,0	5,0	12,0	19,5
9	64-65	6,6	1,5	0,9	1,0	70,0	2,0	3,0	1,5	12,0	1,5
10	66-67	3,4	0,7	0,4	0,5	75,0	2,0	3,0	1,5	12,0	1,5

Variabele uitkering

Op 1 september 2016 is de Wet verbeterde premiereregeling in werking getreden. Dit betekent dat deelnemers aan een beschikbare premiereregeling, die op of na 1 september 2016 met pensioen gaan, kunnen kiezen voor een variabele uitkering.

In het vervolg op deze wet heeft het pensioenfonds vanaf 1 januari 2018 een extra life cycle ingevoerd. Deze life cycle variabele uitkering past bij een inkoop vanuit de beschikbare premiereregeling op een variabele uitkering vanaf de pensioendatum. De

life cycle voor de variabele uitkering wijkt vanaf leeftijd 58 jaar af van de life cycle voor de stabiele uitkering. Deelnemers aan de beschikbare premiereregeling krijgen op die leeftijd een keuze voorgelegd tussen de beide life cycles. Deze keuze is voorlopig, de definitieve keuze wordt op de pensioendatum gemaakt. Het pensioenfonds biedt dus per 1 januari 2019 de mogelijkheid om een variabele pensioenuitkering in te kopen. Dit betekent ook dat vanaf 1 januari 2019 de deelnemer geen mogelijkheid meer heeft om met het opgebouwde BPR-kapitaal een variabele uitkering buiten het pensioenfonds in te kopen.

Samenstelling Life Cycle opbouwfase variabele uitkering

Life Cycle	Leeftijd	Aandelen (%)			Vastgoed (%)	Vastrentende waarden					Geldmarkt (%)
								Obligaties			
Depot*		Wereld	Extra in Europa	Extra in opkomende markten	Beurs-genoteerd	Lang-lopemde staats	Bedrijfs	Opkomende markten	High yield	Hypotheke	Savings account
6	58-59	31,1	7,0	4,2	4,7	0,0	5,0	10,0	5,0	12,0	21,0
7	60-61	28,3	6,5	3,9	4,3	6,0	6,0	9,0	4,5	12,0	19,5
8	62-63	25,1	5,7	3,4	3,8	15,0	7,0	8,0	4,0	12,0	16,0
9	64-65	22,4	5,1	3,1	3,4	24,0	8,0	7,0	3,5	12,0	11,5
10	66-67	19,8	4,5	2,7	3,0	37,0	9,0	6,0	3,0	12,0	3,0

* De samenstelling van depot 1-5 is conform de Life Cycle opbouwfase stabiele uitkering

Samenstelling Life Cycle uitkeringsfase gericht op variabele uitkering

Life Cycle	Leeftijd	Aandelen (%)			Vastgoed (%)	Vastrentende waarden					Geldmarkt (%)
								Obligaties			
Depot*		Wereld	Extra in Europa	Extra in opkomende markten	Beurs-genoteerd	Lang-lopemde staats	Bedrijfs	Opkomende markten	High yield	Hypotheke	Savings account
N1	68-77	16,5	3,7	2,3	2,5	43,0	10,0	5,0	2,5	12,0	2,5
N2	78-82	16,5	3,7	2,3	2,5	34,0	10,0	5,0	2,5	12,0	11,5
N3	83-87	16,5	3,7	2,3	2,5	24,5	10,0	5,0	2,5	12,0	21,0
N4	88-92	16,5	3,7	2,3	2,5	17,5	10,0	5,0	2,5	12,0	28,0
N5	>92	16,5	3,7	2,3	2,5	10,5	10,0	5,0	2,5	12,0	35,0

Rendementen van de Life Cycle opbouwfase stabiele uitkering in 2019

Depot	Rendementen (in %)	Benchmark (in %)	Relatief (in %)
1	25,2	23,3	1,5
2	23,3	21,3	1,6
3	20,8	19,0	1,5
4	18,4	16,7	1,5
5	16,2	14,7	1,4
6	14,7	13,3	1,2
7	13,0	11,9	1,0
8	12,2	11,3	0,8
9	11,4	10,7	0,6
10	10,5	9,9	0,5

Rendementen van de Life Cycle opbouwfase variabele uitkering in 2019

Depot*	Rendementen (in %)	Benchmark (in %)	Relatief (in %)
6	15,6	14,1	1,3
7	15,1	13,6	1,3
8	14,6	13,2	1,2
9	14,3	13,1	1,1
10	14,4	13,4	0,9

* Het rendement van de depots 1 t/m 5 is overeenkomstig aan de depots van de opbouwfase stabiele Uitkering.

Rendementen van de Life Cycle uitkeringsfase gericht op variabele uitkering in 2019

Depot*	Rendementen (in %)	Benchmark (in %)	Relatief (in %)
N1	6,0	5,3	0,7

*Eind 2019 bedroeg het belegd vermogen in de Life Cycle-depots € 1.088,0 mln.

Vrij beleggen

Een deelnemer kan er ook voor kiezen om niet te participeren in de Life Cycles, maar de verantwoordelijkheid voor de beleggingen zelf te dragen. Het pensioenfonds heeft hiervoor

Vrij beleggen depots ingericht. Voor deelnemers die de verantwoordelijkheid voor de beleggingen overnemen, onderzoekt het pensioenfonds jaarlijks of de deelnemer niet te veel risico neemt.

Samenstelling Life Cycle uitkeringsfase gericht op variabele uitkering

Life Cycle	Aandelen (%)			Vastgoed (%)	Vastrentende waarden					Geldmarkt (%)
					Obligaties					
Depot	Wereld	Extra in Europa	Extra in opkomende markten	Beursgenoteerd	Langlopende staats	Bedrijfs	Opkomende markten	High yield	Hypotheke	Savings account
A	66,0	15,0	9,0	10,0	-	-	-	-	-	-
B	49,5	11,2	6,8	7,5	-	-	5,0	2,5	12,0	5,5
C	33,0	7,5	4,5	5,0	-	-	9,0	4,5	12,0	24,5
D	16,5	3,7	2,3	2,5	38,0	-	9,0	4,5	12,0	11,5
E	-	-	-	-	75,0	-	5,0	2,5	12,0	5,5
F	45,0*	-	-	5,0	-	-	6,0	3,0	12,0	26,0
G	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100,0

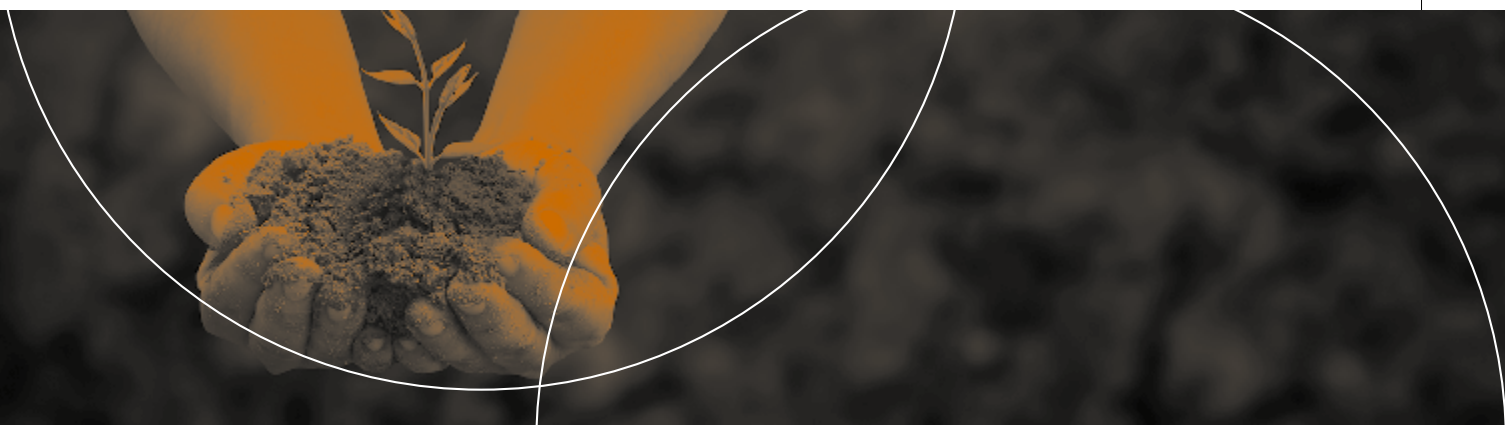
* Betreft aandelen die voldoen aan duurzaamheidscriteria

Rendement Vrij beleggen depots

Depot	Rendementen (in %)	Benchmark (in %)	Relatief (in %)
A	27,1	25,4	1,4
B	21,7	19,8	1,6
C	15,5	13,8	1,5
D	13,1	12,1	0,9
E	9,5	9,2	0,3
F	16,2	15,6	0,6
G	1,1	-0,2	1,3

Eind 2019 bedroeg het belegd vermogen in de Vrij beleggen depots € 103,9 mln.

Beleggen met oog voor de wereld



Pensioenfonds KPN belegt het pensioengeld om er een zo goed mogelijk rendement op te halen bij een verantwoord risico. Maar we hebben niet alleen oog voor rendement. We houden ook rekening met de impact van onze beleggingen op de wereld van vandaag en morgen. Dat noemen wij maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB). Dat we dat doen wil niet zeggen dat we genoegen nemen met minder rendement – we zijn ervan overtuigd dat MVB op de lange termijn gezien een bijdrage levert aan een beter rendement en minder risico.

MVB past bij de waarden en normen van ons pensioenfonds en bij die van KPN. Daarom is het een belangrijk thema voor ons. We streven er niet naar een absoluut ‘groene’ belegger te zijn, maar we zien voor sommige beleggingscategorieën het bevorderen van de transitie naar een duurzame belegging – het verduurzamen – eveneens

als waardevol. Voorbeelden hiervan zijn vastgoedbeleggingen die verduurzaamd worden en de energiesector die wordt aangespoord om de transitie naar duurzame energie vorm te geven.

Binnen het MVB-beleid hebben we drie speerpunten:

- **Klimaat (energietransitie):** we hebben de overtuiging dat de energietransitie naar een klimaatneutrale economie verstrekende gevolgen gaat hebben voor de maatschappij.
- **Technologische bedrijven:** we hebben de overtuiging dat vernieuwende technologische oplossingen een bijdrage kunnen leveren aan de verduurzaming van de samenleving.
- **Watermanagement:** we hebben de overtuiging dat watermanagement gericht op betere watervoorzieningen in structureel droge gebieden noodzakelijk

In 2019 heeft het pensioenfonds de ambitie gesteld om de CO2 voetafdruk van de beleggingsportefeuille de komende jaren significant te verlagen.

zijn. Dit betreft activiteiten die gericht zijn op schoon drinkwater, minder waterverbruik en minder lozingen. Deze activiteiten bevorderen een betere lokale leefomgeving en afname van voedselschaarste.

MVB-criteria bij beleggingsbeslissingen

De integratie van MVB-criteria in het beleggingsproces is een vast onderdeel bij de selectie en monitoring van externe managers door TKPI, de uitvoerder van ons vermogensbeheer. TKPI ziet er op toe dat (externe managers MVB-criteria integreren in hun beleggingsproces. Vervolgens screent TKPI de portefeuille periodiek op MVB-risico's.

CO2 voetafdruk en ESG profiel van de beleggingen

In 2019 heeft het pensioenfonds de ambitie gesteld om de CO2 voetafdruk van de beleggingsportefeuille de komende jaren significant te verlagen. Onze doelstelling is dat in 2030 de CO2-uitstoot van onze aandelenportefeuille minder dan de helft is van die in 1990. Daarmee sluiten we aan bij de doelstellingen van het Nederlandse klimaatakkoord.

Verder is in 2019 overgegaan op een andere leverancier voor ESG-scores waarop de beleggingsportefeuille wordt gescoord zodat nu meer de nadruk ligt op het financiële

risico als gevolg van het ESG-risico. Ten slotte is in 2019 een scenario analyse uitgevoerd voor de beleggingsportefeuille waarbij rekening wordt gehouden met het effect van een stijging van de CO2 prijs.

Best in class en impact-beleggen

Onze beleggingen in Europese aandelen zijn in 2019 met een passieve best-in-class strategie ingevuld. Het pensioenfonds belegt hierbij in ondernemingen die in hun soort het beste presteren op het gebied van MVB-scores. Daarnaast zijn we gaan beleggen in groene obligaties (green bonds). Green Bonds worden met name gebruikt voor financiering van projecten die een positief effect hebben op klimaat en/of water en daarom sluiten ze goed aan bij de door het pensioenfonds gekozen speerpunten.

Waardering van buitenaf

Sterren voor vastgoed

In de jaarlijkse Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB) heeft Pensioenfonds KPN voor haar niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille een score gehaald van 84%. Dat is een verbetering van 5 procentpunten ten opzichte van 2018 en maar liefst 12 procentpunt beter dan de benchmark van niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen wereldwijd. Gemiddeld kreeg onze niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille het afgelopen jaar van GREBS ruim 4 sterren. Daarmee bleven we maar weinig achter op een maximale score van 5 sterren. Pensioenfonds KPN wil uitsluitend in vastgoedfondsen beleggen die een GRESB score halen die hoger is dan het gemiddelde van de peer group van het desbetreffende fonds, of in vastgoedfondsen die de potentie hebben dit op termijn te bereiken. Van de in totaal 20 deelnemende vastgoedfondsen in onze niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille, behaalden 17 een outperformance ten opzichte van hun peer group. De achterblijvende fondsen zullen in engagementgesprekken intensiever op het achterblijven worden aangesproken.

Maatschappelijk verantwoord beleggen in de praktijk

Dit is wat we doen:

Screening en engagement

Een belangrijk uitgangspunt is dat alle ondernemingen waarin wordt belegd zich gedragen volgens de United Nations Global Compact Principles (UNGCP) op het gebied van mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en anti-corruptie, zoals opgesteld door de Verenigde Naties (UN). Jaarlijks worden onze door TKPI beheerde beleggingen gescreend op het naleven van deze principes. Met ondernemingen die zich niet aan de normen houden wordt een dialoog gevoerd ("engagement"). Een engagement-traject loopt in beginsel drie jaar. Als het bedrijf onvoldoende gedragsverbetering laat zien, kunnen we er ons als belegger uit terugtrekken. Het bedrijf wordt dan toegevoegd aan de uitsluitingslijst.



Meer weten over MVB?

Een uitgebreide toelichting op ons MVB-beleid kun je lezen in ons Duurzaamheidsverslag 2019.

Stembeleid

We stemmen wereldwijd op aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven. We nemen daarbij internationale afspraken over duurzaam ondernemen en maatschappelijk verantwoord beleggen als uitgangspunt, zoals die bijvoorbeeld zijn vastgelegd in verdragen van de Verenigde Naties.

Uitsluiting bedrijven

In sommige bedrijven of sectoren beleggen we principieel niet. We beleggen niet in:

- bedrijven die te maken hebben met controversiële wapens, zoals biologische, nucleaire en chemische wapens, antipersoonsmijnen, clustermunitie, munitie met verarmd uranium en witte fosfor (als het gaat om controversiële toepassing);
- kolenmijnbouwbedrijven die 30% of meer van hun omzet behalen uit de winning van thermische kolen. Dit type kolen wordt verbrand met als doel elektriciteit en/of hitte op te wekken en heeft een sterk vervuilende impact op het milieu. Naast het vervuilende karakter van deze activiteit

geldt ook dat deze bedrijven niet zijn gediversifieerd en lopen daardoor een groot risico op waardeverlies;

- bedrijven die non-compliant zijn met UNGCP en onvoldoende voortgang in de dialoog hebben getoond;
- bedrijven die meer dan 5% van de omzet halen uit de productie van tabak en aan tabak gerelateerde producten.

Uitsluiting landen

Ook in sommige landen beleggen we niet. Landen die betrokken zijn bij ernstige schendingen van de mensenrechten worden uitgesloten van beleggingen in staatsleningen.

Uitgesloten landen of bedrijven maken soms wel deel uit van de benchmark. Het uitsluitingsbeleid kan daardoor een oorzaak zijn van de afwijking van het behaalde rendement ten opzichte van de benchmark.

3

Transparant over kosten



Pensioenfonds KPN maakt kosten om de pensioenen professioneel te beheren. We maken kosten voor het pensioenbeheer en het vermogensbeheer en we maken transactiekosten (voor het aan- en verkopen van beleggingen). Wij vinden het belangrijk transparant te zijn over de kosten. Daarom leggen we er in dit hoofdstuk uitgebreid verantwoording over af.

In de tabel hieronder zie je de kosten die we maken weergegeven voor de afgelopen 5 jaar.

Bedragen x € 1.000	2019	2018	2017	2016	2015	2014
Pensioenbeheerkosten						
(in euro per deelnemer/pensioengerechtigde)	€ 213	€ 222	€ 209	€ 194	€ 176	€ 163
Vermogensbeheerkosten						
(in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,55%	0,47%	0,48%	0,38%	0,38%	0,34%
Transactiekosten						
(in % van het gemiddeld belegd vermogen)	0,13%	0,26%	0,20%	0,03%	0,20%	0,03%

Toelichting op de diverse kostensoorten

Kosten van pensioenbeheer

Hieronder vallen de integrale kosten voor pensioenbeheerdienstverlening van TKP, de contributies en bijdragen voor de toezichthouders, communicatiekosten, accountants- en actuariskosten en advieskosten. Ook een deel van de kosten van het bestuur wordt in de kosten van pensioenbeheer meegerekend. De pensioenuitvoeringskosten worden gerapporteerd in euro's per deelnemer, waarbij het aantal deelnemers de som is van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. In deze kosten zitten geen schattingselementen.

De kosten van pensioenbeheer zijn in 2019 ten opzichte

van 2018 met € 393.000 gedaald. Dat is vooral veroorzaakt doordat het deel van de pensioenuitvoeringskosten dat is toegerekend aan de vermogensbeheerkosten gedaald is ten opzichte van 2018 met € 664.000. De administratiekostenvergoeding voor TKP is in deze berekening buiten beschouwing gelaten.

Onder andere door de overgang van advieswerkzaamheden van TKP naar het bestuursbureau van PF KPN is de door TKP in rekening gebrachte vergoeding op basis van de uitbestedingsovereenkomst verlaagd (€ 348.000 lager). Het gevolg hiervan is dat er vanaf 2019 wel kosten van het bestuursbureau zijn gemaakt (€ 611.000). Daarnaast zijn ook de advieskosten toegenomen door extra ondersteuning inzake de opzet van de audit- en risicobeheerfunctie (€ 142.000).

In 2018 heeft het bestuur meegedaan in de Lane Clark en Peacock-kostenbenchmark 2018. Aan deze benchmarkstudie doen in totaal 222 pensioenfondsen mee. Het pensioenfonds wordt daarin vergeleken met pensioenfondsen van ongeveer dezelfde omvang. De uitkomst was dat de pensioenbeheerkosten per deelnemer in 2018 hoger zijn dan bij de vergelijkbare pensioenfondsen. Op het gebied van administratiekosten lagen de kosten voor het pensioenfonds hoger, maar bij de accountantskosten weer lager dan de vergelijkbare pensioenfondsen. Dit is te verklaren doordat het pensioenfonds een hybride pensioenregeling uitvoert (en daarbij is in feite sprake van twee pensioensoorten binnen één regeling), daar waar de vergelijkbare pensioenfondsen één pensioenregeling uitvoeren. Het bestuur is van mening dat de pensioenbeheerkosten in verhouding staan met de uitvoering van de meer complexe pensioenregeling.

Kosten van vermogensbeheer

De vermogensbeheerkosten bedroegen in 2019 in totaal € 57 miljoen wat overeenkomt met 0,55% over het gemiddeld belegd vermogen. Dit betreft alle (direct en indirect) door het pensioenfonds betaalde vermogensbeheerkosten.

Alle kosten zijn onderdeel van het rendement en bestaan uit de volgende onderdelen:

Directe kosten vermogensbeheer

De directe vermogensbeheerkosten bestaan uit de volgende posten:

- Dienstverlening integraal balansbeheerder:
 - *Beheervergoeding*: Dit is een vaste beheervergoeding voor het operationeel vermogensbeheer per tijdspanne die onafhankelijk is van de prestatie;
 - *Performance fee*: Dit is een prestatieafhankelijke

vergoeding voor het verslaan van de benchmark;

- *Vergoeding advies, administratie en rapportage*: Dit is de vergoeding voor de integrale dienstverlening conform de uitbestedingsovereenkomst.

- Overige directe kosten: Dit betreft onder andere de kosten van dienstverlening derivaten en de kosten van het maatschappelijk verantwoord beleggen beleid.
- Algemene kosten van het pensioenfondsbestuur, waaronder kosten van toezicht, zijn naar rato (89,1%) toegerekend aan de vermogensbeheerkosten.

De algemene kosten betreffen kosten die niet direct toegerekend kunnen worden aan de pensioenuitvoering of het vermogensbeheer. Deze kosten betreffen kosten voor bestuur en commissies, externe adviseurs en toezichthouders. De algemene kosten worden pro rata verdeeld over pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten. Daarom zie je ze niet terug in de tabellen.

Indirecte kosten vermogensbeheer

De indirecte vermogensbeheerkosten bestaan uit kosten die worden gemaakt binnen de onderliggende beleggingsfondsen. Deze bestaan uit de volgende posten:

- *Beheervergoeding externe managers*: Dit is een (basis) vergoeding per tijdspanne die onafhankelijk is van de prestatie;
- *Performance fee externe managers*: Dit is een prestatieafhankelijke vergoeding voor het verslaan van de benchmark door een manager;
- *Overige kosten*: Dit betreft onder andere de vergoeding van de bewaarbank, administratiekosten, accountantskosten en juridische kosten.

De kosten vermogensbeheer worden gerapporteerd in euro's en als percentage van het gemiddelde van het totaal belegd vermogen. De volgende tabellen geven dit per beleggingscategorie weer. Voor het niet-beursgenoteer-

de vastgoed en private equity beleggingen zijn de kosten vermogensbeheer gebaseerd op schattingen. De schattingen zijn gebaseerd op opgaven van externe managers van

kosten in onderliggende beleggingsstructuren. Voor de overige beleggingscategorieën is het aandeel aan geschatte kosten beperkt.

Kosten vermogensbeheer

	Aandelen	Private equity	Vastgoed	Vastrentende waarden	Derivaten	Overig	Totaal
in duizenden euro 2019	17.891	7.378	12.837	14.211	267	4.869	57.451
in % van gemiddeld belegd vermogen 2019	0,17	0,07	0,12	0,14	0,00	0,05	0,55
in duizenden euro 2018	18.007	3.524	9.555	10.348	219	4.356	46.009
in % van gemiddeld belegd vermogen 2018	0,18	0,04	0,10	0,11	0,00	0,04	0,47

De hierboven gepresenteerde kosten zijn exclusief transactiekosten.

De vermogensbeheerkosten in 2019 (0,55% van het gemiddeld belegd vermogen) zijn gestegen ten opzichte van die in 2018 (0,47%), oftewel met € 11,4 miljoen. Deze stijging van de kosten in 2019 wordt vooral veroorzaakt doordat meer belegd is in private equity en hypotheek (onderdeel van vastrentende waarden) en minder in beursgenoteerd aandelen. Private equity en hypotheek zijn beleggingen die naar verhouding hogere kosten met zich mee brengen dan bijvoorbeeld beursgenoteerde aandelen. Er is toch voor deze categorieën gekozen omdat er een hogere opbrengst van wordt verwacht.

De stijging van kosten binnen vastgoed zijn voornamelijk te verklaren doordat het voornaamste vastgoedfonds waarin belegd was een groot deel van 2018 te maken had met overtollige liquiditeit. Deze overtollige liquiditeit is in juli 2018 tijdelijk uitgekeerd aan de participanten. In 2019 is een groot deel van de liquiditeit weer opgevraagd bij de participanten naar aanleiding van capital calls en is herbelegd. Hiermee zijn ook de vermogensbeheerkosten

gestegen ten opzichte van 2018 omdat de overtollige liquiditeit nagenoeg geen kosten met zich mee bracht.

Verder zijn de kosten van aandelen beleggingen relatief gedaald, maar minder dan de daling van aandelen in de beleggingsmix. Dit werd veroorzaakt door een stijging van de kosten van performance fee doordat het behaalde rendement hoger was in vergelijking met de benchmark dan in 2018.

Transactiekosten

Deze kosten betreffen de toe- en uittredingsvergoedingen van de beleggingsfondsen, de transactiekosten van discretionaire portefeuilles en de derivatentransacties. Deze kosten zijn in het gerapporteerde rendement verwerkt.

Transactiekosten in beleggingsfondsen zijn wel onderdeel van het rendement, maar worden niet apart gespecificeerd. De transactiekosten zijn als volgt bepaald:

- **Aandelen:** op basis van directe transactiekosten zoals commissie en belastingen en indirecte geschatte kosten zoals spread en marktimpact. Indien deze kosten niet aanwezig zijn, worden deze vastgesteld

- op basis van schattingen.
- *Vastrentende waarden en derivaten*: Van vastrentende waarden zijn de transactiekosten slechts bij benadering vast te stellen. Deze kosten zijn niet zichtbaar bij aan- en verkopen, maar zijn een impliciet onderdeel van de spread tussen bied- en laatkoersen. Binnen deze fondsen worden de transactiekosten geschat op basis van de gemiddelde spread gedurende het jaar en de som van aan- en verkopen.
- *Niet-beursgenoteerd vastgoed en private equity*: De transactiekosten zijn gebaseerd op kostenopgaven van managers. Voorbeelden van deze transactie-

kosten zijn acquisitie-, aan- en verkoopkosten en notariskosten.

- *Hypotheke*: Bij de beleggingen in hypotheke zijn alleen de transactiekosten van derivaten in het onderliggende beleggingsfonds identificeerbaar. Deze kosten zijn marginaal ten opzichte van de totale portefeuille. Vanuit het fonds worden geen toe- en uittredingsvergoedingen berekend.

De (geschatte) transactiekosten worden gerapporteerd in euro's als een percentage van het gemiddelde van het totaal belegd vermogen.

Transactiekosten vermogensbeheer (in duizenden euro):

	Aandelen	Private equity	Vastgoed	Vastrentende waarden	Derivaten	Totaal
in duizenden euro 2019	8.040	25	912	3.225	1.432	13.634
in % van gemiddeld belegd vermogen 2019	0,08	0,00	0,01	0,03	0,01	0,13
in duizenden euro 2018	15.015	0	1.403	7.215	1.330	24.963
in % van gemiddeld belegd vermogen 2018	0,15	0,00	0,01	0,07	0,01	0,26

De transactiekosten zijn gedaald (van 0,26% naar 0,13% van het gemiddeld belegd vermogen). Onderdeel van deze kosten zijn de kosten van toe- en uittredingskosten van het pensioenfonds (€ 3,5 miljoen). Deze komen voort uit aan- en verkopen van beleidswijzigingen en uit bijsturingen om de beleggingsportefeuille binnen de gestelde bandbreedtes te houden. De overige kosten zijn de transactiekosten binnen de beleggingen.

De totale vermogensbeheerkosten inclusief transactiekosten in 2019 van het pensioenfonds bedragen 0,68%. In 2018 was dit 0,73%.

De totale vermogensbeheerkosten exclusief transactiekosten in 2019 bedroegen 0,55% van het gemiddeld belegd vermogen. Van deze totale kosten bestaat 0,08%

uit prestatieafhankelijke vergoedingen. Hier stond tegenover een gerealiseerd relatief rendement op de actieve beleggingen (na kosten) van 1,3% ten opzichte van de benchmarks. Deze percentages zijn op basis van de ultimo standen 2019 berekend. Daarnaast beoordeelt het pensioenfonds het relatief rendement ook over een periode van 3 jaar. Over de afgelopen 3 jaar was het jaarlijks relatief rendement ten opzichte van de benchmark gelijk aan 1,11%

Vergelijking met andere pensioenfondsen

De vermogensbeheerkosten van Pensioenfonds KPN zijn relatief hoog in vergelijking met een gemiddeld Nederlands pensioenfonds. Dit wordt veroorzaakt doordat wordt belegd in beleggingscategorieën als niet-beursge-

noteerd vastgoed en private equity waarvan de beheerkosten hoger zijn dan bijvoorbeeld beursgenoteerde aandelen. Daarnaast wordt een groot deel van de beleggingsportefeuille actief beheerd door middel van een multi-manager aanpak, met als uitgangspunt dat actief beheer voor de geselecteerde beleggingscategorieën op termijn een hoger rendement oplevert.

Kosten Beschikbare Premie Regeling & Individueel Pensioensparen

De deelnemers in de BPR/IPS-depots betalen geen aankoop- en/of verkoopkosten. De kosten van beleggen worden direct verrekend in het rendement. Deze beleggingskosten zijn afhankelijk van het depot waarin wordt belegd.

Deze kosten zijn gebaseerd op de kosten per beleggingsdepot op basis van de samenstelling per eind 2019. Ter vergelijking zijn ook de kosten per eind 2018 weergegeven. De kosten zijn een indicatie voor de beleggingskosten voor het huidige beleggingsjaar.

Vermogensbeheerkosten

Life Cycle Vaste uitkering	2019	2018	Life Cycle doorbeleggen Variabele uitkering	2019	2018
Depot 1	0,5%	0,3%	Depot 1	0,5%	0,3%
Depot 2	0,4%	0,3%	Depot 2	0,4%	0,3%
Depot 3	0,4%	0,3%	Depot 3	0,4%	0,3%
Depot 4	0,4%	0,3%	Depot 4	0,4%	0,3%
Depot 5	0,4%	0,3%	Depot 5	0,4%	0,3%
Depot 6	0,3%	0,3%	Depot 6	0,3%	0,3%
Depot 7	0,3%	0,2%	Depot 7	0,3%	0,2%
Depot 8	0,2%	0,2%	Depot 8	0,3%	0,2%
Depot 9	0,2%	0,2%	Depot 9	0,3%	0,2%
Depot 10	0,2%	0,2%	Depot 10	0,3%	0,1%

Vrij beleggen	2019	2018	Life Cycle uitkeringsfase Variabele uitkering	2019	2018
Depot A	0,5%	0,4%	N1	0,3%	-
Depot B	0,4%	0,3%			
Depot C	0,3%	0,3%			
Depot D	0,3%	0,2%			
Depot E	0,1%	0,1%			
Depot F	0,2%	0,1%			
Depot G	0,1%	0,1%			

Transactiekosten

Life Cycle Vaste uitkering	2019	Life Cycle doorbeleggen Variabele uitkering	2019
Depot 1	0,16%	Depot 1	0,16%
Depot 2	0,14%	Depot 2	0,14%
Depot 3	0,13%	Depot 3	0,13%
Depot 4	0,12%	Depot 4	0,12%
Depot 5	0,11%	Depot 5	0,11%
Depot 6	0,10%	Depot 6	0,11%
Depot 7	0,08%	Depot 7	0,10%
Depot 8	0,06%	Depot 8	0,10%
Depot 9	0,04%	Depot 9	0,09%
Depot 10	0,03%	Depot 10	0,08%

Vrij beleggen	2019	Life Cycle uitkeringsfase Variabele uitkering	2019
Depot A	0,17%	N1	0,1%
Depot B	0,13%		
Depot C	0,10%		
Depot D	0,07%		
Depot E	0,03%		
Depot F	0,03%		
Depot G	-		

4

Onze organisatie: zo zorgen we voor je pensioen

Bestuur, naleven wet- en
regelgeving en
risicomanagement

Bij Pensioenfonds KPN hebben we de organisatie zo ingericht dat we optimaal kunnen zorgen voor je pensioen. Hier vertellen we je hoe we dat hebben gedaan: hoe zit onze organisatie in elkaar, hoe zorgen we dat we ons aan wet- en regelgeving houden? En misschien wel het belangrijkste: hoe houden we grip op de risico's waar we als pensioenfonds nu eenmaal mee te maken hebben?

Bestuursleden namens de werkgever, KPN N.V.



Jeroen Burcksen



Fred Ooms



Jan-Maarten van Osch

Het pensioenfonds

Stichting Pensioenfonds KPN, tot 1 mei 2019 statutair gevestigd te Groningen en vanaf 1 mei 2019 gevestigd in Amersfoort, is opgericht op 26 juni 1998. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 02063809.

Ons bestuur

In het bestuur van Pensioenfonds KPN zitten drie bestuursleden namens de werknemer, twee namens de pensioengerechtigden en drie namens werkgevers. Samen vormen ze het uitvoerend bestuur. Ze worden aangevuld door drie onafhankelijke bestuursleden: één deskundige op beleggingsgebied, één op het gebied van risicobeheer en een onafhankelijke voorzitter. Zij zijn niet-uitvoerend bestuursleden en oefenen binnen het bestuur ook een toezichthoudende rol uit. We hebben voor deze inrichting van het bestuur gekozen om de sociale partners een sterke rol binnen het pensioenfonds te laten spelen (we zijn immers het pensioenfonds van en voor de mensen bij KPN), terwijl we tegelijkertijd voldoende specialistische kennis binnen ons bestuur hebben om adequaat samen te kunnen werken met onze uitvoeringsorganisatie en externe adviseurs.

Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is het eerste aanspreekpunt

Bestuursleden namens de werknemers

Edith Snoeij
(secretaris)



Joost van Herpen



Caspar Vlaar



voor de bestuursleden, het Intern Toezicht, het Verantwoordingsorgaan en externe partijen. Elk bestuurslid stelt zich bij de besluitvorming onafhankelijk op t.o.v. de achterban en handelt in het belang van alle belanghebbenden van het pensioenfonds. Om een evenwichtig besluitvormingsproces te kunnen waarmaken, waarborgt het bestuur dat de leden onafhankelijk zijn ten opzichte van elkaar en kritisch kunnen opereren. Dit doet niets af aan het feit dat een bestuurslid oog heeft voor de verschillende deelbelangen en deze transparant aan de orde stelt.

In 2019 heeft geen wisseling in het bestuur plaatsgevonden. Per 1 januari 2020 is de heer Vlaar wel herbenoemd en voor de heer Ooms eindigde de bestuurstermijn en werd hij toehoorder tot dat zijn opvolger benoemd was. Wanneer er wel vacante bestuurszetels (uitvoerend en niet-uitvoerend) zijn, dan wordt hiervoor een profiel opgesteld. Dit geldt ook voor vacante posities in het Verantwoordingsorgaan. Het diversiteitsbeleid (zie verderop in dit hoofdstuk) wordt hierin meegenomen.

Meer informatie over de bestuursleden en in welke commissies zij plaatsnemen, kun je vinden in de bijlage Personalia. Daarin is ook een overzicht van de nevenfuncties opgenomen.

Na een jaar (2018) gewerkt te hebben met een onderverdeling in uitvoerend bestuur en algemeen bestuur, heeft het bestuur besloten om in 2019 weer te gaan werken met algemene bestuursvergaderingen. In effectiviteit en efficiëntie had de onderverdeling namelijk te weinig opgeleverd.

Bestuursleden namens de pensioengerechtigden

Diana Horsmeier



Anne van 't Zelfde



Niet-uitvoerend bestuursleden

Peter van Gameren
(voorzitter)



Cor van der Sluis



Gwen van Tongeren



Aantal vergaderingen

In 2019 zijn er 18 bestuursvergaderingen geweest en een groot aantal commissievergaderingen. Veel aandacht is besteed aan de financiële situatie, het beleggingsbeleid, de invoering van IORP II, integraal risicomanagement en andere actuele ontwikkelingen op pensioengebied. In alle vergaderingen is het voor besluitvorming noodzakelijke aantal stemmen aanwezig geweest.

Bestuursbureau

Sinds 1 januari 2019 heeft het pensioenfonds een bestuursbureau. De directeur en beleidsmedewerker zijn benoemd per 1 januari 2019 en zijn in dienst van het pensioenfonds. In 2019 is het bestuursbureau verder gegroeid met een specialist IT en een beleidsmedewerker.

Bestuurscommissies

Het pensioenfonds kende in 2019 de volgende bestuurscommissies: communicatiecommissie, beleggingscommissie, financiële commissie, de commissie pensioenontwikkelingen, de interne auditcommissie en de risicocommissie. In 2020 zijn dit: de pensioenontwikkelingen- en communicatiecommissie, de beleggingscommissie, de financiële commissie, de interne auditcommissie en de risicocommissie. De commissies zijn samengesteld uit een afvaardiging van bestuursleden en kunnen worden aangevuld met één of meerdere adviseurs. In de commissievergaderingen worden de bestuursvergaderingen voorbereid. De commissies vergaderen in ieder geval voorafgaand aan elke bestuursvergadering of zoveel vaker als nodig wordt geacht.

Verder zijn naar aanleiding van de nieuwe wetgeving IORP II, die per 13 januari 2019 is ingetreden, drie sleutelfunctiehouders genoemd; sleutelfunctiehouder risicobeheer (ingevuld door een bestuurslid, Jeroen Burcksen), sleutelfunctiehouder interne audit (geïnsourced, Jan Herder) en sleutelfunctiehouder actuarieel

Het Verantwoordingsorgaan van Pensioenfonds KPN bestaat uit zes leden: twee leden namens de werkgever, twee namens de werknemers en twee namens de pensioengerechtigden.

(ingevuld door certificerend actuaaris, Willem Eikelboom)
In dit kader zijn de interne auditcommissie en de risicocommissie opgericht.

Naast de eerdergenoemde commissies is er ook een geschillencommissie. Deze commissie komt alleen bijeen als er een geschil aan de commissie wordt voorgelegd. De geschillencommissie bestaat uit een onafhankelijke voorzitter en twee bestuursleden. De invulling van het onafhankelijke voorzitterschap is in 2016, na advies van het verantwoordingsorgaan, geëffectueerd. Belanghebbenden kunnen zich tot de geschillencommissie wenden als zij het niet eens zijn met een besluit van het pensioenfonds over de toepassing van het pensioenreglement. Voor de procedure gelden voorwaarden die zijn vastgelegd in het reglement van de geschillencommissie. In 2019 is één geschil bij de geschillencommissie gemeld.

Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan van Pensioenfonds KPN bestaat uit zes leden: twee leden namens de werkgever, twee namens de werknemers en twee namens de pensioengerechtigden. De namen van de leden kun je vinden in de bijlage Personalia. Het Verantwoordingsorgaan toetst of het bestuur bij de genomen besluiten op een evenwichtige wijze met

de belangen van alle belanghebbenden rekening heeft gehouden. Het Verantwoordingsorgaan geeft bijvoorbeeld een oordeel over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag en de jaarrekening. Ook heeft het Verantwoordingsorgaan een aantal adviesrechten (bijvoorbeeld met betrekking tot het communicatiebeleid, beloningsbeleid, inrichting intern toezicht etc.).

Het bestuur heeft regelmatig overleg met het Verantwoordingsorgaan, waaronder het afleggen van verantwoording (via het jaarverslag). Daarnaast wordt een reactie van het bestuur op het oordeel van het Verantwoordingsorgaan opgenomen in het bestuursverslag.

Op 1 januari 2020 liep de termijn van Rudo Wijbrands, vertegenwoordiger van de deelnemers in het Verantwoordingsorgaan, af. Na 3 termijnen was hij niet meer herbenoembaar. Er hadden zich 3 kandidaten gemeld voor de vacante zetel. In december 2019 heeft de verkiezing plaatsgevonden. Met meerderheid van stemmen is Erik Koster verkozen tot lid van het Verantwoordingsorgaan namens de deelnemers.

Eind december 2019 hebben de pensioengerechtigden zich kandidaat kunnen stellen voor de vacante positie per 1 januari 2020 namens de pensioengerechtigden. Op die datum liep namelijk de termijn van Robert Hagendoorn af. Hiervoor hebben 4 kandidaten zich gemeld. De verkiezingen hebben plaatsgevonden in februari 2020. Wil

Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt.

Velding heeft de meeste stemmen gekregen en is sinds 11 maart 2020 lid van het Verantwoordingsorgaan namens de pensioengerechtigden.

Per 1 januari 2020 heeft Désirée Leijten, vanwege haar beoogde benoeming in het bestuur van het pensioenfonds, het VO verlaten. Op voordracht van de werkgever heeft Marianne Graafland haar opgevolgd in het VO.

Het bestuur bedankt mevrouw Leijten, de heer Wijbrands en de heer Hagendoorn voor hun inzet en gedrevenheid en heet mevrouw Graafland, de heer Koster en de heer Velding welkom bij het Verantwoordingsorgaan.

Permanente educatie en (zelf)evaluatie

Het bestuur vindt het erg belangrijk om individueel en als geheel bekwaam te zijn en daarnaast de kennis en kunde goed bij te houden. In 2019 is in samenwerking met een externe partij een programma permanente educatie voor bestuursleden uitgewerkt; voor het bestuur als geheel, maar ook individuele ontwikkelplannen voor de bestuursleden. Ook voor het Verantwoordingsorgaan is een opleidingsprogramma opgesteld. Nieuwe bestuursleden en VO-leden volgen een opleidingsprogramma.

Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het bestuur één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij. Het bestuur heeft dit voor het laatst in 2017 gedaan en zal in 2020 weer de evaluatie laten begeleiden door een derde partij. Het Intern Toezicht zal vanaf 2020 ook één keer in de drie jaar een onafhankelijk derde partij betrekken bij de evaluatie. Ook het Verantwoordingsorgaan evalueert het eigen functioneren en heeft in 2019 een zelfevaluatie uitgevoerd.

Wij volgen de normen voor een goed pensioenfondsbestuur zoals die zijn vastgelegd in de Code Pensioenfondsen.

Gedragscode

Het pensioenfonds beschikt over een gedragscode. Die heeft als doel eraan bij te dragen dat de bestuurders transparant en integer handelen voor alle belanghebbenden bij het pensioenfonds. De code is er ook op gericht de goede naam en reputatie van het pensioenfonds te waarborgen. De gedragscode bevat onder meer regels over hoe een bestuurslid (maar ook het verantwoordingsorgaan en het bestuursbureau) moet omgaan met vertrouwelijke informatie, voorwetenschap, relatiegeschenken en het vervullen van nevenfuncties bij andere ondernemingen en instellingen.

De taken van de compliance officer zijn ondergebracht bij het Nederlands Compliance Instituut. De compliance officer is belast met het toezicht op de naleving van de gedragscode. De compliance officer verstrekt jaarlijks een rapportage aan het pensioenfondsbestuur.

Het pensioenfonds beschikt naast een gedragscode over een compliance-program, een incidentenregeling en een klokkenluidersregeling.

Beloningsbeleid pensioenfondsen

Het bestuur heeft een beloningsbeleid opgesteld. Het bestuur is zich bewust van het benodigde maatschappelijke draagvlak. Het beloningsbeleid kent geen prestatie gerelateerde beloningen en geen ontslagvergoeding. De hoogte van de beloning van de leden van het Intern Toe-

zicht is gelijk aan die van de rest van het bestuur en staat niet een kritische opstelling in de weg.

Code Pensioenfondsen

De overheid ziet erop toe dat een pensioenfonds goed bestuurd wordt. Ook de pensioensector zelf heeft regels opgesteld. Wij volgen de normen voor een goed pensioenfondsbestuur zoals die zijn vastgelegd in de Code Pensioenfondsen. De code gaat over het goed functioneren van het bestuur en het verantwoordingsorgaan, maar ook over zaken als risicomanagement, integriteit en beloningen. Pensioenfondsen mogen de Code naleven volgens het 'pas-toe-of-leg-uit'-beginsel. Afwijken van de norm is dus mogelijk, als daar een goede reden voor is. Ons bestuur wil de Code echter zoveel mogelijk volgen. Uit een inventarisatie is gebleken dat we voor het grootste deel al aan de Code voldoen. Aan twee normen voldoen we nog niet of nog niet volledig:

- Voor norm 28 geldt dat het bestuur eens in de drie jaar een externe betreft bij de (zelf)evaluatie. Het intern toezicht deed dit nog niet, maar gaat dit vanaf 2020 wel doen.
- In norm 33 gaat over diversiteit. Het bestuur vindt diversiteit belangrijk en neemt dit mee bij elke vacature. Het pensioenfonds heeft een diversiteitsbeleid (zoals hieronder toegelicht), maar nog geen stappenplan diversiteit conform norm 33. Het bestuur stelt in 2020 een stappenplan op. Verder geldt dat in het bestuur geen bestuursleden meer onder de 40 jaar zijn. Eind 2019 zijn er geen leden in het verantwoordingsorgaan jonger dan 40 jaar. Vanaf 1 mei 2020 bestaat het bestuur uit 5 vrouwelijke bestuursleden en 6 mannelijke bestuursleden.

Diversiteitsbeleid

Het bestuur onderstreept het belang van diversiteit. Als vertegenwoordigers van diverse groepen betrokken zijn bij het proces, ontstaat er een meervoudig perspectief dat ten goede komt aan de besluitvorming. Hieraan draagt

een mix van mannen en vrouwen, jongeren en ouderen in het bestuur en de pensioenfondsorganen positief bij. Anderzijds is het belangrijk dat bij de samenstelling rekening wordt gehouden met de opbouw van het deelnemersbestand. Het bestuur vindt het belangrijk dat deelnemers en pensioengerechtigden zich vertegenwoordigd kunnen voelen door het bestuur en andere pensioenfondsorganen. In elk geval is de doelstelling om minimaal één man en één vrouw in het bestuur te hebben en minimaal één lid onder de 40 jaar en één lid boven de 40 jaar.

De bovenstaande uitgangspunten zijn formeel vastgelegd in het diversiteitsbeleid. Periodiek wordt het diversiteitsbeleid geëvalueerd.

Het pensioenfonds voert gesprekken met JongKPN over de belangstelling van jonge KPN-ers in pensioenen en het besturen van een pensioenfonds. Tevens wordt gesproken met Pensioenlab van SPO over eventuele stapplekken bij het bestuursbureau voor jongeren.

Honoreringsbeleid

Ons pensioenfonds hoort door de groei van het vermogen (meer dan € 10 miljard) volgens de toezichthouder inmiddels bij de grote pensioenfondsden. Voor een klein pensioenfonds geldt een VTE-score van 0,2 (één dag per week) voor een bestuurder en 0,3 (anderhalve dag per week) voor de voorzitter. Voor een groot pensioenfonds geldt een score van 0,4 (twee dagen per week) voor een bestuurder en 0,6 (drie dagen per week) voor de voorzitter. De honorering is daarop afgestemd.

In 2018 is met instemming van het verantwoordingsorgaan de vergoeding voor bestuursleden opgetrokken naar een gemiddelde tijdsbesteding van twee dagen per week (dat komt uit op € 60.000,- per jaar) en voor de voorzitter drie dagen per week (a € 90.000,- per jaar). Dit is de tijdsbesteding die voor een groot pensioenfonds wordt gerekend en die ook recht doet aan de daadwerke-

lijke uren die besteed worden aan het bestuurlijke werk. Het bestuur is van mening dat bij een tijdsbesteding van minder dan twee dagen per week er een bestuurlijk risico ontstaat. De bestuursleden krijgen een vaste vergoeding – er zijn geen prestatiegerelateerde beloningen.

Geen sancties, dwangsommen of boetes

In 2019 zijn aan het pensioenfonds door de toezichthouders geen dwangsommen of boetes opgelegd. Evenmin zijn door de toezichthouders aanwijzingen aan het pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is de bevoegdheidsuitoefening van organen van het pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouders.

Toezicht De Nederlandsche Bank (DNB)

Onderzoeken

DNB heeft in 2019 onderzoeken uitgezet of gemonitord bij het pensioenfonds. Het betreft de volgende onderzoeken:

- Uitvraag premie en indexatie
- Vragenlijst niet-financiële risico's
- Uitvraag risicohouding premieregelingen
- On site onderzoek Robuuste Pensioenadministratie
- Data-uitvraag Nederlandse woninghypotheken

Het on site onderzoek Robuuste Pensioenadministratie heeft in 2019 veel tijd gekost. Er is om veel informatie gevraagd en er hebben veel gesprekken plaatsgevonden, met name met onze pensioenuitvoerder TKP. In september 2019 heeft DNB het eindrapport opgeleverd. Er zijn 11 bevindingen benoemd, die het pensioenfonds en TKP raken. De brief met de verwachtingen van DNB ten aanzien van het mitigatietraject is ontvangen in januari 2020. Het mitigatietraject zal een jaar in beslag nemen.

Publicatie kwartaal- en jaarcijfers op website DNB

In het kader van transparantie publiceert DNB op haar website de kerncijfers van een aantal pensioenfondsen in Nederland. Pensioenfonds KPN is een van de geselecteerde pensioenfondsen. Ieder kwartaal publiceert DNB uit de Kwartaalstaten Beleggingen de volgende gegevens: de beleidsdekkingsgraad, de vereiste dekkingsgraad (strategische mix), het belegd vermogen en het kwartaalrendement. Uit de jaarstaten worden daarnaast gepubliceerd: de reële dekkingsgraad, de premie, de deelnemersaantallen, de toeslagverlening, de eventuele vermindering van pensioenaanspraken en -rechten en de uitvoeringskosten.

Toezicht Autoriteit Financiële Markten (AFM)

De AFM heeft aan het begin van 2018 het pensioenfonds laten weten dat zij van mening was dat Pensioenfonds KPN het standaardmodel te laat heeft ingevoerd. In maart 2019 heeft de AFM per brief aangegeven dat het onderzoek naar keuzebegeleiding is afgerond en dat de bevindingen zijn komen te vervallen.

Organisatie en uitvoering

Pensioenfonds KPN heeft geen 'eigen' uitvoeringsorganisatie. Het bestuur is verantwoordelijk voor het beleid,

maar de uitvoering daarvan hebben we grotendeels uitbesteed aan TKP en TKPI, beide onderdeel van AEGON NV. TKPI is in 2019 gefuseerd met AEGON Asset Management.

De uitvoering door TKP omvat het administreren van pensioenen en advisering van het pensioenfonds over het beleid op communicatiegebied. Het beleggingsbeleid wordt uitgevoerd via een vastgelegd mandaat van het bestuur van Pensioenfonds KPN aan TKPI.

In de overeenkomsten met TKP en TKPI zijn adequate maatregelen opgenomen voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.

Het beloningsbeleid van de uitvoeringsorganisaties wordt getoetst aan beloningsbeleid pensioenfonds. Het voldoet tevens aan de eisen die hieraan door de toezichthouders worden gesteld.

Het bestuur monitort de uitvoering op basis van periodieke rapportages van de uitvoeringsorganisatie. We toetsen de werkzaamheden aan de afspraken in de overeengekomen Service Level Agreement en evalueren deze jaarlijks. Ook ontvangt het pensioenfonds jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapport van de uitvoeringsorganisaties, dat door een externe onafhankelijke accountant is gecertificeerd. Het bestuur is op de hoogte van de door de uitvoeringsorganisaties ingeschakelde partijen.

Controle

De certifierend actuaire, Willis Towers Watson, en de externe onafhankelijke accountant, Deloitte, controleren het gevoerde beleid minimaal één keer per jaar (bestuursverslag en jaarrekening), maar bij grote trajecten ook tussendoor. Deze partijen kunnen onafhankelijk hun werk doen, zonder (schijn van) belangenverstrengeling. Het functioneren van de certifierend actuaire en de externe accountant wordt jaarlijks geëvalueerd.

Het bestuur monitort de uitvoering op basis van periodieke rapportages van de uitvoeringsorganisatie.

5

Risico's beheersen



Een van de kerntaken van
Pensioenfonds KPN

Bij het verzorgen van je pensioen krijgt Pensioenfonds KPN te maken met allerlei risico's. Denk bijvoorbeeld aan risico's bij het beleggen, maar er zijn veel meer risico's. Ook risico's die niet direct met geld te maken hebben, zoals het risico dat er iets misgaat in de IT-systemen of informatiebeveiliging. Het beheersen van al die risico's is een van de kerntaken van Pensioenfonds KPN. Dat doen we met een systeem dat we 'integraal risicomanagement' noemen. In dit hoofdstuk lees je er meer over.

Het bestuur 'in control'

Pensioenfonds KPN heeft een organisatie opgezet waarmee de uitvoering van de pensioenregeling en het beheer van het vermogen op een adequate en gecontroleerde manier kan plaatsvinden. Dat is nodig om invulling te geven aan onze missie, visie, doelstellingen en risicohouding. Integraal risicomanagement neemt daarbij een centrale plaats in.

Doel is het beheersen van belangrijke risico's die de doelstellingen van het pensioenfonds bedreigen. Risico's helemaal uit de weg gaan, dat gaat niet. Denk bijvoorbeeld aan de beleggingen: om voldoende rendement te kunnen halen, moeten we bereid zijn een bepaald (verantwoord) risico te lopen. Hoeveel risico we bereid zijn te lopen, is door het bestuur in samenspraak met de sociale partners vastgelegd. We hebben die 'risicobereidheid' voor elk risicogebied uitgewerkt en gekoppeld aan de strategische doelstellingen van het pensioenfonds (die doelstellingen vind je op pagina 3). Per gebied hebben we vervolgens de meest relevante risico-items benoemd en de belangrijkste beheersingsmaatregelen in kaart gebracht. We hebben daarbij procedures, limieten en normen opgesteld en ook een rapportagelijijn vormgegeven. Daardoor zijn we in staat op gestructureerde manier

bij elke besluitvorming de daarbij geldende risicoafweging te maken.

Uit een analyse die we hebben uitgevoerd met het adviesbureau BDO is gebleken dat de risicobereidheid en daarbij geldende risicotolerantie op het niveau van de pensioenfondsdoelstellingen moet worden aangescherpt. De risicocommissie heeft in het laatste kwartaal van 2019 daarvoor een opzet gemaakt en voorgelegd aan de beleggingscommissie voor de financiële strategische doelstellingen en aan de financiële commissie voor de niet-financiële strategische doelstellingen. In de loop van 2020 wordt de aanscherping van de risicobereidheid voorgelegd aan het bestuur en na de besluitvorming ingebed in het risicomanagementsysteem.

Wie is verantwoordelijk voor wat?

Het risicomanagement is verankerd in de organisatie, processen en systemen. Daar hoort bij dat we bij ons pensioenfonds hebben vastgelegd wie welke rol speelt in het proces en welke verantwoordelijkheden en mandaten daarbij horen.

Het bestuur is primair verantwoordelijk voor de integrale aanpak, behandeling en aantoonbaarheid van het risi-

comanagement. Hierbij wordt het bestuur ondersteund door de commissies en hun adviseurs.

Bij ieder bestuursbesluit wordt er een risico-analyse gemaakt: welke risico's worden er met het besluit geraakt, wat is de mogelijke impact op het halen van de doelstellingen en welke beheersingsmaatregelen kunnen we inzetten? Die analyse wordt gemaakt door de commissie die het onderwerp van het besluit in portefeuille heeft (risicomanagement in de eerste lijn). Daarbij kan de commissie een beroep doen op de zogenaamde risico-eigenaren. Voor ieder hoofdrisico is een risico-eigenaar (bestuurder) benoemd. Die heeft onder meer als taak om het desbetreffende risico te monitoren en erover te rapporteren aan de commissie (en daarmee indirect aan het bestuur).

2019: invulling van IORP II

Pensioenfonds KPN heeft in 2019 de commissiestructuur aangepast. Naar aanleiding van de nieuwe Europese pensioenrichtlijn IORP II zijn er daarnaast drie zogeheten sleutelfunctiehouders aangesteld. De AFC is opgesplitst in de interne auditcommissie (met een extern aangetrokken sleutelfunctiehouder interne audit), de financiële commissie en de risicocommissie. De risicocommissie is in de loop van 2019 van start gegaan en bestaat uit de sleutelfunctiehouder risico (die tevens voorzitter is van de commissie) en twee risicovervullers ter ondersteuning. De certificerend actuaaris is gevraagd zijn rol uit te breiden als sleutelfunctiehouder actuariael. Deze invulling van IORP II is in 2019 goedgekeurd door De Nederlandsche Bank.

Een en ander heeft vanzelfsprekend gevolgen voor de inrichting van het risicomanagement bij ons pensioenfonds. Het eerstelijns risicomanagement blijft belegd bij de verschillende ingestelde commissies en de risico-eigenaren. De tweedelijns risicomanagementfunctie is

nu belegd bij de sleutelfunctiehouder risico. Deze geeft, ondersteund door de twee risicovervullers, bij belangrijke bestuursbesluiten een onafhankelijke risico-opinie en oordeelt ook over de werking van het risicomanagementsysteem.

Monitoring en vastlegging

Elke kwartaal staat het integraal risicomanagement op de agenda. Op basis van de IRM-rapportages (financieel- en niet-financieel) en het IRM Dashboard uit de kwartaal-rapportage wordt over de belangrijkste, door het bestuur geselecteerde risico's gerapporteerd. Het bestuur krijgt een vooraf vastgelegd overzicht aangeboden waarin de relatie tussen risico's en strategische doelstellingen wordt weergegeven. Er wordt een overzicht gegeven van de onvermijdelijke risico's en de werking van de beheersmaatregelen.

Het totale proces van het integrale risicomanagement is, samen met een beschrijving van de risicocultuur, governance en risicostrategie en -beleid, vastgelegd in het IRM-handboek. Dit handboek wordt periodiek geëvalueerd en geactualiseerd. Door de nieuwe wetgeving IORP II en de instelling van de sleutelfunctiehouders is de actualisatie van het IRM-handboek uitgesteld naar 2020. Voorafgaand aan de actualisatie van het IRM-handboek zal conform de IORP II regelgeving het bestuur beleid ten aanzien van een eigen risicobeoordeling (ERB) opstellen en incorporeren met de actualisatie van het IRM-handboek. Dit zal in de eerste helft van het jaar 2020 worden afgerond.



Wil je meer weten over de organisatie van het risicomanagement en de mandaten van de verschillende betrokkenen bij het proces, lees dan hier verder.



Meer weten over de organisatie van het risicomanagement en de mandaten van de verschillende betrokkenen bij het proces.

Het risicomanagement proces

Door de invoering van de Europese pensioenrichtlijn IORP II is de onafhankelijke tweedelijns risicomanagementfunctie belegd bij de ingestelde sleutelfunctiehouder risicobeheer. Het eerstelijns risicomanagement is belegd bij de verschillende ingestelde commissies en de risico-eigenaren.

De commissies (behalve de risicocommissie) of de risico-eigenaren hebben altijd een recht om zelfstandig een risico-oordeel te geven op elk onderwerp. Als het bestuur vooraf heeft aangegeven voor bepaalde besluitvorming een externe visie te vragen, is de FC hiervoor de contactpersoon. De sleutelfunctiehouder risico geeft bij de belangrijke bestuursbesluiten een risico-opinie en kan in uitzonderlijke gevallen escaleren naar het intern toezicht (niet-uitvoerend bestuur) of DNB. In het laatste geval wordt het bestuur daarvan van tevoren op de hoogte gesteld. De sleutelfunctiehouder risico dient een onafhankelijk oordeel en rol te kunnen vervullen en wordt daarbij ondersteund door een tweetal risicovervullers binnen de risicocommissie.

De BC monitort de hoofd risico's matching & renterisico, liquiditeitsrisico, marktrisico en kredietrisico. De FC monitort de niet-financiële risico's en het verzekeringstechnisch risico samen met de overall monitoring en de algehele borging van het IRM-proces. Naast de bovengenoemde risico's zijn er nog twee aparte risico-items geselecteerd: pensioenbewustzijn en reputatierisico. Deze risico's zijn niet aan de FC maar aan de communicatiecommissie toegewezen. Deze indeling door het bestuur is gebaseerd op het gegeven dat de commissies die nauw zijn betrokken bij bepaalde processen ook de bewaking en monitoring te laten verrichten vanwege de aanwezige kennis en kunde. Hiermee wordt een betere borging verkregen van een goed lopend integraal risicomanagementproces.

Een belangrijk onderdeel van de besluitvorming is een risico-inventarisatie. Deze inventarisatie wordt vastgelegd in de vorm van een risicomatrix die ingevuld wordt onder verantwoordelijkheid van de commissie waarin het voorstel wordt voorbereid. De risico-eigenaren geven van een

risico -eigenaar die vóór de besluitvorming aan of hun risico geraakt wordt. Tijdens de besluitvorming in de bestuursvergadering wordt dit punt specifiek behandeld.

Mandatering

In 2018 zijn de mandateringen aan de commissies verder uitgewerkt en in 2019 zijn ze aangepast aan de nieuwe commissiestructuur.

De financiële commissie (FC) is gemandateerd om de planning en het opstellen van de financiële verslaggeving uit te voeren en daarbij vragen en opmerkingen van de certificerend actuaris en accountant af te handelen. Uiteraard zal de FC opmerkingen van de certificeerders, die invloed op de verklaring hebben, in overleg met het bestuur bespreken. De teksten in het jaarverslag blijven daarbij de eindverantwoordelijkheid van het bestuur.

Verder zorgt de FC voor de monitoring van de uitvoering van het door het bestuur vastgestelde financieel jaarplan. Per kwartaal verzorgt de FC hierover terugkoppeling aan het bestuur. Wijzigingen in het financieel

jaarplan gedurende het jaar worden hierbij tussen de FC en de desbetreffende commissie afgehandeld.

In 2018 is het mandaat aangevuld met die besluiten die de FC al voorbereidt vanuit bestaand beleid. Wanneer het besluit puur het uitwerken van beleid behelst, valt dit nu onder mandaat van de FC. Dit is in 2019 gecontinueerd, waarbij de FC de besluiten over de toeslag net als vorig jaar onder mandaat heeft genomen.

De Beleggingscommissie (BC) is gemandateerd om de operationele invulling van het beleggingsbeleid vorm te geven. Dit leidt tot snellere besluitvormingsprocessen.

De Communicatiecommissie (CC) is gemandateerd om het door het bestuur vastgestelde communicatiejaarplan uit te voeren. De commissie bewaakt hierbij zelf het totaalbudget.

De commissies rapporteren per kwartaal over de onder mandaat uitgevoerde werkzaamheden en de commissies per bestuursvergadering over de onder mandaat genomen besluiten.

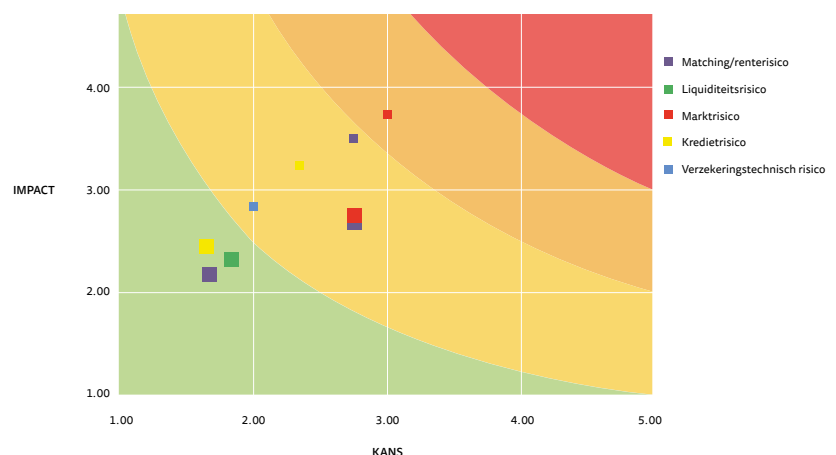
De risico's in beeld

Pensioenfondsen KPN onderscheidt aan de hand van het model FOCUS (een model van De Nederlandsche Bank voor toezicht op financiële instellingen) elf hoofdrisico's. Deze hebben we ingedeeld naar financiële risico's en niet-financiële risico's.

In het diagram hieronder zijn de financiële risico's in beeld gebracht. Voor ieder financieel hoofdrisico wordt een inschatting gemaakt van het netto risico (dat is het risico dat overblijft na het toepassen van beheersingsmaatregelen). Daarbij geldt dat de grote vierkanten de uitkomsten zijn van een Risk Self Assessment (RSA) die het bestuur in 2015 heeft uitgevoerd. De kleine vierkanten hebben betrekking op de uitkomsten van de voorgaande RSA. Door de veranderingen als gevolg van IORP II heeft het bestuur besloten om de nieuwe integrale RSA uit te stellen en de nieuwe risicocommissie te vragen de begeleiding hiervan op te pakken. Dit wordt in de eerste helft van 2020 uitgevoerd.

Het bestuur probeert met het gevoerde risicomanagement ongunstige situaties te voorkomen of door be-

Historie financiële risico's



heersmaatregelen de impact daarvan te verkleinen. Door periodiek RSA's uit te voeren (eens per 3 jaar) krijgt het bestuur zicht op de ontwikkeling van de door het bestuur geïdentificeerde risico's en kan het op basis daarvan de te nemen beheersmaatregelen mede beoordelen, aanscherpen of nieuwe beheersmaatregelen toevoegen. Doel daarvan is zover mogelijk uit de 'rode' en 'donkeroranje' gebieden te blijven. Het integriteitsrisico wordt hierbij jaarlijks herijkt.

Financiële risico's worden door het pensioenfonds gelopen, omdat het fonds als doelstelling heeft om een voorwaardelijk waardevast pensioen te kunnen bieden. En daarvoor is een hoger rendement nodig dan de risicovrije rente. Het bestuur is van mening dat door het inzetten van meer en effectievere beheersmaatregelen de kans op een ongunstige gebeurtenis en de eventuele impact daarvan de afgelopen jaren is verkleind. Daarbij blijft naar de mening van het bestuur extra aandacht voor matching- en renterisico en marktrisico nodig. Door de verlaging van het risicoprofiel eind 2018 (afname van de zakelijke waarden met 10%) is met name het marktrisico in 2019 ten opzichte van de laatste meting in 2015 afgenomen.

Bij de niet-financiële risico's is het mogelijk dat het risico ondanks getroffen beheersmaatregelen niet altijd afneemt. Dit heeft te maken met ontwikkelingen in de maatschappij. Goede voorbeelden hiervan zijn het omgevingsrisico en het IT-risico. Er worden steeds hogere eisen gesteld aan het risicobeheer van het pensioenfonds, waardoor het netto risico niet zal afnemen. Daarnaast is er ook vanuit de pensioensector veel aandacht geweest voor het integriteitsrisico.

Het pensioenfonds heeft bijna alle diensten uitbesteed, waardoor standaard extra focus op de uitbestedingsrisico's en het IT-risico bij de uitbesteders wordt gelegd. Hierbij geldt met name bij het uitbestedingsrisico dat

de door de uitbestedingspartner ingezette verandering onder de naam TKP Connect extra risico's voor het pensioenfonds meebrengt. Daarnaast is door de verdere IT-ontwikkelingen en de toegenomen IT-dreigingen ook dit risico toegenomen ten opzichte van de laatste meting. De ontwikkelingen op het gebied van beheersing van de financiële en niet-financiële risico's worden verder toegelicht in de volgende paragraaf.

Toelichting per risico

Hieronder vind je een toelichting op de voornaamste financiële risico's die het bestuur onderscheidt en de belangrijkste beheersingsmaatregelen.

Marktrisico

Het marktrisico is het risico dat de marktprijzen van onze beleggingen dalen. Dit risico heeft betrekking op de portefeuille zakelijke waarden (aandelen, vastgoed en private equity). Het risico van de vastrentende waarden valt onder het rente- en kredietrisico. De ALM-studie is een belangrijk instrument waarin wordt nagegaan of de gekozen portefeuille met zakelijke waarden voldoet aan de gewenste risico-rendementsafweging. De beleggingen in zakelijke waarden worden wereldwijd gespreid. Door de spreiding binnen de portefeuille (diversificatie) wordt het prijsrisico gedempt en dat is daarmee één van de belangrijkste beheersmaatregelen.

Matching- en renterisico

Renteafdekking

Het pensioenfonds waardeert de verplichtingen conform de Pensioenwet op de rekenrente zoals deze wordt gepubliceerd door de toezichthouder DNB. Hierdoor heeft het pensioenfonds te maken met een renterisico, waarbij een stijgende rekenrente de verplichtingen in waarde laat dalen, hetgeen gunstig is voor de dekkingsgraad van het pensioenfonds en omgekeerd. Hierdoor is de dekkingsgraad gevoelig voor renteschommelingen. Om de rente-

gevoeligheid van de dekkingsgraad te beperken hanteert het pensioenfonds een renteafdekkingsbeleid. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de vastrentende beleggingen aangevuld met renteswaps. Die bewegen in principe in omgekeerde richting met een renteverandering mee. Voor de afdekking van het renterisico wordt een rentestaffel gehanteerd. Met deze staffel is het pensioenfonds beschermd tegen extreme dalingen van de marktrente, terwijl het ook kan profiteren van een rentestijging. Per eind 2019 bedroeg de strategische mate van renteafdekking 35% (2018: 50%).

Monitoring van het renterisico vindt plaats op dagbasis en het bestuur wordt direct op de hoogte gebracht van het raken van rentetriggers. Daarnaast ontvangt het bestuur op maand- en kwartaalbasis risicorapportages.

Valuta afdekking

Het pensioenfonds belegt wereldwijd, waarbij veel beleggingen in een andere valuta dan de euro noteren. Om de gevoeligheid van de waarde van de beleggingen voor veranderingen in de wisselkoers te beperken, wordt het valutarisico (deels) afgedekt. Het uitgangspunt is: we dekken het valutarisico af als de waarde van de beleggingen direct wordt beïnvloed door veranderingen in de wisselkoers. Bij sommige beleggingscategorieën is deze

Monitoring van het renterisico vindt plaats op dagbasis en het bestuur wordt direct op de hoogte gebracht van het raken van rentetriggers.

relatie sterker dan bij andere beleggingscategorieën. Zo wordt bij de beleggingen in vastrentende waarden het valutarisico in beginsel volledig afgedekt. Bij de beleggingen in zakelijke waarden ligt de mate van valuta afdekking lager. In het integraal risicomanagement zijn beleidstriggers gedefinieerd waarbij het valutarisico wordt beheerst.

Liquiditeitsrisico

Het pensioenfonds belegt een deel van het vermogen in categorieën die op korte termijn niet verhandeld kunnen worden zonder (grote) impact op de prijs. Dit doen we omdat we de overtuiging hebben dat deze beleggingen van toegevoegde waarde zijn voor de portefeuille. Daarnaast passen deze beleggingen goed bij het langetermijnkarakter van het pensioenfonds. Bij het samenstellen van de beleggingsportefeuille is rekening gehouden met de verwachte tijd om een positie te verhandelen. Om het liquiditeitsrisico van de beleggingsportefeuille te beheersen zijn beleidsgrenzen gedefinieerd. Via de periodieke verslagen wordt gemonitord of het gewicht van de liquiditeit van de portefeuille binnen de grenzen van het beleid is.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen waaraan een kredietfaciliteit ter beschikking is gesteld, hun verplichtingen niet of niet volledig nakomen. Het pensioenfonds loopt tegenpartijrisico op de derivatenportefeuille, op de beleggingen in vastrentende waarden en bij het aanhouden van kasgeld. Voor tegenpartijrisico op de derivatenportefeuille is specifiek beleid vastgelegd. Het tegenpartijbeleid is erop gericht om de kans te beperken dat een tegenpartij failliet gaat. Het onderpandbeheer en de contracten zijn er voornamelijk op gericht om het financieel verlies op het moment van een faillissement te beperken. Om het tegenpartijrisico te beperken wordt onderpand uitgewisseld.

Inmiddels is de volledige renteswapportefeuille afgesloten via central clearing en is het beleid om ook nieuwe renteswaps via central clearing af te sluiten. Daarmee is het tegenpartijrisico voor rentederivaten fors beperkt. De blootstelling aan kredietrisico op de beleggingen in vastrentende waarden wordt begrensd door het risico-budget. Door te beleggen in een breed gespreide portefeuille vastrentende waarden wordt het specifieke risico van individuele debiteuren beheerst.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortlevens) en arbeidsongeschiktheid. In de jaarlijkse actuariële analyse worden de afwijkingen tussen de aangenomen (technische) aannames en de werkelijk waargenomen ontwikkeling geanalyseerd. Deze risico's zijn een gegeven en moeten daarom geaccepteerd worden. Een manier van beheersing is het herverzekeren van dit risico. Gezien de omvang van het pensioenfonds, wordt het verzekeringstechnisch risico echter niet herverzekerd, maar volledig in eigen beheer gehouden.

Door een jaarlijkse externe toetsing van de gehanteerde fondsgrondslagen is het bestuur in staat om zijn grondslagen op prudentie in te schatten. Daarnaast hebben verbeteringen van de prognosemodellen voor langlevensrisico door AG en wetsveranderingen waardoor bij nieuwe inschattingen in de levensverwachting de pensioenleeftijd mee opschuift, ertoe geleid dat de kans en impact zijn verlaagd.

Het pensioenfonds heeft ook te maken met niet-financiële risico's. Dat gaat om risico's die vooral de uitvoering van de pensioenregeling volgens de gemaakte afspraken onder druk kunnen zetten.

Eind 2019 heeft het pensioenfonds onderzoek verricht naar de prudentie van de gehanteerde grondslagen. Naar aanleiding hiervan is op een aantal onderdelen de grondslag voor de premiestelling en de reservering een klein beetje (niet materieel) verhoogd. De aanpassing van de sterftegrondslag en de herijking van de ervaringssterfte (op basis van het AON-postcodemodel) is in 2018 doorgevoerd.

Toelichting op de niet-financiële risico's

Het pensioenfonds heeft ook te maken met niet-financiële risico's. Dat gaat om risico's die vooral de uitvoering van de pensioenregeling volgens de gemaakte afspraken onder druk kunnen zetten. Dat betreft ook het bieden van het gewenste handelingsperspectief en de communicatie richting deelnemers en andere betrokkenen. Het pensioenfonds heeft geen risicobudget aan de verschillende niet-financiële risico's toegekend, maar realiseert zich terdege dat er grote financiële schade kan ontstaan door bijvoorbeeld reputatieschade, niet integer handelen of een onjuiste uitvoering door de externe uitbesteders. Hieronder een toelichting op de niet-financiële risico's.

Bestuurlijke processen

Hiermee wordt het risico bedoeld dat samenhangt met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting en -uitvoering binnen het bestuur. De kernpun-

ten daarbij zijn: onvoldoende doelmatigheid en doeltreffendheid van bestuursprocessen, inadequate organisatie en governancestructuur en onvolledige informatievoorziening van het bestuur.

Uitbestedingsrisico

Het bestuur zorgt voor een zodanige vormgeving van de uitbesteding dat de aansluiting tussen de uitbestede processen en de overige bedrijfsprocessen te allen tijde gewaarborgd is en dat de verantwoordelijkheid van het bestuur voor de organisatie, uitvoering en beheersing van de uitbestede werkzaamheden en het toezicht daarop, niet wordt ondermijnd en in lijn is met de ABTN.

Het bestuur zorgt voor voldoende waarborgen om volledig in control te kunnen zijn. Deze waarborgen behelzen onder andere het schriftelijk vastleggen van alle gemaakte afspraken, het duidelijk vastleggen van exit-voorwaarden en het verkrijgen van een uitgebreide managementinformatie met een schriftelijke verantwoording over de uitvoering door de uitvoerder aan het bestuur.

Het bestuur heeft daardoor bewust gekozen voor een modulaire opzet van de uitbesteding en het vastleggen van duidelijke Kritische Performance Indicators (KPI's) per afgenomen module. Per module kan in principe een andere uitvoerder gekozen worden, waardoor het bestuur in staat is om een goede prijs/kwaliteitverhouding af te dwingen.

Het bestuur zorgt voor voldoende waarborgen om volledig in control te kunnen zijn.

Per kwartaal wordt door de uitvoerders een uitgebreide rapportage aangeleverd ter verantwoording. Deze rapportages worden zowel door het bestuur als mede tussen het bestuur en uitvoerders besproken.

De uitbestedingspartner TKP Pensioen is in 2018 begonnen met een grootscheeps veranderingstraject binnen de eigen organisatie met de naam TKP Connect. Hiermee beoogt de uitbestedingspartner de organisatie en de dienstverlening zodanig aan te passen, dat het klaar staat voor de toekomst.

Het bestuur heeft gemerkt dat door het ingezette veranderingstraject bij de uitbestedingspartner (de kwaliteit van) de dienstverlening onder druk is komen te staan. Hierdoor is het uitbestedingsrisico ten opzichte van de laatste meting nadrukkelijk toegenomen. Naar aanleiding van de door DNB uitgevoerde on site visit op de pensioenadministratie en de daarover aan het pensioenfonds teruggekoppelde bevindingen, heeft het pensioenfonds een plan van aanpak opgesteld ter versterking van het beheersen van het uitbestedingsrisico. Gegeven de ontwikkelingen binnen de uitbestedingspartner en toegenomen risico's volgt het pensioenfonds deze ontwikkelingen op de voet en wordt het opgestelde plan van aanpak in de loop van 2020 uitgevoerd en strak gemonitord. Het bestuur is van mening dat het uitbestedingsrisico hiermee binnen de gestelde risicobereidheid en -tolerantie blijft.

Sinds 1 januari 2016 geldt de meldplicht datalekken. Deze meldplicht houdt in dat organisaties (zowel bedrijven als overheden) direct een melding moeten doen bij de Autoriteit Persoonsgegevens zodra zij een ernstig datalek hebben geconstateerd. En soms moeten zij het datalek ook melden aan de betrokkenen (de mensen van wie de persoonsgegevens zijn gelekt). Er zijn voor het pensioenfonds in 2019 twee datalekken gemeld. Naar aanleiding van de melding heeft het pensioenfonds bij TKP aangedrongen op een aantal additionele beheers-

maatregelen. Het pensioenfonds beoordeelt de effectiviteit van deze additionele beheersmaatregelen in 2020.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico wordt gedefinieerd als het risico dat de integriteit van het pensioenfonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet-integere en onethische gedragingen van de organisatie/management/medewerkers.

Pensioenfondsden dienen conform het Besluit uitvoering pensioenwet jaarlijks een systematische analyse te maken van de risico's die samenhangen met uitbestedingen. Pensioenfondsden moeten voorkomen dat zij betrokken raken bij handelingen die tegen de wet ingaan of handelingen die maatschappelijk onbetamelijk zijn.

Het bestuur onderkent het belang van een goede, gedegen – en systematische integriteitsanalyse. Het bestuur heeft daarom in 2015 een volledige integriteitsanalyse uitgevoerd, waarbij ook expliciet aandacht is besteed aan soft controls/gedrag en cultuur bij het pensioenfonds en de uitbestedingspartners. De volledige integriteitsanalyse wordt eens per 3 jaar gemaakt. In de tussenliggende 2 jaren vindt jaarlijks een herijking plaats.

Eind 2018 heeft het bestuur onder leiding van Holland van Gijzen de integriteitsrisico analyse (Sira) uitgebreid doorgenomen. Hiermee voldoet de analyse aan de laatste inzichten. Begin 2019 heeft het bestuur de aangepaste

Sira vastgesteld. Het bestuur heeft besloten om de herijking van de Sira over 2019 in het tweede kwartaal van 2020 uit te voeren.

Juridisch risico

Juridisch risico hangt samen met veranderingen en naleving van wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd worden. Het bestuur maakt onderscheid tussen het juridisch risico dat ontstaat door externe regelgeving en door eigen contracten. Het verder uitwerken van deze twee risico's moet volgens het bestuur leiden tot een verdere aanscherping van de al aanwezige beheersmaatregelen.

Overige niet-financiële risico's

Het omgevingsrisico wordt gemitigeerd door als pensioenfonds op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen via onder andere de Pensioenfederatie en een actieve rol in de pensioendiscussie te spelen. Gezien het aantal ontwikkelingen in pensioenland die invloed zullen hebben op het pensioenfonds, vindt het bestuur het netto-omgevingsrisico nog steeds hoog, maar wel aanvaardbaar.

Met betrekking tot de continuïteit van het pensioenfonds kan gesteld worden dat het risico dat KPN NV haar verbintenis opzegt als nihil wordt ingeschat. Mocht het wel gebeuren, dan zou dit alleen op de reguliere premie effect hebben.

Pensioenfondsden dienen conform het Besluit uitvoering pensioenwet jaarlijks een systematische analyse te maken van de risico's die samenhangen met uitbestedingen.

6

Over je pensioen



Pensioenregeling,
ontwikkelingen in
wet- en regelgeving,
communicatie

De pensioenregeling

Bij Pensioenfonds KPN neem je deel aan een gecombineerde pensioenregeling:

- Tot een salaris van €45.378,- bouw je pensioen en bijbehorend partnerpensioen op in een zogeheten voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. Daarin bouw je jaarlijks 1,875% op van je pensioengrondslag van dat jaar. Als onze financiële situatie het toestaat, verhogen we je pensioen jaarlijks om de prijsstijgingen in Nederland te compenseren (toeslagverlening). Er is geen recht op toeslagen. Het is niet zeker of en hoeverre je pensioen in de toekomst wordt geïndexeerd.
- Boven die grens bouw je pensioen op in een beschikbare premieregeling. Deze kent een leeftijdsafhankelijke staffel. Voor het saldo wordt op de pensioendatum pensioen ingekocht tegen de dan geldende factoren.
- Je kiest zelf je pensioenleeftijd (vanaf 60 jaar), maar we hanteren een rekenleeftijd van 68 jaar.
- Er is sprake van recht op een nabestaanden- en wezenpensioen en premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid.



Een gedetailleerd overzicht van je pensioenregeling vind je uiteraard op onze website.

Wet- en regelgeving: ontwikkelingen in 2019

Pensioenakkoord

In juni 2019 hebben het kabinet en de sociale partners het Pensioenakkoord gesloten. Daarin zijn afspraken gemaakt over de toekomst van de oudedagsvoorziening in Nederland. Die afspraken lijken ook een grote impact te krijgen op de aanvullende pensioenregelingen, zoals die van Pensioenfonds KPN. Op dit moment worden de afspraken nader uitgewerkt door tal van werk- en stuurgroepen. Pas dan kunnen ze leiden tot wetsvoorstellen, die vervolgens nog moeten worden goedgekeurd door de Tweede en Eerste Kamer. Dit proces lijkt nog geruime tijd in beslag te gaan nemen. Wij volgen de ontwikkelingen op de voet.

AOW-leeftijd stijgt minder snel

Er is één afspraak uit het Pensioenakkoord al wet geworden: de AOW-leeftijd gaat minder snel stijgen dan eerder was afgesproken. De AOW-leeftijd blijft in 2020 en 2021 op het niveau 2019 van 66 jaar en 4 maanden. In 2022 wordt deze 66 jaar en 7 maanden en in 2023 66 jaar en 10 maanden. Daarna stijgt de AOW-leeftijd in 2024 naar 67 jaar. Vervolgens is de AOW-leeftijd afhankelijk van de stijging van de levensverwachting en gaat omhoog met acht maanden per extra te verwachten levensjaar.

Door de minder snelle stijging van de AOW-leeftijd lopen ingegane AOW-compensaties in veel gevallen 'te lang' door, namelijk tot aan de eerder voorziene, hogere AOW-leeftijd. Dit verschil kan acht maanden bedragen. In de Verzamelwet Pensioenen is nu geregeld dat het toegestaan wordt om een lopende AOW-compensatie in te korten tot de vervroegde AOW-datum. Daarmee is het niet verplicht dat alle pensioenuitvoerders deze wettelijke mogelijkheid ook in het pensioenreglement aanbieden aan de werknemers.



Wetsvoorstel pensioenverdeling bij scheiding

Op 16 september 2019 is door minister Koolmees een wetsvoorstel ingediend om de verdeling van opgebouwde pensioen bij scheiding op een nieuwe manier te regelen. Sinds mei 1995 worden pensioenaanspraken verdeeld volgens de methode van 'verevening'. Dit houdt in dat de ex-partner recht krijgt op een deel van het ouderdomspensioen van de deelnemer en dus voor diens oudedagsvoorziening deels afhankelijk blijft van het in leven zijn van de deelnemer.

De voorgestelde standaardverdeling gaat uit van conversie van de helft van het tijdens het huwelijk opgebouwde ouderdoms- en partnerpensioen in een eigen aanspraak op ouderdomspensioen op het leven van de ex-partner. De nieuwe wet moet van kracht worden op 1 januari 2021. Meer details kun je vinden op de website van het ministerie van SZW.

Gevolgen nieuwe parameters

Het door DNB overgenomen advies van de Commissie Parameters leidt er in de nabije toekomst toe dat pensioenfondsen moeten rekenen met nieuwe, verlaagde factoren zoals rekenrente en rendementen. In 2020

wordt gerekend met lagere rendementen op obligaties, aandelen en vastgoed. Niet eerder dan in 2021 leidt een nieuwe rentetermijnstructuur tot een lagere dekkingsgraad en een hogere kostendeekkende premie.

Automatische waardeoverdracht kleine pensioenen

Met de invoering van de Wet waardeoverdracht kleine pensioenen (tot € 484,09 bruto per jaar) kunnen pensioenuitvoerders kleine pensioenen automatisch overdragen naar de nieuwe uitvoerder van de aanspraakgerechtigde, zonder dat daarvoor instemming nodig is. Pensioenfondsen zijn niet verplicht hieraan mee te werken, maar veel pensioenfondsen gaan hiervan gebruik maken om de administratie te verlossen van een groot aantal kleine aanspraken. In eerste instantie gaat het om aanspraken van gewezen deelnemers van wie de deelneming op of na 1 januari 2018 is geëindigd. Later komen ook aanspraken die voor die datum zijn ontstaan in aanmerking voor automatische waardeoverdracht. De pensioensector stelt hiervoor een plan op, onder andere kijkend naar de verwerkingscapaciteit van de betrokken uitvoerders.

Communicatie

‘Communication is the message received, not the message sent.’ Een helder statement waarop het pensioenfonds alleen maar kan aansluiten met de communicatie. Het pensioenfonds communiceert veel. De tevredenheid over deze communicatie en over het pensioenfonds zelf heeft het pensioenfonds laten onderzoeken.

De resultaten laten zien dat het pensioenfonds het, ook in vergelijking met andere pensioenfonds, vrij goed doet. Ook de reputatie is goed te noemen. Verder is een mooie stijging in het digitale bereik te zien, een van de redenen om afscheid te nemen van het papieren magazine Overmorgen. Over deze én andere communicatie gerelateerde onderwerpen lees je hierna meer.

Benchmarkonderzoek Pensioenfonds 2019 (BOP)

In 2019 nam het pensioenfonds voor de vierde keer op rij deel aan de BOP. Met de BOP onderzoekt het pensioenfonds de tevredenheid over communicatie en dienstverlening onder deelnemers en pensioengerechtigden. Een belangrijk onderdeel van de BOP is het onderzoek naar het pensioenbewustzijn. De resultaten uit de BOP vormen een belangrijke basis voor de communicatie van het pensioenfonds.

Nagenoeg alle cijfers laten een stijging zien ten opzichte van vorig jaar. Ook scoort Pensioenfonds KPN op elk punt hoger dan de benchmark. Het verloop van de belangrijkste cijfers:

Algemene tevredenheid over het pensioenfonds

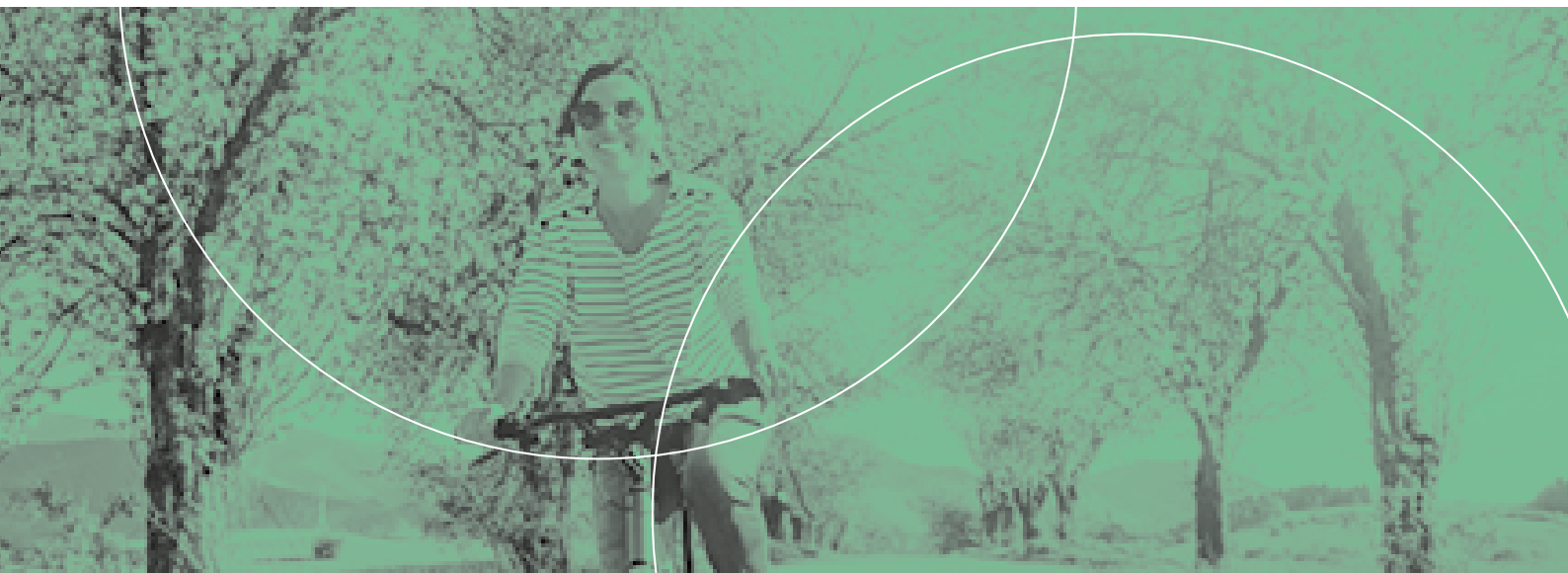
	Resultaat 2017	Resultaat 2018	Resultaat 2019	Benchmark 2019
Actieve deelnemers	7,0	7,1	7,3	6,7
Pensioengerechtigden	7,3	7,5	7,8	7,3

Tevredenheid over de communicatie

	Resultaat 2017	Resultaat 2018	Resultaat 2019	Benchmark 2019
Actieve deelnemers	7,0	7,1	7,4	6,9
Pensioengerechtigden	7,4	7,6	7,9	7,5

Vertrouwen in het pensioenfonds

	Resultaat 2017	Resultaat 2018	Resultaat 2019	Benchmark 2019
Actieve deelnemers	52%	59%	67%	41%
Pensioengerechtigden	73%	72%	77%	60%



Roadshows ‘Bewust naar de eindstreep’

Begin 2019 zijn er een aantal “roadshows” geweest op verschillende KPN-locaties speciaal voor de doelgroep actieven 55+. Hier werd aan de hand van een presentatie, een informatiemarkt en een persoonlijk spreekuur meer informatie verstrekt over onder meer de pensioenregeling en pensioenkeuzes.

Deelnemerspanel

In 2019 is het deelnemerspanel verschillende keren ingezet om communicatiemiddelen van het pensioenfonds te beoordelen. In juli is er een fysieke bijeenkomst met het deelnemerspanel geweest. Daarnaast hebben we ook online het panel ingezet.

Digitale communicatie

De digitalisering van het pensioenfonds blijft zich ontwikkelen, ons digitale bereik is ook in 2019 gegroeid.

	Eind september 2017		Eind september 2018		Eind september 2019	
% e-mailadressen	Actief	49,6%	Actief	60,5%	Actief	49,6%
	Gewezen	21,6%	Gewezen	35,7%	Gewezen	21,6%
	Pensioengerechtigd	37,4%	Pensioengerechtigd	59,4%	Pensioengerechtigd	37,4%

Het pensioenfonds heeft actief gewerkt aan de digitalisering, onder andere door in iedere papieren uiting te vragen het e-mailadres door te geven.

Het pensioenfonds heeft actief gewerkt aan de digitalisering, onder andere door in iedere papieren uiting te vragen het e-mailadres door te geven.

Laatste editie Overmorgen

In 2019 is de laatste editie van het papieren magazine Overmorgen verstuurd. In 2018 zijn hiervoor al de voorbereidingen getroffen door meer gesegmenteerde digitale communicatie. Overigens verdwijnt papier nog niet helemaal, waar nodig blijft het pensioenfonds op papier communiceren.

KPN Pensioennieuws

In 2019 zijn we begonnen om KPN Pensioennieuws gesegmenteerd te versturen. Voorheen stuurden we een exemplaar naar alle doelgroepen. Nu maken we onderscheid in gepensioneerden, gewezen, actieve en overige deelnemers. Binnen de groep actieven en slapers onderscheiden we daarnaast nog drie verschillende leeftijdsgroepen met de leeftijd tot 35, 36 t/m 49 en 50-plussers.

UPO's

In 2019 ontvingen zowel de actieve als gewezen deelnemers én de pensioengerechtigden hun Uniform Pensioen Overzicht (UPO).

In 2019 steeg het digitale bereik van de UPO's aan actieve deelnemers naar 75% (74% in 2018). Van de pensioengerechtigden gaf 46% de voorkeur aan een melding via de Berichtenbox of e-mail.

Online jaarverslag

Net als voorgaande jaren is ook in 2019 naast het uitgebreide jaarverslag, het verkorte online jaarverslag van het pensioenfonds uitgebracht.

Video's 'Pensioenbewustzijn'

Er zijn vier video's opgenomen met als thema 'Pensioenbewustzijn'. De video's zijn op de website van het

pensioenfonds geplaatst. Ook is er per video een themanieuwsbrief verstuurd.

Team KPN

Gedurende het jaar zijn steeds vaker publicaties van het pensioenfonds ook gedeeld op het intranet van KPN: Team KPN.

Verkiezingen VO

In 2019 kwam er, namens de actieven, een vacature vacant binnen het Verantwoordingsorgaan. Om die reden zijn er (volledig digitaal) verkiezingen gehouden.

Infographics MVB

In 2019 zijn er twee infographics rondom maatschappelijk verantwoord beleggen gemaakt en op de website geplaatst.

Vragen van deelnemers

In 2019 hebben deelnemers 12.350 vragen gesteld aan het pensioenfonds (2018: 15.986). Deelnemers stelden met name vragen over hun pensioentoekenningen/uitkeringen, indicatieve berekeningen, echtscheiding en hun persoonsgegevens.

Klachten

In 2019 heeft het pensioenfonds in totaal 16 klachten van deelnemers ontvangen en 15 klachten beantwoord (2018: 16 klachten ontvangen en 17 klachten beantwoord). In totaal zijn 3 klachten volledig gegrond verklaard en 2 klachten gedeeltelijk gegrond verklaard.

7

Actuariële analyse



Het verloop van de technische voorziening werd voor een groot deel bepaald door de bewegingen van marktrenten en beleggingsrendementen.

In onderstaande tabel staat een analyse van het actuari-

ële resultaat. Hierbij worden de actuariële uitgangspunten van het pensioenfonds vergeleken met de werkelijke actuariële ontwikkelingen over het verslagjaar. De bedragen wijken af van de bedragen in de jaarrekening, die boekhoudkundig zijn bepaald.

Actuariële resultaatanalyse

Bedragen x € 1.000	2019	2018
Resultaat op beleggingen	1.709.822	-149.575
Resultaat op wijziging RTS	-1.178.461	-313.906
Resultaat op premie	-27.258	-28.657
Resultaat op waardeoverdrachten	264	-1.044
Resultaat op kosten	682	594
Resultaat op uitkeringen	-742	-743
Resultaat op kanssystemen	17.529	4.448
Resultaat op toeslagverlening	-42.590	-91.394
Resultaat op overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen	-4.511	58.282
Resultaat op andere oorzaken en VPL	871	4.969
Totaal	475.606	-517.026

In 2019 zijn de volgende belangrijke effecten op actuariële resultaat te onderscheiden:

Beleggingen

Onder beleggingsrendementen wordt verstaan:

- alle directe en indirecte beleggingsopbrengsten inclusief kosten van het vermogensbeheer
- de rentelasten over vreemd vermogen, achtergestelde leningen en rekening courantverhoudingen met andere partijen
- de benodigde intresttoevoeging aan de technische voorzieningen. Deze wordt vastgesteld aan de hand van de eerstejaars spot rate uit de door DNB gepubliceerde RTS per jaar ultimo van het vorige verslagjaar.

Het resultaat op beleggingen in het boekjaar bedraagt € 1.710 miljoen. Voor een gedetailleerde onderbouwing van dit resultaat is uitgebreid ingegaan in het hoofdstuk 'Beleggingen'. Het rendement op de beleggingen draagt in 2019 positief bij aan de dekkingsgraad.

Wijziging rentetermijnstructuur (RTS)

De RTS ultimo 2019 ligt onder de RTS ultimo 2018. Wanneer beide curves worden uitgedrukt in één gemiddeld rentepercentage is de rente in 2019 met circa 0,8%-punt gedaald wat leidt tot een toename van de voorziening en dus tot een negatief resultaat. Het resultaat hiervan bedraagt -€ 1.178 miljoen.



Premie

De jaarlijks vaste premie van 23% van de pensioengrondslag wordt in het premiedepot gestort. Dit percentage ligt boven het niveau van de gedempte kostendeekkende premie; het percentage op basis van de zuivere kostendeekkende premie ligt boven deze 23%. In 2019 is de opbouw van pensioenverplichtingen gefinancierd uit het premiedepot.

Kanssystemen

Aan het vaststellen van de technische voorzieningen liggen kanssystemen ten grondslag. De belangrijkste zijn sterfte en arbeidsongeschiktheid.

Toeslagverlening

Het Bestuur heeft op basis van de financiële positie besloten om in 2019 een gedeeltelijke toeslag te verlenen. Het resultaat op boekjaar is in 2019 -€ 43 miljoen.

Overige (incidentele) mutaties technische voorzieningen
Onder deze post zijn de effecten als gevolg van de aanpassingen in technische grondslagen en temporisering van de AOW-leeftijd opgenomen. Aanpassing van de grondslagen leidde tot een negatief resultaat van € 11 miljoen, de temporisering van de AOW-leeftijd tot een positief resultaat van € 3 miljoen.

Andere oorzaken

Dit zijn overige actuariële resultaten die ontstaan doordat de feitelijke uitkomsten afwijken van datgeen actuariëel verondersteld is. Deze resultaten zijn niet toe te wijzen aan één van de eerder genoemde categorieën.

Kostendeekkende premie

De zuivere kostendeekkende premie bestaat uit een actuariëel benodigde premie voor de pensioenopbouw en de risicodekkingen voor overlijden en arbeidsongeschiktheid, de solvabiliteitsopslag, de opslag voor uitvoeringskosten en de opslag voor toeslagverlening en reservetekort. De zuiver kostendeekkende premie is berekend op basis van de rentetermijnstructuur.

Bij de vaststelling van de gedempte kostendeekkende premie wordt uitgegaan van het verwachte rendement op aandelen met een opslag voor de toekomstbestendige toeslagverlening van de toeslag ter hoogte van de verwachte prijsinflatie. Het bestuur heeft op 31 december 2015 besloten om het ingroeipad voor de inflatie en de rentetermijnstructuur vast te zetten voor een periode van vijf jaar met als peilmoment 30 september 2015. Voor wat betreft de samenstelling portefeuille op zakelijke waarden is de stand per eind september 2016 genomen.

In de volgende tabel is een overzicht van de zuivere en gedempte kostendekkende premie opgenomen.

Zuivere en gedempte kostendekkende premie

Premie voor risico pensioenfonds	RTS	Gedempt		Feitelijk
● actuariële benodigde premie voor inkoop onvoorwaardelijke onderdelen van de regeling		106.075	80.654	80.654
	Risico-premie	8.325	7.323	7.323
● opslag voor uitvoeringskosten		6.459	5.667	5.667
● de risicopremie voor WIA-excedent en premievrijstelling		9.333	8.214	8.214
● solvabiliteitsopslag		19.323	0	0
Toetswaarde premie		149.515	101.858	101.858
Overige premie				
Premie vrijwillige voortzetting				229
Individueel pensioensparen				550
afrekening vorig jaar				56
toevoeging vanuit premiedepot				10.852
VPL				11.701
Totaal feitelijke premie				125.245
Waarvan				
Feitelijke premie voor risico pensioenfonds				100.526
Feitelijke premie voor risico deelnemers				24.719
Totaal feitelijke premie				125.245

Het pensioenfonds voldoet aan de eis dat de feitelijke premie minimaal gelijk moet zijn aan de gedempte kostendekkende premie.

Vereist eigen vermogen

Het vereist eigen vermogen is gebaseerd op de strategische portefeuille. Het vereist eigen vermogen is derhalve bepaald op 16,2%. Indien het vereist eigen vermogen bepaald zou zijn op basis van de actuele portefeuille zou deze uitkomen op 15,9%.

Oordeel van de externe actuaris over de financiële positie
Het oordeel over de vermogenspositie van de waarmerkend actuaris is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal eigen vermogen. (actuele dekkingsgraad 31 december 2019 is 116,9%).

8

Verwachte gang van zaken



Impact Coronavirus

Als gevolg van het Coronavirus staan de financiële markten onder druk. Dit heeft zich gemanifesteerd in de eerste maanden van 2020. Hierdoor is de waarde van de beleggingen sterk gedaald door met name de scherpe daling van de aandelenprijzen. Daarnaast is ook de rente opnieuw gedaald waardoor de verplichtingen ook sterk zijn toegenomen. Door deze ontwikkeling is met name de dekkinggraad na balansdatum sterk gedaald. Eind februari 2020 stond de actuele dekkinggraad op 109,1%, maar is door de versterkte ontwikkeling in de eerste twee weken van maart gedaald naar 100,8% (17 maart 2020). Vooralsnog blijven de ontwikkelingen op de financiële markten nog een grote negatieve impact op de dekkinggraad hebben. Per 1 mei 2020 is de actuele dekkinggraad weer gestegen naar 105,6%. Op basis van de huidige waarde van onze beleggingen is van een mogelijke korting op korte termijn geen sprake en hebben wij nog een buffer waardoor de kans op korten in 2021 vooralsnog niet aan de orde is. Daarnaast wordt in de regelmatig uit te voeren ALM-studie rekening gehouden met zogenaamde worst case scenario's. In de uitkomsten van de ALM wordt ook rekening gehouden met ontwikkelingen op de beurs zoals die zich nu hebben voorgedaan. De volgende ALM-studie is voor eind 2020 gepland.

Naast de impact op de dekkinggraad hebben de genomen maatregelen om de uitbraak van het Coronavirus te

beperken, directe gevolgen voor het dagelijks leven en op de bedrijfsvoering van het fonds. Alle uitbestedingspartners en het bestuur zelf hebben maatregelen in lijn met de richtlijnen van de overheid genomen om mee te werken aan het vertragen van de verspreiding van het Coronavirus. Dit betekent dat ook het bestuur, bestuursbureau, werkgever KPN en net als de medewerkers van de uitbestedingspartners tot nadere orde van de overheid op afstand (thuis)werken. Dit kan gevolgen hebben voor de doorlooptijd en afhandeling van de uit te voeren pensioenprocessen, maar het bestuur probeert dit samen met de uitbestedingspartners tot een minimum te beperken. Met name ziet het bestuur toe dat de pensioenuitkeringen conform de afgesproken betaaltermijnen worden uitgekeerd en probeert het bestuur samen met de uitbestedingspartner de bereikbaarheid voor deelnemers conform de bestaande afspraken te continueren.

De komende periode zal duidelijk worden welke aanvullende maatregelen de overheid instelt om de verspreiding van het Coronavirus verder te beperken. Daarnaast wordt het in de komende periode ook duidelijk of de aandelenprijzen zich weer zullen herstellen en hoe het renteniveau zich zal ontwikkelen. Het bestuur volgt deze ontwikkelingen nauwlettend en houdt u via de maandelijkse (dekkinggraad)berichten en via de website op de hoogte.



In februari 2020 bereikten sociale partners een akkoord voor een nieuwe CAO.

Pensioenregeling vanaf 1 januari 2020

Het huidige pensioen- en financieringsarrangement liep af op 31 december 2019. De sociale partners van KPN hebben onderhandeld over een nieuwe cao met daarin de pensioenafspraken vanaf 1 januari 2020. In februari 2020 bereikten sociale partners een akkoord voor een nieuwe CAO.

In maart 2020 was sprake van een positieve uitkomst van de ledenraadpleging over het nieuwe CAO-akkoord. Het CAO-akkoord omvat afspraken over de pensioenregeling, inclusief de financiering voor de periode vanaf 1 januari 2020 tot en met 31 december 2022. De jaarlijkse vaste premie blijft 23% van de pensioengrondslag. De pensioenregeling wordt verder ongewijzigd doorgezet met uitzondering van de 0%-garantieregeling voor de beschikbare premieregeling. Deze regeling vervalt.

Het pensioenfonds heeft een uitvoeringstoets uitgevoerd waarin zij antwoord geeft of de nieuwe afspraken vanaf 1 januari 2020 voor de komende drie jaar uitgevoerd kunnen worden. Tevens komt daarin aan bod of en hoe de 0%-garantieregeling afgewikkeld zal worden.

Pensioenakkoord 2020

Zoals eerder aangegeven in het jaarverslag is in 2019 een pensioenakkoord tussen de sociale partners en het kabinet gesloten, dat moet leiden tot een nieuw pensioencontract. Een stuurgroep is in opdracht van minister Koolmees aan de slag gegaan om het pensioenakkoord concreet uit te werken. De uitwerking daarvan wordt nog steeds voor de zomer 2020 verwacht. Eén van de huidige

problemen binnen het pensioenstelsel is dat de waardering van de pensioenverplichtingen sterk afhankelijk is van de rekenrente. De huidige lage rekenrente zorgt bij veel pensioenfondsen er voor dat de dekkingsgraad over de afgelopen jaren sterk is gedaald. In het nieuwe contract wordt door de stuurgroep daarom een variant ontwikkeld, waarbij het nieuwe contract onafhankelijk wordt van de rekenrente. Maar daar staat tegenover dat er ook geen pensioenaanspraak meer wordt afgesproken, maar naar waarschijnlijkheid een soort spaarpot wordt gevormd. De bedoeling van het nieuwe contract is dat dit zorgt voor minder rentegevoeligheid en leidt tot een stabielere pensioen dat zijn koopkracht behoudt. Dit is een recentelijk toegevoegde variant die door de stuurgroep wordt uitgewerkt, passend binnen de gemaakte afspraken in het pensioenakkoord. Vanwege de enorme dekkingsgraaddalingen bij met name de bedrijfstakpensioenfondsen wordt in de sector reikhalzend uitgekeken naar de concrete invulling van het pensioenakkoord, waarmee de meeste bedrijfstakpensioenfondsen hopen een dreigende korting van de pensioenrechten aan het einde van het jaar te voorkomen.

Pensioenfonds KPN staat er op dit moment beter voor dan deze grote bedrijfstakpensioenfondsen, waardoor het risico op een door te voeren korting veel kleiner is. Maar ook voor pensioenfonds KPN is de uitwerking van het pensioenakkoord van belang voor de toekomstbestendigheid en daarom worden de ontwikkelingen ook op de voet gevolgd. Het pensioenfonds informeert je (via de website) snel na de bekendwording van de voorstellen van de stuurgroep zoals deze aan de minister worden aangeboden.

IRM beleidskader

Naar aanleiding van de invoering van IORP II en de daarbij aangepaste governancestructuur binnen het pensioenfonds KPN door onder andere de benoeming van de sleutelfunctiehouders, is ook het pensioenfonds KPN bezig om het bestaande IRM beleidskader door te ontwikkelen. Dit betekent dat met name de door het pensioenfonds KPN geformuleerde strategische doelstellingen scherper worden geformuleerd en per doelstelling een risicobereidheid wordt vastgesteld. De risicobereidheid is de mate waarin het pensioenfonds bereid is bepaalde risico's te lopen om de missie, visie, strategie en doelstelling te realiseren. De door het pensioenfonds

vast te stellen risicobereidheid sluit aan bij de wat door de deelnemers van het pensioenfonds zelf is aangegeven en met Sociale partners is afgestemd. Op basis van de vastgestelde risicobereidheid is het pensioenfonds in staat om binnen het IRM beleidskader nog beter vast te stellen binnen welke tolerantiegrenzen risico's zich mogen manifesteren en op welk moment verder ingrijpen benodigd is. In de eerste helft van 2020 wordt dit door het pensioenfonds verder uitgewerkt en ingericht, waarna het aangescherpte en doorontwikkelde IRM beleidskader in de tweede helft van 2020 wordt toegepast.



9

Verslag Intern Toezicht



Algemene opdracht

Pensioenfonds KPN kent met ingang van 1 juli 2014 het paritair gemengd bestuursmodel. De kern van dit model is dat het Intern Toezicht wordt uitgevoerd door de niet-uitvoerende bestuurders. De niet-uitvoerende bestuurders zijn drie onafhankelijke deskundigen die naast hun bestuurlijke taak de intern toezichttaak uitoefenen. Het Intern Toezicht heeft ingevolge de Wet Versterking Bestuur Pensioenfondsen (WVBP) als minimumtaak het houden van toezicht op het beleid, de algemene zaken, adequate risicobeheersing en op de evenwichtige belangenafweging. De Code Pensioenfondsen voegt daar nog aan toe dat het Intern Toezicht bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering. Naast deze algemene opdracht kan het Intern Toezicht in afstemming met het bestuur specifieke aspecten in zijn opdracht meenemen. In de bestuursvergadering van 31 januari 2019 heeft het Intern Toezicht zijn programma voor het jaar 2019 nader toegelicht en afgestemd.

Pensioenfonds KPN kent met ingang van 1 juli 2014 het paritair gemengd bestuursmodel. De kern van dit model is dat het Intern Toezicht wordt uitgevoerd door de niet-uitvoerende bestuurders.

Specifieke aandachtspunten

Tevens is daarbij aangegeven dat naast de minimum opdracht het Intern Toezicht in 2019 specifiek aandacht zal schenken aan de volgende onderwerpen:

- Opvolging van de aanbevelingen uit de rapportage Intern Toezicht 2018
- Implementatie Bestuursbureau
- Implementatie IORPII
- Transitie adviestaken van TKP naar Pensioenfonds KPN
- Gezamenlijke dienstverlening TKPI en TKP in relatie tot eenduidige integrale rapportage
- Uitkomst evaluatie UB/AB en implementatie aanpassingen
- Veranderkracht/Verandervermogen van het Bestuur in het kader van toekomstbestendigheid
- Flexibiliteit van systemen/ontwikkelingen TKP (TKP Connect)
- Duurzaamheid/MVB
- Beheersing operationele en IT-risico's

Werkwijze

Het Intern Toezicht hanteert een normenkader dat is gebaseerd op de Pensioenwet, de Code Pensioenfondsen en de VITP-code.

Het Intern Toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van zijn taken en bevoegdheden aan het Verantwoordingsorgaan en de werkgever met een uitgebreid rapport en in dit bestuursverslag met deze samenvatting van het uitgebreide rapport. Het concept-rapport. De conceptrapportage van het Intern Toezicht over het jaar 2019 is met de toezichthouders van DNB naar tevredenheid besproken.

Het is van belang te onderkennen dat de toegevoegde waarde van het gekozen bestuursmodel is, dat de niet-uitvoerende bestuurders in de vergaderingen van

Op verschillende terreinen is grote vooruitgang geboekt, waaronder de oprichting van het bestuursbureau en de inrichting van de governance waaronder de IORP II sleutelfunctiehouders.

het bestuur, de commissies, werk- of projectgroepen hun eigen waarneming uit hoofde van hun toezichts-roltoezichtrol of externe deskundigheid direct met de aanwezige uitvoerende bestuurders kunnen delen en op die manier bijdragen aan een slagvaardiger bestuur.

Het Intern Toezicht realiseert zich dat een aantal bestuurlijk belangrijke projecten in 2019 in beweging zijn gezet of in 2020 gezet gaan worden en zal zijn bevindingen en aanbevelingen mede in dat licht bezien om de implementatie beheerst te laten verlopen.

Algemeen oordeel

Het Intern Toezicht is over het geheel tevreden over het functioneren van het Bestuur. Op verschillende terreinen is grote vooruitgang geboekt, waaronder de oprichting van het bestuursbureau en de inrichting van de governance waaronder de IORP II sleutelfunctiehouders. Wel ziet het Intern Toezicht nog belangrijke aandachtspunten op het gebied van projectmanagement en integraal risicomanagement.

Bevindingen en aanbevelingen

In zijn rapportage 2019 komt het Intern Toezicht tot de volgende bevindingen en aanbevelingen:

- Alle aanbevelingen uit de Intern Toezicht rapportage 2018 zijn constructief in het bestuur besproken en allen zijn opgepakt, in gang gezet dan wel gepland.
- In 2019 hebben ten aanzien van de bestuurlijke inrichting een aantal veranderingen plaatsgevonden. Het pensioenfonds heeft een Bestuursbureau opgericht en sleutelfunctiehouders voor de actuariële functie, de risicobeheerfunctie en de interne auditfunctie benoemd. De veranderingen zijn opgenomen in de statutenwijziging per maart 2020. Hierbij zijn zowel het Intern Toezicht als het Verantwoordingsorgaan geraadpleegd. Het Intern Toezicht is van oordeel dat het Bestuur naar behoren deze wijzigingen van bestuurlijke inrichting heeft besproken en vastgelegd. De oprichting van het Bestuursbureau ziet het Intern Toezicht als een goede zaak. Het Intern toezicht adviseert om eind 2020 de werking van het Bestuursbureau te evalueren, mede in het licht van de beoogde ontlasting van de werkdruk bij Bestuurders en de effectiviteit van het Bestuurlijk proces.
- Het Intern Toezicht adviseert om blijvend aandacht aan het projectmanagement rondom de strategische projecten te besteden. Het is essentieel om de schriftelijke projectrapportages inclusief probleem- en risicoanalyse en planning en voortgangrapportage in het bestuur te bespreken om als bestuur in control te zijn over de strategische projecten.
- Het Intern Toezicht neemt een verhoogde verandering in externe en interne ontwikkelingen waar. Hierbij valt te denken aan de veranderingen bij TKP en TKPI, maar ook komende mutaties binnen het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan en de al eerder geconstateerde bestuurlijke druk. Al deze ontwikkelingen vragen wat betreft Intern Toezicht om verhoogde dijkbeveiliging. Het Intern Toezicht adviseert het Bestuur om

in elke reguliere Bestuursvergadering de voortgang en impact van interne en externe veranderingen te bespreken. Daarnaast is het aan te bevelen om tweemaal per jaar uitgebreid stil te staan bij strategische scenario-analyses.

- Het Intern Toezicht adviseert het Bestuur als gevolg van (verwachte) interne en externe ontwikkelingen en nieuwe eisen aan geschiktheid alle bestuurdersprofielen opnieuw tegen het licht te houden en eventuele omissies in individuele en/of collectieve geschiktheid op te lossen. Hiervoor kan gewerkt worden met een (meerjaren)plan waarin ook voldoende diversiteit binnen het bestuur van belang is.
- Het Intern Toezicht adviseert het bestuur om met betrekking tot de nieuwe met sociale partners overeengekomen pensioenregeling de laatste openstaande implementatiepunten snel ter hand te nemen. Daarnaast is in het afgelopen onderhandelingstraject gebleken hoeveel tijd dergelijke trajecten kunnen vergen. Daarom adviseert het Intern Toezicht om het proces voor de pensioenregeling vanaf 2023 tijdig te starten. Zeker aangezien in dat proces waarschijnlijk meer veranderingen aan de orde zullen komen gelet op de verwachte ontwikkelingen in het nationale pensioenakkoord.
- Het Intern Toezicht beveelt aan om te komen tot een opzet voor grote(re) besluitvormingstrajecten waarbij het zogeheten BOB-model (Beeldvorming, Oordeelsvorming en Besluitvorming) kan helpen om effectief door het proces te gaan. De lessons learned van eerder besluitvormingsprocessen kunnen waardevolle input geven voor deze opzet.
- Het Intern Toezicht is van oordeel dat het Bestuur goede vooruitgang heeft geboekt in het verder vormgeven van het beleid voor maatschappelijk verantwoord beleggen en de implementatie hiervan. Daarbij merkt het Intern Toezicht op dat het Bestuur meer kan doen om draagvlak te creëren, door niet alleen te informe-

ren over MVB, maar nog meer de dialoog te zoeken met (afgevaardigden van) deelnemers en Verantwoordingsorgaan.

- Het Intern Toezicht merkt dat de veelheid aan belangrijke en omvangrijke projecten een grote druk leggen bij het bestuur en het bestuursbureau en vraagt hier extra aandacht voor.
- Het integraal risicomanagement (IRM) is in verband met de implementatie van IORP II gedurende 2019 verder ontwikkeld. Hierbij is de governance rondom de sleutelfuncties ter hand genomen en vastgelegd. De feitelijke werking conform IORP II is net van start gegaan en kan daardoor de komende tijd pas worden beoordeeld. Het Intern Toezicht adviseert om de werking van risicomanagement goed te bewaken en vanuit het bestuursbureau te faciliteren. Hiervoor dienen extra competenties en capaciteit te worden opgebouwd.

Tot slot

Het Intern Toezicht kijkt met enthousiasme en vertrouwen uit naar de samenwerking in 2020 en zal de belangrijke ontwikkelingen rondom de uitvoeringsorganisaties, de werking van IORP II alsmede de strategische projecten met belangstelling volgen.

Amersfoort, mei 2020

Cor van der Sluis (*voorzitter Intern Toezicht*)

Gwen van Tongeren

Peter van Gameren

Reactie bestuur

Het bestuur bedankt het Intern Toezicht voor zijn kritische houding en de aanbevelingen. Het rapport sluit aan bij de opmerkingen die het Intern Toezicht gedurende het jaar heeft gemaakt in zijn terugkoppelingen in de bestuursvergaderingen en in de kwartaalrapportages. Het bestuur neemt de aanbevelingen ter harte en zal deze agenderen voor bestuurs- en commissievergaderingen.



10

Verslag Verantwoor- dingsorgaan



Inleiding

Het VO beoordeelt het door het bestuur gevoerde beleid, de beleidskeuzes voor de toekomst en de naleving van de principes van goed pensioenbestuur. Uitgangspunt hierbij is de vraag of het bestuur bij de genomen besluiten op een evenwichtige wijze met de belangen van actieve deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en de werkgever rekening heeft gehouden.

In deze samenvatting worden de belangrijkste bevindingen weergegeven die het VO in zijn verslag aan het bestuur heeft gerapporteerd. Inmiddels heeft het VO in lijn met de bevindingen diverse aanbevelingen geformuleerd en deze met het bestuur besproken.

Uitgebrachte adviezen in 2019

Het VO heeft in 2019 één advies uitgebracht. Vanwege de oprichting van het bestuursbureau per 1 januari 2019 en de invoering van nieuwe wetgeving zoals IORP II, heeft het bestuur de statuten en bestuursreglementen aangepast. Het VO heeft over de gewijzigde documenten positief geadviseerd. Eind 2019 heeft het bestuur advies gevraagd over de gewijzigde communicatie-aanpak voor 2020; het VO heeft hiervoor verwezen naar het speerpunt Communicatie (zie hierna). Eind januari 2020 heeft het VO positief advies gegeven over de samenstelling van de nieuwe premie en de hoogte van de premiecomponenten voor de periode 1 januari 2020 t/m 31 december 2022.

Verantwoording over 2019 – belangrijkste bevindingen

Het VO stelt vast dat de beleidsdekkingsgraad van het fonds 114,3% is per eind 2019 en dat het fonds zich in een relatief goede financiële positie bevindt. Echter, in de afgelopen jaren is er een indexatie achterstand ontstaan van meer dan 10% voor alle deelnemers in het fonds. De verplichtingen worden in 2019 tegen 0,6% gewaardeerd en dat staat in schril contrast met het be-

leggingsrendement wat het fonds in de afgelopen jaren heeft gerealiseerd. Indien deze situatie op lange termijn van toepassing blijft, zou dit naar het oordeel van het VO het vertrouwen in de pensioenvoorziening kunnen schaden.

Het VO heeft tweemaal constructief overleg gehad met Intern Toezicht (IT) over het jaar 2019 en deelt hun belangrijkste bevindingen en aanbevelingen.

Speerpunt 1: Bestuurlijke organisatie

In de afgelopen jaren is de rol van de uitvoeringsorganisaties TKP(I) sterk aan het veranderen. Hierdoor worden steeds meer taken (zoals bijvoorbeeld advieswerkzaamheden) van de uitvoeringsorganisaties overgeheveld naar het pensioenfonds. Hierdoor wordt de afstand tussen het fonds en de uitvoeringsorganisaties groter en wordt de relatie steeds zakelijker.

Door deze veranderende rol van de uitvoeringsorganisaties, neemt de verantwoordelijkheid en het takenpakket van het pensioenfondsbestuur steeds verder toe. Om hieraan tegemoet te komen, heeft het bestuur in 2019 o.a. een bestuursbureau ingericht. Het VO constateert het volgende:

- Hoewel het bestuur goede vorderingen heeft gemaakt met het bestuursbureau en de aanstelling van sleutelfunctiehouders, is het VO van mening dat er meer snelheid gemaakt kon worden met de implementatie ervan. Ook is het VO van mening dat binnen het bestuur en het bestuursbureau relatief veel aandacht is voor beleidsmatige taken en in mindere mate voor uitvoerende taken (executie). Deze executieve taken worden immers door de terugtrekkende rol van de uitvoeringsorganisaties steeds belangrijker.
- Door de veranderende rol van de uitvoeringsorganisaties, bijvoorbeeld als gevolg van de invoering van TKP Connect en integratie van TKPI in Aegon Investment Management, is het essentieel dat het

bestuur beschikt over een sterke demand organisatie en professioneel uitbestedingsbeheer. Het VO is van mening dat deze taken en bijbehorende expertises nadrukkelijker binnen het bestuursbureau belegd moeten zijn, aangezien deze veranderingen belangrijke risico's kunnen opleveren voor de strategische en operationele doelstellingen van het fonds en daarmee voor de pensioenvoorziening van de deelnemers.

- Het fonds heeft het paritair gemengd bestuursmodel. De tijdsbesteding van de bestuursleden onder dit model is in het afgelopen jaar wederom toegenomen, bijvoorbeeld door implementatie van nieuwe wetgeving en de hiervoor genoemde veranderingen bij de uitvoeringsorganisaties. Door deze toegenomen tijdsdruk, zou het bestuur in overweging kunnen nemen om de duurzaamheid van dit bestuursmodel te evalueren, zowel in het belang van de deelnemers als van het bestuur zelf.

Speerpunt 2: Communicatie en uitvoering van de pensioenregeling (TKP)

Het VO ziet dat de functie van de communicatiecommissie steeds breder wordt. Zo zijn de commissies Pensioenontwikkeling en Communicatie geïntegreerd. Hierdoor komen de volgende taken in deze commissie samen: communicatie naar de deelnemers, operationele uitvoering van het pensioenbedrijf en de ontwikkelingen in de pensioenvoorzieningen op de langere termijn.

Het bestuur heeft in 2019 verschillende stappen gezet om de communicatie richting de deelnemers te verbeteren. Dit blijkt o.a. uit de resultaten van het jaarlijkse Benchmarkonderzoek Pensioenfondsen (BOP), waarmee de tevredenheid over communicatie en dienstverlening onder deelnemers en pensioengerechtigden wordt gemeten. De representativiteit van dit onderzoek is door de kleine steekproef overigens beperkt. Het VO zou graag zien dat de Netto Promotor Score (NPS) meting wordt ge-

implementeerd, om zo meer handvatten te krijgen voor het verbeteren van de communicatie- en klantprocessen, zodat de deelnemerstevredenheid duurzaam kan worden verhoogd naar een "8+".

Ook de communicatie richting de gewezen deelnemers behoeft verbetering. Daarnaast vindt communicatie steeds meer digitaal plaats, waardoor een deel van de doelgroep minder goed bereikt wordt.

Speerpunt 3: Duurzaamheid/MVB

Het bestuur heeft in 2019 verder vorm gegeven aan Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB). Zo kiest het fonds bewust voor managers met een goede visie op duurzaamheid, wordt een uitsluitingenlijst gehanteerd voor de beleggingen in tabak- en oorlogsmaterieel en wordt o.a. via samenwerking met een extern adviesbureau de dialoog aangegaan met ondernemingen over hun bijdrage aan duurzaamheid. Tevens is de informatieverstrekking op de website over MVB verbeterd, waardoor deelnemers en andere belanghebbenden beter zicht krijgen op het belang en aanpak van duurzaamheid binnen het fonds.

Het VO is verheugd dat duurzaamheid een belangrijke plaats op de agenda van het bestuur heeft gekregen en daaraan door het bestuur veel tijd is besteed. Het VO is van mening dat dit onderwerp ook steeds belangrijker wordt en zal in de komende jaren ook steeds concreter gemaakt (moeten) worden. Hoewel het fonds goede stappen heeft gezet, moet het MVB beleid verder uitgewerkt worden, zoals het formuleren van concrete en toetsbare doelstellingen.

Het fonds heeft de ambitie om deelnemers zoveel mogelijk bij het MVB beleid te betrekken. Echter, tot op heden is dit slechts in beperkte mate gerealiseerd; zo is er nog geen representatieve inventarisatie uitgevoerd in hoeverre deelnemers duurzaamheid belangrijk vinden en hoe dit afgewogen moet worden tegen rendement.

Speerpunt 4: Premievaststelling voor 2020 en verder

Het bestuur heeft het VO uitgebreid geïnformeerd over de inhoud van de regeling per 1-1-2020, in hoeverre deze evenwichtig is alsmede over de uitkomsten van de uitvoeringstoets. Op basis van deze uitvoeringstoets heeft het bestuur geconcludeerd dat de aangepaste regeling financieel haalbaar, evenwichtig en uitvoerbaar is, rekening houdend met het ultimo 2019 beschikbare premiedepot.

Ultimo 2019 bedroeg het premiedepot EUR 111,5m. Dit saldo is ontstaan doordat in de afgelopen vijf jaar de premiestortingen hoger waren dan de gedempte kostendeckende premies die jaarlijks aan het depot werden onttrokken voor de inkoop van nieuwe pensioenrechten. In 2019 hebben de sociale partners intensief gesproken over de aanwending van dit premiedepot. Aangezien het premiedepot het oogmerk heeft van langdurige financiering (dus over de vijf jaars periode heen), is besloten om het premiedepot door te rollen naar de volgende premieperiode. Hierdoor kan depot ingezet worden om de premie te handhaven op 23% en zoveel mogelijk de opbouw van 1,875% voor de komende drie jaar te kunnen bewerkstelligen.

Het VO ondersteunt de standpunten en besluitvorming van het bestuur op bovenstaande en heeft dan ook positief geadviseerd over de nieuwe samenstelling van de premie en de hoogte van de premiecomponenten. Het VO vindt het wel belangrijk dat het bestuur heldere informatie verstrekt aan alle deelnemers inzake de aanwending van het premiedepot en waarom dit passend is binnen de evenwichtige belangenbehartiging.

Speerpunt 5: Kostenontwikkeling

De kosten van het pensioenfonds zijn in de afgelopen jaren verder gestegen. Belangrijkste redenen hiervoor zijn de groei van de omvang van het fonds, de invoering van nieuwe wettelijke verplichtingen (bijvoorbeeld de invoering van nieuwe sleutelfunctiehouders a.g.v. IORP II), alsmede de inrichting van een nieuw bestuursbureau. Het bestuur heeft m.b.v. benchmarkstudies geanalyseerd op welke punten de kosten hoger zijn dan die van vergelijkbare fondsen. Het VO zou meer een visie op kostenontwikkeling van het fonds willen zien i.p.v. het uitvoeren van retrospectieve kostenanalyses.

Onderzoeken DNB in 2019

DNB heeft in 2019 een onderzoek uitgevoerd naar de robuustheid van de pensioenadministratie bij het fonds en TKP. DNB concludeert dat de beheersing van de primaire uitvoeringsprocessen in de administratie voldoende is. DNB constateert echter wel enkele verbeterpunten. Het bestuur van het fonds en TKP zullen de verbeterpunten van DNB overnemen en implementeren binnen hun organisatie.

DNB heeft in 2019 vragen gesteld over de inhoud van de hybride pensioenregeling zoals deze geldt tot 31 december 2019. Volgens DNB is het verlagen van de staffels binnen de DC-regeling bij een tekort in het premiedepot niet mogelijk binnen de Pensioenwet. Daarnaast vindt DNB niet duidelijk welk gedeelte van de totale premie wordt aangewend voor de pensioenopbouw in de DB-regeling respectievelijk de DC-regeling. Het bestuur heeft uitvoerige gesprekken gevoerd met DNB en heeft naar aanleiding hiervan de regeling (alleen de sociale partners kunnen nog besluiten tot het aanpassen van de DC staffels) en informatieverstrekking richting deelnemers aangepast. Het VO ondersteunt de standpunten en besluitvorming van het bestuur.

Eindoordeel over 2019

Op grond van bovenstaande werkzaamheden en bevindingen, is het VO van oordeel dat het bestuur over 2019 goed heeft gehandeld om de pensioenregeling op een beheerste en evenwichtige wijze uit te voeren. Het VO wil alle bestuursleden bedanken voor hun inzet en zien voor het komende jaar weer een goede samenwerking tegemoet.

Impact van COVID-19 virus ontwikkelingen op het fonds

Het VO is in de periode maart - mei 2020 door het bestuur geïnformeerd over de impact van de COVID-19 pandemie op het pensioenfonds. Deze ontwikkelingen hebben -net als bij andere fondsen- een grote impact op de waarde van de beleggingen, de rentestand en daarmee op de dekkingsgraad van het fonds. Daarnaast heeft zowel het fonds als TKP(I) de werkwijze aangepast aan de maatregelen vanuit de overheid. Het VO constateert dat de ongestoorde uitbetaling van de pensioenuitkeringen en het verwerken van mutaties in de pensioenadministratie voldoende gewaarborgd is. Daarnaast heeft het bestuur nauw overleg met TKPI over de volatiele ontwikkelingen op de financiële markten en past indien nodig de beleggingen (herbalancering) hierop aan.

Désirée Leijten, Robert Hagendoorn en Rudo Wijbrands hebben in 2019 het VO verlaten; het VO wil hen hartelijk danken voor hun inzet.

Namens het VO van KPN Pensioenfonds,

Johannes van Dijk (voorzitter)

Reactie bestuur

Het bestuur heeft met genoeg kennisgenomen van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan (VO) over het verslagjaar 2019. Het bestuur waardeert de inzet en gedegen aanpak van het VO om zijn rol in te vullen. De aandachtspunten zijn voor een deel al opgepakt door het bestuur en zullen in 2020 verder besproken worden binnen de bestuurs- en commissievergaderingen. In de reguliere overleggen met het VO zal het bestuur de voortgang terugkoppelen.

Het bestuur kijkt uit naar een constructieve samenwerking met het VO in 2020.



11

Jaarrekening



11.1

Balans per 31 december 2019

(na resultaatbestemming)

		31-12-2019	31-12-2018
		€	€
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)		11.125.556	9.502.612
Beleggingen voor risico deelnemers (2)		1.191.960	1.030.013
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (3)		1.159	1.248
Vorderingen en overlopende activa (4)		183.525	5.444
Overige activa (5)		13.733	14.764
TOTAAL ACTIVA		12.515.933	10.554.081
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves (6)		1.755.821	1.280.215
Technische voorzieningen (7)		9.178.988	8.064.425
Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers (8)		1.191.960	1.030.013
Langlopende schulden (9)		111.542	105.084
Derivaten (10)		11.366	57.135
Overige schulden en overlopende passiva (11)		266.256	17.209
TOTAAL PASSIVA		12.515.933	10.554.081

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de balans vanaf pagina 113.

11.2

Staat van baten en lasten

		2019		2018	
		€	€	€	€
Baten					
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds	(12)		87.789		92.754
Premiebijdragen voor risico deelnemers	(13)		24.719		23.368
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(14)		1.688.648		-175.732
Beleggingsresultaten risico deelnemers	(15)		184.139		-39.045
Baten uit herverzekering	(16)		-89		105
Overige baten	(17)		11.643		2.338
Totaal baten			1.996.849		-96.212
Lasten					
Pensioenuitkeringen	(18)		233.345		225.455
Pensioenuitvoeringskosten	(19)		7.055		7.448
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het Pensioenfonds	(20)				
- Pensioenopbouw		107.562		112.640	
- Toeslagverlening		42.590		91.394	
- Rentetoevoeging	-	18.759		-20.190	
- Onttrekking voor uitkeringen en Uitvoeringskosten		-236.600		-228.231	
- Wijziging marktrente		1.179.453		313.906	
- Wijziging actuariële uitgangspunten		8.000		-58.387	
- Wijziging uit hoofde van overdracht van Rechten		-1.790		-12.352	
- Overige mutatie voorziening Pensioenverplichting		34.484		38.271	
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen			1.114.940		237.051
	(21)		-89		105
Mutatie overige technische voorzieningen	(22)		-288		320
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	(23)		161.947		-74.722
Saldo herverzekering	(24)		-139		-220
Saldo overdracht van rechten	(25)		4.676		24.713
Overige lasten	(26)		-204		664
Totaal lasten			1.521.243		420.814
Saldo van baten en lasten			475.606		-517.026

		2019		2018	
		€	€	€	€
Bestemming van het saldo van baten en lasten					
Algemene reserve			432.018		-512.907
Bestemmingsreserves			43.588		-4.119
			475.606		-517.026

(-) De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op de staat van baten en lasten vanaf pagina 152.

11.3

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2019		2018	
	€	€	€	€
Kasstroom uit pensioenactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen premies	117.049		114.160	
Ontvangen i.v.m. overdracht van rechten	4.527		4.035	
Ontvangen uitkeringen van herverzekeraars	139		520	
Werkgeversbijdrage t.b.v. premiedepot	13.486		20.845	
Overig	945		0	
		136.146		139.560
Uitgaven				
Betaalde pensioenuitkeringen	-233.823		-224.831	
Betaald i.v.m. overdracht van rechten	-9.203		-28.748	
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-9.450		-8.742	
Overig	0		-1.117	
		252.476		-263.438
Totale kasstroom uit pensioenactiviteiten		-116.330		-123.878
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten				
Ontvangsten				
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	51.436		58.522	
Verkopen en aflossingen van beleggingen	2.661.782		3.790.865	
		2.713.218		3.849.387
Uitgaven				
Aankopen beleggingen	-2.707.683		-3.750.284	
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-10.702		-14.073	
		-2.718.385		-3.764.357
Totale kasstroom uit Beleggingsactiviteiten	-5.167		85.030	
Netto-kasstroom		-121.497		-38.848
Koers-/omrekenverschillen		1.538		2.081
Mutatie liquide middelen		-119.959		-36.767

Samenstelling geldmiddelen	2019	2018
	€	€
Liquide middelen primo boekjaar	200.198	235.136
Liquide middelen ultimo boekjaar	80.239	200.198
Waarvan:		
Voor risico pensioenfonds	-48.955	20.210
Voor risico deelnemers	129.194	194.844

11.4

Toelichting op de jaarrekening

11.4.1 Algemeen

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds KPN, tot 1 mei 2019 statutair gevestigd te Groningen en vanaf 1 mei 2019 gevestigd in Amersfoort, is opgericht op 26 juni 1998. Het pensioenfonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 02063809.

Het doel van Stichting Pensioenfonds KPN (hierna 'het pensioenfonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregelingen van de onderneming KPN N.V.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen. Het bestuur heeft op 28 mei 2020 de jaarrekening opgemaakt.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

11.4.2 Grondslagen

11.4.2.1 Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in euro's x 1.000, mits anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De gehanteerde grondslagen voor waardering en resultaatbepaling zijn gebaseerd op de continuïteitsveronderstelling. Hoewel de financiële impact van de uitbraak van het coronavirus ten tijde van het opmaken van deze jaarrekening nog niet volledig duidelijk is (zie ook hetgeen hieromtrent is toegelicht onder de toelichting van gebeurtenissen na balansdatum), zijn wij van mening dat op basis van de momenteel beschikbare informatie, de inmiddels genomen maatregelen en bestaande liquiditeitsbuffer, de bij het opmaken van deze jaarrekening gehanteerde continuïteitsveronderstelling niet geraakt wordt.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder

worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde.

Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Vreemde valuta

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, zijnde de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

De koersen van de belangrijkste valuta zijn:

	31 december 2019	Gemiddeld 2019	31 december 2018	Gemiddeld 2018
USD	0,8908	0,8934	0,8748	0,8468
GBP	1,1801	1,1408	1,1141	1,1304
JPN	0,0081	0,0082	0,0080	0,0077
CHF	0,9199	0,8991	0,8874	0,8658
SEK	0,0951	0,0945	0,0987	0,0975

Stelselwijziging

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Schattingswijziging

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

In 2019 zijn de grondslagen voor onderstaande onderdelen getoetst:

- leeftijdsverschil man -/- vrouw;
- partnerfrequenties t.b.v. het partnerpensioen;
- partnerfrequenties t.b.v. het ongehuwdenpensioen;
- opslag voor het latent wezenpensioen op de risicopremie voor het partnerpensioen.

In 2019 is de grondslag voor het leeftijdsverschil man/vrouw getoetst. Deze toetsing heeft geleid tot aanpassing van de grondslag voor het leeftijdsverschil man/vrouw. Voor vrouwelijke deelnemers en hun man is het leeftijdsverschil aangepast van 3 jaar naar 1 jaar. Deze aanpassing heeft geleid tot een stijging van de technische voorzieningen met € 9,9 miljoen. Deze stijging van de technische voorziening had een effect van -0,10%-punt (een daling) op de dekkingsgraad.

In 2019 is de grondslag voor partnerfrequenties t.b.v. het partnerpensioen getoetst. Deze toetsing heeft geleid tot aanpassing van de grondslag partnerfrequenties van 100% naar CBS 2018 inclusief samenwonend. Deze aanpassing heeft geleid tot een daling van de technische voorzieningen met € 31,6 miljoen. Deze daling van de technische voorziening had een effect van 0,31%-punt (een stijging) op de dekkingsgraad.

In 2019 is de grondslag voor partnerfrequentie t.b.v. het ongehuwdenpensioen getoetst. Deze toetsing heeft geleid tot aanpassing van de partnerfrequentie van 85% naar 77%. Deze aanpassing heeft geleid tot een stijging van de technische voorzieningen met € 29,1 miljoen. Deze stijging van de technische voorziening had een effect van -0,28%-punt (een daling) op de dekkingsgraad.

In 2019 is de grondslag voor opslag voor het latent wezenpensioen getoetst. Deze toetsing heeft geleid tot aanpassing van de grondslag opslag wezenpensioen van 0% naar 0,6%. Deze aanpassing heeft geleid tot een stijging van de technische voorzieningen met € 3,6 miljoen. Deze stijging van de technische voorziening had een effect van -0,04%-punt (een daling) op de dekkingsgraad.

Dekkingsgraden

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste 12 maanden. Hierbij wordt steeds gebruik gemaakt van de meest actuele inschatting van de desbetreffende dekkingsgraden.

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie.

11.4.2.2 Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als synoniem van reële waarde. Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

De waardering van participaties in beleggingsinstellingen geschiedt tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde beleggingsinstellingen is dit de marktnotering per balansdatum. De waardering van niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen geschiedt tegen marktwaarde.

Beleggingen voor risico pensioenfondsen en voor risico deelnemers worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde de marktwaarde per balansdatum, gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties. De gehele directe vastgoedportefeuille wordt jaarlijks door deze deskundigen getaxeerd. Indien daartoe aanleiding is, wordt bij de waardering rekening gehouden met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten. Waardeveranderingen van op marktwaarde gewaardeerde vastgoedbeleggingen worden verwerkt in de staat van baten en lasten. Op vastgoedbeleggingen wordt niet afgeschreven.

Beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. De marktwaarde van niet-beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het voor de vastgoedbeleggingen op marktwaarde gewaardeerde eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingen per balansdatum.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

De marktwaarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het voor de aandelen op marktwaarde gewaardeerde eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum.

Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebepaling plaats op basis van de geschatte toekomstige netto-kasstroom (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de ultimo boekjaar geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijden.

De lopende interest op vastrentende waarden wordt gepresenteerd als onderdeel van de marktwaarde van de vastrentende waarden.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Indien een derivatenpositie negatief is, wordt het bedrag onder de schulden verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen, zijnde taxaties uitgevoerd door gecertificeerde taxateurs.

De overige beleggingen bestaan uit beleggingen in private equity en liquide middelen. De vorderingen en schulden inzake beleggingen worden onder de overige vorderingen en overige schulden gepresenteerd.

Beleggingen voor risico deelnemers

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan de grondslagen die voor de beleggingen voor risico van het pensioenfonds worden aangehouden.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet.

Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds.

Vorderingen uit herverzekeringscontracten die geclassificeerd worden als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hiertegenover staande voorziening voor pensioenverplichtingen. Vorderingen uit herverzekeringscontracten die geclassificeerd worden als kapitaalcontracten worden gewaardeerd voor de waarde van het verzekerde risico op basis van de grondslagen van het contract. Bij de waardering van de vorderingen wordt rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekeraar (afslag voor kredietrisico).

Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

De waardering en presentatie van beleggingsdepots gekoppeld aan kapitaalcontracten zijn overeenkomstig de grondslagen voor beleggingen. De waarde van het aandeel herverzekeraar is gelijk aan de voorziening herverzekeringsdeel technische voorziening.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Vorderingen in verband met beleggingstransacties conform RJ 610.230 zijn verantwoord onder de post vorderingen en overlopende activa.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties.

In geval van een negatieve positie wordt het saldo aan de passiefzijde van de balans getoond.

Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Algemene reserve

De algemene reserve wordt gevoed door het resultaat, nadat hiermee de bestemmingsreserve ten behoeve van het solvabiliteitsdepot is verrekend.

Bestemmingsreserve solvabiliteitsdepot

In de uitvoeringsovereenkomst is bepaald dat de bijstortingsverplichting, die de werkgever tot en met 31 december 2014 had, via een eenmalige storting van € 196 miljoen bij het pensioenfonds is afgekocht. De eenmalige storting draagt bij aan een solide financiering van de opgebouwde aanspraken vanaf 1 januari 2015, met dien verstande dat de risico's vanaf dat moment worden gedragen door het pensioenfonds. In het geval er sprake is van een dekkingstekort kan het pensioenfonds geen beroep meer doen op de werkgever. Het dekkingstekort wordt in beginsel gefinancierd uit het solvabiliteitsdepot. Ultimo jaar wordt het beleggingsrendement, op basis van het jaarrendement en de waarde van het depot ultimo jaar, toegerekend aan het solvabiliteitsdepot.

Gezien de bestemming van het solvabiliteitsdepot is sprake van een bestemmingsreserve. Echter, gezien het feit dat het bestuur zelfstandig kan beslissen over de aanwending van de middelen, maakt deze reserve wel deel uit van de berekening van de dekkingsgraad.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- Als rekenrente voor de voorziening pensioenverplichting wordt gehanteerd de rentetermijnstructuur per 31 december 2019 zoals die door DNB is gepubliceerd;
- Voor mannen en vrouwen is gebruikgemaakt van de door AG gepubliceerde prognosetafels 2018. Om rekening te houden met het gegeven dat de fondspopulatie af kan wijken van de totale populatie waarop de prognosetafel is gebaseerd, is een leeftijdsafhankelijke correctiefactor op de sterftekansen toegepast op basis van de AON-ervaringssterfte;
- De leeftijd op balansdatum is gelijk aan de reglementaire pensioenleeftijd verminderd met de toekomstige duur;
- De leeftijd en duur worden in maanden nauwkeurig vastgesteld;
- Het leeftijdsverschil tussen een mannelijke deelnemer en zijn vrouwelijke partner wordt

gesteld op 3 jaar. Het leeftijdsverschil tussen een vrouwelijke deelnemer en haar mannelijke partner wordt gesteld op - 2 jaar (tot en met 2018 was dit -3 jaar);

- Voor de reservering voor latent partnerpensioen worden de gehuwdheidsfrequenties tot de pensioenrichtleeftijd van 68 jaar gebaseerd op de partnerfrequenties CBS 2018, met een frequentie van 100% op de pensioenrichtleeftijd (tot en met 2018 was dit 100% voor alle leeftijden);
- Voor de reservering van latent wezenpensioen wordt een opslag van 0,6% op de voorziening voor latent partnerpensioen van niet gepensioneerde deelnemers opgenomen (tot en met 2018 was dit 0%);
- Voor toekomstige excasso- en administratiekosten wordt 3% van de nettovoorziening pensioenverplichting opgenomen;
- Voor het in het verleden opgebouwde zogeheten ongehuwden ouderdomspensioen wordt aangenomen dat op de pensioendatum 77% van de deelnemers een partner zal hebben;
- Inkoop van aanspraken uit spaarkapitaal geschiedt tegen de actuele markttrente;
- Pensioenleeftijd 68.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Gezien de omvang en het draagvlak van het pensioenfonds worden alle risico's voortvloeiende uit de aangegane verplichtingen volledig in eigen beheer gehouden.

Op de balans van het pensioenfonds is ultimo 2019 een herverzekerde voorziening opgenomen van € 1.159. Deze voorziening heeft betrekking op de toekomstige inleg van arbeidsongeschikte deelnemers van KPN-Contact, zoals deze periodiek door de herverzekeraar aan het pensioenfonds wordt overgemaakt. Daarnaast bestaat deze voorziening uit ingegane arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van het voormalige OPF KPN en SVG.

Overige technische voorzieningen

Deze voorziening betreft de voorziening voor ingegane ziektegevallen. Deze voorziening wordt getroffen voor de verwachte toekomstige schadelast voor zieke deelnemers die op de balansdatum korter dan 24 maanden ziek zijn en die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. Deze voorziening is gelijkgesteld aan tweemaal de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid en premievrijstelling.

Voorziening pensioenverplichting voor risico deelnemers

De waardering van de voorzieningen voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Langlopende schulden

Onder de langlopende schuld is het premiedepot opgenomen.

Het premiedepot is onderdeel van de CDC-financieringsafspraken tussen de sociale partners en de werkgever. Afgesproken is dat tot en met 31 december 2019 een vaste premie van 23% van de som van de pensioengrondslagen per jaar wordt betaald en gestort in het premiedepot. Uit dit premiedepot wordt jaarlijks de gedempte kostendeckende premie onttrokken. Daarnaast wordt het beleggingsrendement aan dit depot toegevoegd. Wanneer onvoldoende middelen in het depot aanwezig zijn, dan wordt de opbouw in dat jaar naar evenredigheid van het tekort in het premiedepot gekort. Aan het einde van de afgesproken periode beslist het bestuur in overleg met de sociale partners wat er met een eventueel overschot gebeurt, waarbij expliciet is overeengekomen dat het premiedepot of een gedeelte hiervan in geen geval terugvloeit naar de werkgever.

Het bestuur heeft in 2020 besloten om de werkwijze van het premiedepot tegen dezelfde voorwaarden voort te zetten voor de periode 1 januari 2020 tot en met december 2022. In het nieuwe proces worden eventuele tekorten in het premiedepot besproken met de sociale partners en wordt samen naar een oplossing gezocht.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Schulden in verband met beleggingstransacties conform RJ 610.268 zijn verantwoord onder de post overige schulden en overlopende passiva.

Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

11.4.2.3 Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte dan wel te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben. Extra stortingen en opslagen op de premie zijn eveneens als premiebijdragen verantwoord.

Premiebijdragen risico deelnemers

Dit betreft ontvangen (vrijwillige spaar) bijdragen van deelnemers in het kader van de beschikbare-premieregeling. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Beleggingsresultaten risico pensioenfondsen

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Afschrijvingen en andere exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d. verrekend.

Beleggingsresultaten risico deelnemers

De grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico deelnemers zijn gelijk aan de grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico pensioenfondsen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Indexering en overige toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de actieve deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. De toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagen bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening kan plaatsvinden.

Daarnaast streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. Ook deze toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter.

Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald.

Het bestuur heeft op basis van de financiële positie besloten om over 2019 een toeslag te verlenen van 0,41% voor actieve deelnemers en 0,48% voor gewezen deelnemers. Er zijn geen inhaaltoeslagen verleend.

Rentetoevoeging

In 2019 zijn de pensioenverplichtingen opgerent met de 1-jaarsrente van de RTS-curve van 1 januari 2019 zijnde -0,235% (2018: -0,260%).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden jaarlijks beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruikgemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen fondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers betreft de wijzigingen in de waarde van de technische voorziening voor risico deelnemers.

Saldo herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen. Hierin zijn tevens de collectieve waardeoverdrachten opgenomen.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben.

11.4.2.4 Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

De aan- en verkopen in het kasstroomoverzicht zijn niet direct aan te sluiten met de aan- en verkopen in de toelichting op de balans. De aan- en verkopen in het kasstroomoverzicht hebben betrekking op alle beleggingen van het pensioenfonds, de toelichting op de balans is gesplitst in een deel beleggingen voor risico pensioenfonds en een deel beleggingen voor risico deelnemers. In het kasstroomoverzicht worden ook de op korte termijn zeer liquide activa die zijn gepresenteerd onder de overige vorderingen en overige schulden ook meegenomen. De zeer liquide activa zijn die beleggingen die zonder beperkingen en zonder materieel risico van waardeverminderingen als gevolg van de transactie kunnen worden omgezet in geldmiddelen.

11.4.3 Toelichting op de balans per 31 december 2019

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

De koersen van de belangrijkste valuta zijn:

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2019	873.171	3.489.990	4.810.769	34.127	113.797	9.321.854
Aankopen	152.202	875.209	1.097.068	273.200	67.578	2.465.257
Verkopen	-217.997	-1.761.706	-65.419	-281.971	-4.155	-2.331.248
Herwaardering	63.353	931.560	428.878	226.016	8.578	1.658.385
Overige mutaties	-54	0	0	0	-4	-58
Stand per 31 december 2019	870.675	3.535.053	6.271.296	251.372	185.794	11.114.190
Schuldpositie derivaten(credit)						11.366
						11.125.556

Schattingen van de marktwaarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen derhalve niet met precisie worden vastgesteld.

In 2019 bedraagt de negatieve derivatenpositie € 11,4 miljoen (2018: € 57,1 miljoen).

In de overige beleggingen zijn de liquide middelen verantwoord. Het saldo aan overige mutaties in de categorie 'Overige beleggingen' betreft de transacties gedurende 2019 die zijn uitgevoerd binnen de categorie liquide middelen. Daarnaast worden ook de beleggingen in Private equity verantwoord onder de overige beleggingen. De vorderingen en schulden inzake beleggingen zijn in 2019 niet opgenomen onder de 'Overige beleggingen' maar separaat opgenomen onder de overige vorderingen en overige schulden en overlopende passiva.

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2018	828.330	4.392.143	4.354.454	60.451	568.464	10.203.842
Aankopen	113.981	2.024.772	548.291	63.233	57.601	2.807.878
Verkopen	-111.426	-2.698.905	-132.491	0	-797	-2.943.619
Herwaardering	42.815	-228.020	40.515	-89.557	14.244	-220.003
Overige mutaties	-529	0	0	0	80.677	80.148
Presentatie Aanpassing schulden inzake beleggingen ultimo 2017	0	0	0	0	-482.769	-482.769
Stand per 31 december 2018	873.171	3.489.990	4.810.769	34.127	237.420	9.445.477
Schuldpositie derivaten (credit)						57.135
						9.502.612

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Vastgoedbeleggingen		
Directe vastgoedbeleggingen	67	45
Indirecte vastgoedbeleggingen, zijnde participaties in beleggingsinstellingen die beleggen in vastgoed	870.608	873.126
	870.675	873.171

De verkrijgingsprijs van vastgoed bedraagt per balansdatum € 763 miljoen (2018: € 819 miljoen).
De directe vastgoedbeleggingen zijn beleggingen in kantoren in Hoofddorp beheer BV.

Ultimo boekjaar bedragen de onderstaande posten meer dan 5,0% van de totale vastgoedbeleggingen:

	2019		2018	
	€	%	€	%
CBRE	0	-	48.644	5,6
Vesteda	68.231	7,8	64.679	7,4
Prologis	95.136	11,0	65.040	7,4
Morgan Stanley Prime Property	46.821	5,4	0	-
Bouwinvest Dutch Residential Fund	43.822	5,0	0	-
	254.010	29,2	178.363	20,4

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Aandelen		
Beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in aandelen	3.535.053	3.489.990
	3.535.053	3.489.990

De verkrijgingsprijs van de aandelen per balansdatum is in totaal € 2.668 miljoen (2018: € 3.359 miljoen).

Er zijn geen aandelenposities met een belang groter dan 5% van de beleggingen in aandelen (2018: geen).

Het pensioenfonds belegt voor € 0,7 miljoen of 0,01% in de werkgever KPN N.V. In 2018 belegde het pensioenfonds voor € 1,5 miljoen of 0,02% in de werkgever KPN N.V.

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Vastrentende waarden		
Obligaties	1.255.087	1.079.639
Hypotheekfondsen	2.386.409	1.537.249
Niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden	2.629.800	2.193.881
	6.271.296	4.810.769

De verkrijgingsprijs van de vastrentende waarden per balansdatum is totaal € 5.452 miljoen (2018: € 4.420 miljoen). Het pensioenfonds heeft geen (2018: geen) vastrentende waarden uitgeleend.

De beleggingen onder "Hypotheekfondsen" betreft de belegging in het MM Dutch Mortgage Fund.

Ultimo boekjaar bedragen de volgende posten meer dan 5,0% van de desbetreffende beleggings-categorie:

	2019		2018	
	€	%	€	%
Duitse staatsobligaties	1.255.022	20,0	1.087.344	22,6

De waarde van de beleggingen in MM Dutch Mortgage Fund bedraagt € 2.386 miljoen en is meer dan 5% van het belegd vermogen. Echter, de uiteindelijke beleggingen zijn verspreid over een veelvoud van debiteuren.

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Derivaten		
Valutaderivaten	19.731	-5.848
Rentederivaten	233.001	37.726
Overige derivaten	-1.360	2.249
	251.372	34.127

De uitsplitsing van de derivatenpositie betreft de positieve en negatieve derivatenpositie.

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Overige beleggingen		
Private equity	185.705	113.704
Overige vorderingen	0	158.090
Overige schulden	0	-34.467
Liquide middelen	89	93
	185.794	237.420

In 2019 worden de vorderingen en schulden inzake beleggingen separaat op de balans onder de overige vorderingen en overige schulden en overlopende passiva gepresenteerd.

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen marktwaarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de marktwaarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen.

Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de actuele waarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten. In onderstaand overzicht is rekening gehouden met de vorderingen en schulden inzake beleggingen en de negatieve derivaten. Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

	Directe markt-noteringen	Afgeleide markt-noteringen	Waarderingsmodellen	Overig	Totaal
	€	€	€	€	€
Per 31 december 2019					
Vastgoedbeleggingen	0	143.251	727.424	0	870.675
Aandelen	0	3.535.053	0	0	3.535.053
Vastrentende waarden	1.255.087	2.629.800	2.386.409	0	6.271.296
Derivaten	-1.360	252.732	0	0	251.372
Overige beleggingen	0	0	185.705	-61.301	124.404
	1.253.727	6.560.836	3.299.538	-61.301	11.052.800

	Directe markt-noteringen	Afgeleide markt-noteringen	Waarderingsmodellen	Overig	Totaal
	€	€	€	€	€
Per 31 december 2018					
Vastgoedbeleggingen	0	168.827	704.344	0	873.171
Aandelen	0	3.489.990	0	0	3.489.990
Vastrentende waarden	1.079.639	2.193.881	1.537.249	0	4.810.769
Derivaten	-3.599	37.726	0	0	34.127
Overige beleggingen	0	0	113.704	123.716	237.420
	1.076.040	5.890.424	2.355.297	123.716	9.445.477

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen waarden	Vastrentende beleggingen	Overige	Totaal
	€	€	€	€	€
Stand per 1 januari 2018	0	552.121	391.031	161.583	1.104.735
Aankopen	0	364.754	113.284	0	478.038
Verkopen	0	-310.621	-154.496	0	-465.117
Herwaardering	0	-40.731	539	2.096	-38.096
Overige mutaties	0	0	0	-49.547	-49.547
Stand per 31 december 2018	0	565.523	350.358	114.132	1.030.013
Aankopen	64.656	140.537	81.173	0	286.366
Verkopen	0	-272.936	-50.110	0	-323.046
Herwaardering	0	148.780	34.785	1.440	185.005
Overige mutaties	0	0	0	13.622	13.622
Stand per 31 december 2019	64.656	581.904	416.206	129.194	1.191.960

Per 31 december 2019 belegt het pensioenfonds in vastgoedbeleggingen.

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Aandelen		
Beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in aandelen	581.904	565.523

De verkrijgingsprijs van de aandelen per balansdatum is in totaal € 461,4 miljoen (2018: € 544,2 miljoen).

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Vastrentende waarden		
Beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden	416.206	350.358

De verkrijgingsprijs van de vastrentende waarden per balansdatum is totaal € 371,3 miljoen (2018: € 335,5 miljoen).

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Overige beleggingen		
Beleggingsfondsen	1.083	114.132
Liquide middelen	128.111	0
	129.194	114.132

De overige beleggingen betreffen tegoeden op spaarrekeningen en participaties in geldmarktfondsen.

3. Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	1.159	1.248

Het pensioenfonds heeft herverzekeringscontracten afgesloten met betrekking tot het risico op arbeidsongeschiktheid.

4. Vorderingen en overlopende activa

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Vorderingen op de werkgever	94	3.434
Vorderingen inzake beleggingen	179.868	0
Vordering op de belastingdienst	1.481	1.191
Overige vorderingen en overlopende activa	2.082	819
	183.525	5.444

De vordering op de werkgever heeft betrekking op een nog te ontvangen koopsom voor extra pensioen opbouw.

De vorderingen inzake beleggingen betreffen nog af te wikkelen transacties. In 2018 zijn de vorderingen inzake beleggingen onderdeel van de overige beleggingen.

De overige vorderingen en overlopende activa bestaan voornamelijk uit de vooruit gefactureerde administratievergoeding over het eerste kwartaal van 2020 (€ 1,5 miljoen) en de openstaande debiteuren (€ 0,6 miljoen).

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan één jaar.

5. Overige activa

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Liquide middelen	13.733	14.764

De tegoeden bij banken staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds. Pensioenfonds KPN heeft een Intraday limiet van € 10.500 bij zijn huisbankier.

6. Stichtingskapitaal en reserves

	Algemene reserve	Bestemmings reserves	Totaal
	€	€	€
Stand per 1 januari 2018	1.554.936	242.305	1.797.241
Bestemming van saldo baten en lasten	-512.907	-4.119	-517.026
Stand per 1 januari 2019	1.042.029	238.186	1.280.215
Bestemming van saldo baten en lasten	432.018	43.588	475.606
Stand per 31 december 2019	1.474.047	281.774	1.755.821

Met ingang van 2015 is er een bestemmingsreserve gevormd ten behoeve van het solvabiliteitsdepot. De bestemmingsreserve telt wel mee voor de bepaling van de maandelijkse dekkingsgraad. Voor het wel of niet toekennen van een toeslag wordt deze buiten beschouwing gelaten.

	2019	2018
	%	%
Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan		
De dekkingsgraad is ultimo jaar als volgt:		
Nominale dekkingsgraad	116,9	114,1
Reële dekkingsgraad	94,7	100,3
Beleidsdekkingsgraad	114,3	120,1

Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt ten behoeve van deze berekening de voorziening pensioenverplichtingen herrekend rekening houdend met de verwachte prijsinflatie. Doordat het premiedepot is opgenomen onder de langlopende schulden, wordt deze niet meegeteld in de bepaling van de dekkingsgraad.

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist vermogen op 31 december:

	2019	2018
	€	€
Stichtingskapitaal en reserves	1.755.821	1.280.215
Minimaal vereist eigen vermogen	385.224	355.774
Vereist eigen vermogen	1.684.426	1.522.420

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan ultimo 2019 gekarakteriseerd worden als reser-
vetekort omdat de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad.

De reële dekkingsgraad is gelijk aan de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkings-
graad die is vereist voor de volledige toeslagverlening op basis van prijsinflatie. Op basis van deze
definitie komt de reële dekkingsgraad ultimo 2019 uit op 94,7% (2018: 100,3%).

Herstelplan

Het pensioenfonds is per 30 september 2019 in onderdekking en heeft daarom een nieuw herstel-
plan ingediend bij DNB. In het herstelplan werd voor 2019 een stijging van de actuele dekkings-
graad verwacht naar 112,6%. Met name doordat de beleggingsrendementen hoger zijn uitgekomen
dan verwacht, is de werkelijke dekkingsgraad per eind 2019 hoger uitgekomen.

De beleidsdekkingsgraad per 31 december 2019 (114,3%) is lager dan de vereiste dekkingsgraad
(116,2%), dit betekent dat ultimo 2019 sprake is van een reservetekort. Het pensioenfonds heeft
voor 2020 van DNB vrijstelling gekregen inzake het indienen van een nieuw herstelplan, omdat
het pensioenfonds per 30 september 2019 een nieuw herstelplan heeft ingediend.

Op grond van het financieel toetsingskader, moet een pensioenfonds jaarlijks een haalbaarheid-
stoets uitvoeren. Daarnaast moet het pensioenfonds laten zien dat het afgesproken premiebeleid
reëel en haalbaar is, alsook dat het pensioenfonds een voldoende herstelkracht heeft vanuit het
niveau van het MVEV.

Het bestuur heeft de uitslag van de haalbaarheidstoets 2019 besproken en is van mening dat alle
uitslagen binnen de grenzen vallen van de risicohouding zoals die in november 2018 is vastge-
steld in overleg met de sociale partners.

Het bestuur heeft vastgesteld dat de uitslag in worst case scenario (31,0%) versus beleidsgrens
van 35% in worst case scenario geen aanleiding is om de risicohouding zoals in overleg met de
sociale partners is vastgelegd, te wijzigen.

Statutaire regelingen omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

De regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten is opgenomen onder paragraaf 12.2.

Het resultaat boekjaar van € 475.606 (positief) is als volgt verdeeld:

	2019
	€
Algemene reserve	432.018
Solvabiliteitsdepot	43.588
	475.606

7. Technische voorzieningen

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds	9.165.892	8.050.952
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	1.159	1.248
Overige technische voorzieningen	11.937	12.225
	9.178.988	8.064.425

	2019	2018
	€	€
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het Pensioenfonds		
Stand per begin boekjaar	8.050.952	7.813.901
Pensioenopbouw	107.562	112.640
Toeslagverlening	42.590	91.394
Rentetoevoeging	-18.759	-20.190
Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-236.600	-228.231
Wijziging marktrente	1.179.453	313.906
Wijziging actuariële uitgangspunten	8.000	-58.387
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-1.790	-12.352
Overige mutatie voorziening pensioenverplichting	34.484	38.271
	9.165.892	8.050.952

Toeslagverlening

De toeslagverlening voor deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden wordt gebaseerd op het afgeleide consumentenprijsindexcijfer (periode september - september). Bij een

beleidsdekkingsgraad tussen 110% en de grens die nodig is voor toekomstbestendige toeslagverlening (in 2019 120,7%) kan een evenredige toeslag worden toegekend aan de actieve deelnemers. De evenredige toeslag wordt berekend op basis van de beleidsdekkingsgraad.

Voor de pensioengerechtigden en de slapers wordt de toeslag berekend aan de hand van het aanwezige vermogen boven de grens van 110%. De aldus bepaalde toeslag is hoger dan de evenredig berekende toeslag.

Het bestuur heeft op basis van de financiële positie besloten om over 2019 een gedeeltelijke toeslag te verlenen, 0,41% voor actieve deelnemers en 0,48% voor gewezen deelnemers.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn opgerent met -0,235% (2018: -0,260%), op basis van de éénjaarsrente van de RTS-curve aan het begin van het verslagjaar, wat overeenkomt met een bedrag van -€ 18,8 miljoen.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur.

De gemiddelde marktrente is per 31 december 2019 0,6% (2018: 1,4%) en daarmee 0,8%-punt lager dan per 31 december 2018. Als gevolg van deze daling van de marktrente is € 1.179 miljoen gedoteerd aan de voorziening pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruikgemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

In 2019 is de grondslag voor het leeftijdsverschil man/vrouw getoetst. Deze toetsing heeft geleid

tot aanpassing van de grondslag voor het leeftijdsverschil man/vrouw. Voor vrouwelijke deelnemers en hun man is het leeftijdsverschil aangepast van 3 jaar naar 1 jaar. Deze aanpassing heeft geleid tot een stijging van de technische voorzieningen met € 9,9 miljoen. Deze stijging van de technische voorziening had een effect van -0,10%-punt (een daling) op de dekkingsgraad.

In 2019 is de grondslag voor partnerfrequenties t.b.v. het partnerpensioen getoetst. Deze toetsing heeft geleid tot aanpassing van de grondslag partnerfrequenties van 100% naar CBS 2018 inclusief samenwonend. Deze aanpassing heeft geleid tot een daling van de technische voorzieningen met € 31,6 miljoen. Deze daling van de technische voorziening had een effect van -0,31%-punt (een stijging) op de dekkingsgraad.

In 2019 is de grondslag voor partnerfrequentie t.b.v. het ongehuwdenpensioen getoetst. Deze toetsing heeft geleid tot aanpassing van de partnerfrequentie van 85% naar 77%. Deze aanpassing heeft geleid tot een stijging van de technische voorzieningen met € 29,1 miljoen. Deze stijging van de technische voorziening had een effect van -0,28%-punt (een daling) op de dekkingsgraad.

In 2019 is de grondslag voor opslag voor het latent wezenpensioen getoetst. Deze toetsing heeft geleid tot aanpassing van de grondslag opslag wezenpensioen van 0% naar 0,6%. Deze aanpassing heeft geleid tot een stijging van de technische voorzieningen met € 3,6 miljoen. Deze stijging van de technische voorziening had een effect van 0,04%-punt (een daling) op de dekkingsgraad.

	2019	2018
	€	€
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	3.156	3.808
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-4.946	-16.160
	-1.790	-12.352

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		
Resultaat op kanssystemen:		
Sterfte	-6.762	-11.975
Arbeidsongeschiktheid	1.599	-5.917
Mutaties	39.647	56.163
	34.484	38.271

De 'mutaties' bestaan voornamelijk uit de omzetting van DC naar DB als gevolg van uitdiensttredingen en pensioneren.

De voorziening voor pensioenverplichtingen, exclusief het herverzekerde deel van de technische voorziening en de overige technische voorziening is naar categorieën als volgt samengesteld:

	2019		2018	
	€	Aantallen	€	Aantallen
Actieven	1.899.982	12.366	1.665.882	13.281
Gepensioneerden	3.923.953	20.775	3.603.347	20.197
Slapers	3.341.957	39.7	2.781.723	38.506
Voorziening voor pensioenverplichtingen	9.165.892	72.849	8.050.952	71.984

Korte beschrijving pensioenregeling

De pensioenregeling betreft een gecombineerde regeling. Tot het salarisdeel van € 45.378,- betreft het een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling (artikel 10 Pensioenwet: uitkeringsovereenkomst) en vanaf € 45.378,- betreft het een beschikbare-premieregeling (artikel 10 Pensioenwet: premieovereenkomst).

De pensioenleeftijd bedraagt 68 jaar, uitstel en vervroeging is mogelijk en er is geen sprake van een toetredingsleeftijd.

Jaarlijks wordt in de middelloonregeling een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,875% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. Het pensioengevend salaris betreft het vaste maandsalaris, verhoogd met 75% van het cao-budget. Daarnaast zijn bepaalde variabele en vaste salariscomponenten pensioengevend. De franchise bedraagt voor 2019 € 13.785,- en met ingang van 2019 is er sprake van een maximum pensioengevend salaris van € 107.593,-.

De beschikbare-premieregeling heeft een leeftijdsafhankelijke staffel. Het saldo wordt voor (gewezen) deelnemers omgezet op de pensioendatum tegen de dan geldende omzettingsfactoren. Het bestuur is bevoegd om deze omzettingsfactoren aan te passen. De inkooptarieven voor de BPR- en de IPS-regeling worden vastgesteld op de maandelijks gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Er is sprake van een recht op nabestaanden- en wezenpensioen en premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds de mate waarin over de opgebouwde aanspraken toeslag wordt verleend.

Toeslagverlening

De toeslagen op pensioenrechten en pensioenaanspraken worden jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het pensioenfonds. Er bestaat een ambitie om jaarlijks de pensioenrechten en pensioenaanspraken aan te passen. De daadwerkelijke toeslag in een jaar is voorwaardelijk en is afhankelijk

van de hoogte van de beschikbare middelen. De toeslag bedraagt maximaal de stijging van de consumentenprijsindex (cpi), zoals vastgesteld door het CBS.

Er is geen recht op toekomstige toeslagen. Het is niet zeker of en in hoeverre in de toekomst wordt geïndexeerd. Het pensioenfonds heeft geen geld gereserveerd voor toekomstige toeslagen. Toeslagen zijn afhankelijk van de middelen van het pensioenfonds, en daarvoor zijn beleggingsresultaten een belangrijk element.

Per 1 januari 2020 is een toeslag van 0,41% voor actieve deelnemers en 0,48% voor gewezen deelnemers verleend.

Inhaaltoeslagen

Onder bepaalde omstandigheden kunnen inhaaltoeslagen worden toegekend. Inhaaltoeslagen zijn toeslagen die worden toegezegd, voor zover in het verleden niet voor 100% is geïndexeerd. Om inhaaltoeslagen te kunnen toekennen is een hoge dekkingsgraad vereist. Inhaaltoeslagen zijn daarom op korte termijn niet te verwachten. Het bestuur van het pensioenfonds geeft in zijn jaarrekening elk jaar een specificatie van het verschil tussen de volledige en de werkelijk toegekende toeslagen.

De percentages uit het verleden van het pensioenfonds en Ondernemingspensioenfonds KPN zijn na rato samengevoegd opgenomen.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Vershil	Cumulatief verschil t.o.v. ambitie
	%	%	%	%
Actieven				
2011	1,35	-	1,35	4,28
2012	2,47	-	2,47	6,86
2013	2,13	-	2,13	9,13
2014	1,08	0,34	0,74	9,94
2015	0,57	0,38	0,19	10,15
2016	0,39	-	0,39	10,58
2017	-0,01	-	-0,01	10,57
2018	1,47	0,74	0,73	11,37
2019	1,47	1,11	0,36	11,78
2020	1,64	0,41	1,23	13,15

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

	Volledige toeslag- verlening	Toegekende toeslagen	Vershil	Cumulatief verschil t.o.v. ambitie
	%	%	%	%
Pensioengerechtigden en slapers				
2011	1,60	-	1,60	4,80
2012	2,47	-	2,47	7,39
2013	2,13	-	2,13	9,68
2014	1,33	0,42	0,91	10,67
2015	0,82	0,55	0,27	10,97
2016	0,64	-	0,64	11,68
2017	-0,01	-	-0,01	11,67
2018	1,47	0,81	0,66	12,41
2019	1,47	1,16	0,31	12,76
2020	1,64	0,48	1,16	14,06

Het toeslagpercentage is bepaald over het lopende boekjaar en gaat in per 1 januari van het daaropvolgende jaar.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Het pensioenfonds heeft herverzekeringscontracten afgesloten met betrekking tot het risico van arbeidsongeschiktheid. De mutatie van het herverzekeringsdeel technische voorzieningen wordt hieronder toegelicht.

	2019	2018
	€	€
Mutatieoverzicht herverzekeringsdeel technische voorziening		
Stand begin boekjaar	1.248	1.143
Rentetoevoeging	-3	-3
Onttrekking voor pensioenuitkering en opslag		
Uitvoeringskosten	-139	-196
Wijziging marktrente	43	1
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	0	0
Overige wijzigingen	10	303
Saldo einde boekjaar	1.159	1.248

De herverzekerde voorziening bestaat uit 2 onderdelen:

- het herverzekerde risico van huidige arbeidsongeschikte deelnemers van voormalige KPN contact, ter grootte van circa € 0,9 miljoen;
- de contante waarde van ingegane en herverzekerde arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van één deelnemer van het voormalige OPF en vier deelnemers vanuit de CWO van SVG, ter grootte van € 0,3 miljoen.

Overige technische voorzieningen

	2019	2018
	€	€
Voorziening voor arbeidsongeschiktheid		
Stand per begin boekjaar	12.225	11.905
Overige actuariële wijzigingen	-288	320
	11.937	12.225

Deze voorziening betreft de voorziening voor ingegane ziektegevallen. De voorziening heeft overwegend een langlopend karakter.

8. Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers	1.191.960	1.030.013

De pensioenregeling voor risico deelnemers is een beschikbare-premieregeling (premieovereenkomst). De regeling is bedoeld voor deelnemers met een salaris boven de BPR-grens.

De premie is gebaseerd op een leeftijdsafhankelijke premiestaffel en wordt jaarlijks ingelegd in de door vermogensbeheerder TKPI uitgevoerde regeling. Het pensioenfonds ontvangt jaarlijks de premie van de werkgever en maakt deze over aan de vermogensbeheerder. De deelnemer betaalt geen aankoop en/of verkoopkosten. De kosten van beleggen (total expense ratio) worden direct verrekend in het rendement. Deze beleggingskosten zijn afhankelijk van het depot waarin wordt belegd.

De hoogte van de beleggingsrendementen (en daarmee het te bereiken eindkapitaal) is naast de premie afhankelijk van het door de deelnemer geselecteerde beleggingsprofiel en de binnen dit

profiel aangekochte beleggingen. Het uiteindelijk te bereiken kapitaal is hiermee onzeker en volledig voor risico van de deelnemer.

Per 1 september 2016 is de Wet verbeterde premieregeling in werking getreden. Dit betekent dat een deelnemer aan een beschikbare premieregeling, die op of na 1 september 2016 met pensioen gaat, mag kiezen voor een variabele uitkering.

Het pensioenfonds biedt per 1 januari 2019 de mogelijkheid om een variabele pensioenuitkering in te kopen. Dit betekent ook dat vanaf 1 januari 2019 de deelnemer geen mogelijkheid meer heeft om met het opgebouwde BPR-kapitaal te shoppen buiten het pensioenfonds.

De deelnemers die vanaf 1 januari 2019 met pensioen gaan (en een BPR/IPS-kapitaal hebben) krijgen de keuze voorgelegd om op de pensioendatum te kiezen tussen een stabiele of een variabele uitkering.

Tussentijds opnemen van het kapitaal anders dan door middel van een waardeoverdracht is niet mogelijk.

	2019	2018
	€	€
Verloop voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers		
Stand per begin boekjaar	1.030.013	1.104.735
Inleg en stortingen	24.719	23.333
Uitkeringen en onttrekkingen	-46.601	-54.481
Beleggingsresultaten risico deelnemers	183.829	-43.574
	1.191.960	1.030.013

De uitkeringen en onttrekkingen bestaan voornamelijk uit de omzetting van DC naar DB als gevolg van uitdiensttredingen en pensioneren.

9. Langlopende schulden

	2019	2018
	€	€
Premiedepot		
Stand per begin boekjaar	105.084	85.438
Totaal toegevoegde premie	113.113	117.551
Rendement in boekjaar	6.133	8
	224.330	202.997
Gedempte kostendeekkende premie t.b.v. het resultaat	-101.858	-96.706
Nog te verrekenen met premiedepot	-78	344
Onttrekking AO-grondslagstijgingen	-9.860	0
Onttrekking 0% regeling	-992	-1.551
	111.542	105.084

De totale premie die door de werkgevers in 2019 is gestort in het premiedepot bedraagt € 113,1 miljoen. De gedempte kostendeekkende premie is uit het premiedepot onttrokken. In de totale premie is ook een bedrag opgenomen aan voorlopige afrekening 2019. Het deel van dit bedrag dat toegerekend moet worden aan het premiedepot wordt bepaald op basis van de gedempte kostendeekkende premie. Op het moment dat deze definitief is bepaald vindt nog een afrekening plaats.

10. Derivaten

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Derivaten	11.366	57.135

11. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2019	31-12-2018
	€	€
Schuld aan de werkgever	1.900	0
Schulden inzake beleggingen	241.258	0
Vooruitontvangen posten	11.409	10.000
Belastingen en premies sociale verzekeringen	4.682	4.899
Overige schulden en overlopende passiva	7.007	2.310
	266.256	17.209

De schuld aan de werkgever heeft betrekking op de premieafrekening over 2019.

De schulden inzake beleggingen betreffen nog af te wikkelen transacties. In 2018 zijn de schulden inzake beleggingen onderdeel van de overige beleggingen.

De vooruitontvangen post bestaat uit de vooruitbetaalde premie van januari 2020. Dit betreft een bedrag van € 9,5 miljoen. Daarnaast bestaat de vooruitontvangen post uit de vooruitontvangen premie inzake de AO-grondslagstijgingen over 2019.

De post 'Belastingen en premie sociale verzekeringen' betreft de nog af te dragen loonheffing, die maandelijks achteraf overgemaakt wordt naar de Belastingdienst.

De overige schulden en overlopende passiva bestaan voornamelijk uit openstaande crediteuren van ruim € 5,5 miljoen. De openstaande crediteuren hebben voornamelijk betrekking op facturen van TKPI (€ 3,8 miljoen) en facturen van TKP (€ 1,5 miljoen).

Pensioenfonds KPN heeft een Intraday limiet van € 10,5 miljoen bij zijn huisbankier.

11.4.3.1. Risicobeheer

Op jaarbasis voert het pensioenfonds hernieuwd een uitgebreide risicoanalyse uit, waarvan de ALM-studie onderdeel is. De uitkomsten hiervan vormen mede de basis voor het beleid van het pensioenfonds en toelichting hierna. Dit beleid is verwoord in de ABTN van het pensioenfonds. Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van de risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- Beleggingsbeleid;
- Premiebeleid;
- Herverzekeringsbeleid;
- Toeslagbeleid.

Risicomanagement maakt een integraal deel uit van de besluitvorming van het bestuur. Het bestuur is in zijn geheel primair verantwoordelijk voor de integrale aanpak en behandeling. Het bestuur is verantwoordelijk voor het vaststellen, uitvoeren en monitoren van het risicobeleid. Hierbij wordt het bestuur ondersteund door zijn adviseurs. Dit kan gezien worden als de eerste line of defence.

Het bestuur heeft de overall monitoring en borging van het IRM-proces belegd bij de Financiële commissie (FC) en daarnaast de 11 hoofdrisico's toebedeeld aan de verschillende commissies en daarbij per hoofdrisico een proceseigenaar benoemd met als taak onder andere het monitoren en rapporteren over het desbetreffende risico aan de commissie en indirect aan het bestuur.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid door de vermogensbeheerders moet plaatsvinden. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in mandaatovereenkomsten met de vermogensbeheerders. De mandaten zijn gericht op actief/passief vermogensbeheer.

Solvabiliteitsrisico's

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de onderneming en deelnemers zou moeten verhogen en het risico

dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In de CDC-systematiek is voorzien dat als het premiedepot onvoldoende middelen heeft om de opbouw te financieren, de opbouw verlaagd kan worden. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Voor de bepaling van de dekkingsgraad wordt rekening gehouden met de beleggingen en verplichtingen voor risico deelnemers en het herverzekerde deel.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2019	2018
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	114,1	120,1
Premie	-0,5	-0,5
Uitkeringen en kosten	0,3	0,5
Toeslagverlening	-0,6	-1,2
Korting van aanspraken en rechten	-	-
Beleggingsrendementen (inclusief renteafdekking)	18,2	-1,6
Renteafdekking	-	-
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-13,1	-4,1
Wijziging Ultimate Forward Rate voorziening pensioenverplichtingen	-	-
Aanpassing levensverwachting	-0,1	0,8
Overige oorzaken	-1,4	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	116,9	114,1

De bepaling van de procentuele effecten van de diverse resultaatbronnen op de dekkingsgraad zijn conform de richtlijnen van DNB alle uitgedrukt ten opzichte van de primo dekkingsgraad.

Dit zorgt ervoor dat de optelling van primo dekkingsgraad plus alle afzonderlijke procentuele effecten niet leidt tot de ultimo dekkingsgraad.

Het verschil tussen deze twee wordt verantwoord onder de noemer "overige oorzaken" en betreft de kruiseffecten. In het algemeen geldt dat deze post groter wordt naarmate de uitschieters in de afzonderlijke resultaatcomponenten groter worden.

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het pensioenfonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (buffers plus de pensioenverplichtingen) heten samen het

vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de pensioenfondsspecifieke rest-risico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen en het hieruit voortvloeiende tekort aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2019	2018
	%	%
S1 Renterisico	1,7	2,5
S2 Risico zakelijke waarden	12,6	12,8
S3 Valutarisico	3,6	3,0
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	3,6	3,6
S6 Verzekeringstechnisch risico	2,7	2,7
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief risico	1,3	1,3
Diversificatie-effect	-9,3	-9,2
Totaal	16,2	16,7

Bovenstaande uitkomsten moeten geïnterpreteerd worden als bedragen op een schaal van € 100: dit betekent dat het vereist eigen vermogen € 16,2 is per € 100,00 verplichting en gelijk staat aan een dekkingsgraad van 116,2%.

Het vereist eigen vermogen is bepaald als de wortel van: $S1^2 + S2^2 + (0,5 \times S1 \times S2) + S3^2 + S4^2 + S5^2 + S6^2 + S10^2$.

De daling van het VEV wordt voornamelijk veroorzaakt door de daling van de rente in 2019.

	2019	2018
	€	€
Vereist pensioenvermogen	12.055.374	10.616.858
Voorziening pensioenverplichting	10.370.948	9.094.438
Vereist eigen vermogen	1.684.426	1.522.420
Aanwezig eigen vermogen	1.755.821	1.280.215
Surplus/Tekort	71.395	-242.205

Het Vereist Eigen Vermogen (VEV) is de omvang van het eigen vermogen waarover een pensioenfonds minimaal moet beschikken. Indien een pensioenfonds niet over dit vermogen beschikt is er sprake van een reservetekort en moet het een herstelplan indienen bij de toezichthouder. Hierbij wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad (114,3%) is per 31 december 2019 lager dan de dekkingsgraad op basis van het vereist eigen vermogen (116,2%).

Het VEV is het vermogen dat hoort bij de evenwichtssituatie van een pensioenfonds. In deze situatie is het eigen vermogen zodanig dat het over 1 jaar met een zekerheid van 97,5% meer bezittingen heeft dan verplichtingen. Per ultimo december 2019 is met het standaardmodel per risicofactor de vereiste solvabiliteit bepaald. De vereiste solvabiliteit per risicofactor is aan de hand van de voorgeschreven (wortel)formule gecombineerd tot een totaal vereiste solvabiliteit.

Diversificatievoordeel ontstaat doordat in het standaardmodel met behulp van een (wortel)formule wordt verondersteld dat niet alle risico's gelijktijdig optreden. In de formule wordt verondersteld dat een daling van de marktwaarde van zakelijke waarden samengaat met een daling van de rente. De samenhang (correlatie) tussen het renterisico en het zakelijke waarden risico/kredietrisico is 0,4. Daarnaast is de correlatie tussen zakelijke waarden en het kredietrisico 0,5. Voor de overige risicofactoren wordt geen samenhang verondersteld. Op deze wijze is er diversificatie tussen verschillende risicofactoren, d.w.z. dat niet alle risico's gelijktijdig opgetreden, meegenomen in de formule.

Het VEV is 16,2% en is gebaseerd op de strategische portefeuille, indien dit op basis van de feitelijke portefeuille was gedaan, zou het vereist eigen vermogen 15,9% zijn geweest.

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's betreffen het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich voorts risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (zogenoeten manager- en custodyrisico), en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, die in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktpositities worden periodiek gerapporteerd.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duratie van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duratie van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde 'duratie-mismatch'. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur), waardoor de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Voor het renterisico geldt een rentestand-afhankelijk afdeckingsbeleid. Momenteel is 34,7% van het renterisico afgedekt door middel van een combinatie van de vastrentende beleggingen en renteswaps. Bij de bepaling van de mate (ex-ante) van de gewenste renteafdekking wordt geen rekening gehouden met de effecten van de UFR methodiek. Het pensioenfonds focust op de marktwaardering van de pensioenverplichtingen.

Het pensioenfonds maakt bij de afdekking van het renterisico gebruik van beleggingen in vastrentende waarden en renteswaps.

De waardemutatie van de beleggingen en verplichtingen (op basis van het strategische beleid) in het FTK-scenario wordt weergegeven in de onderstaande tabel. De mate van renteafdekking in het FTK-scenario is circa 27,0% (2018: 46,7%). Het pensioenfonds heeft een dynamisch renteafdeckingsbeleid. Door de daling van de rente is de rente afdekking in 2019 verlaagd.

De duratie en het effect van de renteafdekking wordt in de onderstaande tabel samengevat.

	31-12-2019	31-12-2018
	Duratie	Duratie
Vastrentende waarden (vóór derivaten)	7,3	6,6
Vastrentende waarden (na derivaten)	11,4	16,9
(Nominale) pensioenverplichtingen	18,2	17,5

Gerealiseerde renteafdekking

Op basis van de werkelijke renteontwikkeling kan de gerealiseerde renteafdekking worden berekend. Deze kan afwijken van de feitelijke afdekking doordat in de feitelijke renteafdekking geen rekening wordt gehouden met niet parallelle verschuiving van de rentetermijnstructuur (de verandering van rentes met verschillende looptijden kunnen van elkaar verschillen). Daarnaast kan de renteverandering van een staats- of bedrijfsobligatie (risico-opslagen) anders zijn dan van de swaprente.

De gerealiseerde afdekking over 2019 bedroeg circa 45% (in 2018: 49%). Hierbij is bij de vastrentende beleggingen en verplichtingen alleen rekening gehouden met de waardeverandering als gevolg van een verandering van de swaprente. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is hiervoor gebaseerd op marktwaardering en houdt geen rekening met de effecten van de UFR-methodiek.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 1 jaar	144.024	2,3	120.237	2,5
Resterende looptijd > 1 jaar en < 5 jaar	984.317	15,7	863.244	17,9
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	1.408.706	22,5	1.112.206	23,1
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	2.462.704	39,2	1.756.045	36,6
Resterende looptijd > 20 jaar	1.271.545	20,3	959.037	19,9
	6.271.296	100,0	4.810.769	100,0

De presentatie van de vastrentende waarden in bovenstaande looptijden hangt samen met het langetermijnkarakter van de investeringen van het pensioenfonds en het hiermee samenhangende beleid en ter vergelijking met de looptijden van de verplichtingen zoals in onderstaand overzicht weergegeven.

De resterende looptijd van de pensioenverplichtingen (excl. herverzekerde pensioenverplichtingen) kan als volgt worden weergegeven:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Resterende looptijd < 5 jaar	1.224.962	13,4	1.170.353	14,5
Resterende looptijd > 5 en < 10 jaar	1.379.836	15,0	1.276.755	15,8
Resterende looptijd > 10 en < 20 jaar	2.863.466	31,2	2.522.034	31,3
Resterende looptijd > 20 jaar	3.709.565	40,4	3.094.035	38,4
	9.177.829	100,0	8.063.177	100,0

Risico zakelijke waarden (S2)

Zakelijke waarden risico is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het ALM-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt gebruikgemaakt van derivaten.

Valutarisico (S3)

Valutarisico betreft het risico dat de marktwaarde van de beleggingen in vreemde valuta daalt door een waardedaling van andere valuta's ten opzichte van de euro.

Binnen de categorie aandelen wordt de valuta exposure naar de Amerikaanse dollar, het Britse pond en de Japanse yen voor de helft afgedekt. Het valutarisico van de Private equity beleggingen wordt niet afgedekt.

De beleggingen in vastrentende waarden luiden hoofdzakelijk in euro (of dat de valutarisico's voor het grootste gedeelte worden afgedekt). De valuta van obligaties uit opkomende landen wordt minimaal voor 80% afgedekt. De inflatie gerelateerde obligaties zijn genoteerd in euro's.

Voor de vastgoedbeleggingen worden de valutarisico's afgedekt. In het discretionaire vastgoed-mandaat wordt bij de start van elke belegging in een vastgoedfonds besloten of de valuta wel of niet afgedekt wordt. Voor de beleggingen in beursgenoteerd vastgoed wordt het valutarisico van de Amerikaanse dollar, het Britse pond en de Japanse yen afgedekt.

Het totaalbedrag dat ultimo jaar in euro's is belegd, bedraagt voor afdekking 60% (2018: 54%). Het bedrag dat ultimo jaar in euro's is belegd, bedraagt na afdekking 80% (2018: 81%).

Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten € 19,7 miljoen (2018: - € 5,8 miljoen).

De valutapositie per 31 december 2019 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven. Deze tabel is samengesteld op basis van de beleggingen in aandelen, vastrentende waarden, Private equity en vastgoed. Derivaten en liquide middelen zijn in het overzicht niet opgenomen.

2019			
	Totaal voor afdekking	Valuta- derivaten Afdekking	Netto positie Na afdekking
	€	€	€
EUR	6.481.350	2.224.449	8.705.799
GBP	303.674	-166.490	137.184
JPY	259.926	-141.025	118.901
USD	2.757.769	-1.872.550	885.219
Overige	1.060.010	-44.384	1.015.626
Totaal niet EU	4.381.379	-2.224.449	2.156.930
	10.862.729	0	10.862.729

De valutapositie per 31 december 2018 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven. Deze tabel is samengesteld op basis van de beleggingen in aandelen, vastrentende waarden, commodity's en vastgoed. Derivaten en liquide middelen zijn in het overzicht niet opgenomen.

2018			
	Totaal voor afdekking	Valuta- derivaten Afdekking	Netto positie Na afdekking
	€	€	€
EUR	5.027.691	2.468.923	7.496.614
GBP	332.369	-220.535	111.834
JPY	268.929	-155.294	113.635
USD	2.660.370	-1.946.969	713.401
Overige	998.275	-146.125	852.150
Totaal niet EUR	4.259.943	-2.468.923	1.791.020
	9.287.634	0	9.287.634

In de solvabiliteitstoets van het pensioenfonds is in de buffers voor het valutarisico rekening gehouden met bovenstaande valutaposities en afdekkingen.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Het prijrisico wordt gemitigeerd door diversificatie die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het pensioenfonds. In aanvulling hierop maakt het pensioenfonds voor afdekking van het prijrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Naast de strategische mix heeft het pensioenfonds in het mandaat aan de vermogensbeheerders richtlijnen gesteld aan het maximale percentage dat namens het pensioenfonds in een sector, land of tegenpartij mag worden belegd. Naleving van deze richtlijnen vindt plaats door de beleggingscommissie op basis van onafhankelijke rapportages van de custodian.

De schulden inzake beleggingen zijn in onderstaande tabellen meegenomen.

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar regio is als volgt:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Europa	7.196.796	65,1	5.727.082	60,6
Afrika	130.925	1,2	113.579	1,2
Noord-Amerika	2.171.189	19,6	2.136.684	22,6
Zuid-Amerika	152.113	1,4	147.521	1,6
Azië	1.093.804	9,9	1.026.831	10,9
Oceanië	117.902	1,1	135.937	1,4
Subtotaal vastgoed, aandelen en vastrentende waarden	10.862.729	98,3	9.287.634	98,3
Derivaten	251.372	2,3	34.127	0,4
Overige beleggingen	-61.301	-0,6	123.716	1,3
Totaal	11.052.800	100,0	9.445.477	100,0

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar sectoren is als volgt:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Energie	294.434	2,7	286.732	3,0
Bouw- en grondstoffen	201.500	1,8	237.096	2,5
Industrie	565.457	5,1	551.228	5,8
Duurzame consumentengoederen	661.228	6,0	549.947	5,8
Consumentengebruiksgoederen	589.423	5,3	564.392	6,0
Gezondheidszorg	427.129	3,9	370.906	3,9
Vastgoed	974.911	8,8	963.567	10,2
Informatietechnologie	690.051	6,2	773.787	8,2
Telecommunicatie	386.181	3,5	227.262	2,4
Nutsbedrijven	271.059	2,5	182.951	1,9
Overheid en overheidsinstellingen	1.762.824	16,0	1.526.293	16,2
Hypotheke	2.721.365	24,6	1.895.272	20,1
Financiële instellingen	943.942	8,5	905.584	9,6
Liquiditeiten	58.227	0,5	36.671	0,4
Overige	314.998	2,9	215.946	2,3
Subtotaal vastgoed, aandelen en vastrentende waarden	10.862.729	98,3	9.287.634	98,3
Derivaten	251.372	2,3	34.127	0,4
Overige beleggingen	-61.301	-0,6	123.716	1,3
Totaal	11.052.800	100,0	9.445.477	100,0

Het vastgoed bevindt zich voor 49,4% in Europa, 22,4% in Noord-Amerika en voor 18,2% in Azië. Daarnaast wordt 10% belegd in beursgenoteerd vastgoed in ontwikkelde landen. Vanwege het risico van leverage binnen de direct vastgoedportefeuille wordt de allocatie gekenmerkt als indirect vastgoed (conform voorschriften van DNB).

Grondstoffenrisico (S4)

Pensioenfondsen die beleggen in grondstoffen (commodities) lopen het risico dat de waarde van deze beleggingen daalt. Het pensioenfonds belegt niet in grondstoffen.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico op financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, ban-

ken waar deposito's worden geplaatst en marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico's is het afwikkelingsrisico ('settlementrisico'). Dit houdt het risico in dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan, niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen kan lijden.

Beheersing van het kredietrisico vindt plaats door het stellen van kredietwaardigheidseisen aan de tegenpartijen waarmee transacties kunnen worden gedaan. Daarnaast worden limieten gesteld aan tegenpartijen; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand bij renteswaps en het uitlenen van effecten ('securities lending'). Het gevoerde tegenpartijbeleid houdt rekening met de risicopremies waardoor het meer inspeelt op de actualiteit.

Ter afdekking van het afwikkelingsrisico wordt door het pensioenfonds belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het pensioenfonds alleen gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten, zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar regio's kan als volgt worden samengevat:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Zuid-Amerika	105.563	1,7	101.492	2,1
Noord-Amerika	605.494	9,7	481.682	10,0
Oceanië	28.265	0,5	30.518	0,6
Europa	5.192.102	82,7	3.932.760	81,8
Azië	233.115	3,7	183.412	3,8
Afrika	106.757	1,7	80.905	1,7
Totaal	6.271.296	100,0	4.810.769	100,0

De samenstelling van de vastrentende waarden naar sectoren is als volgt:

	31-12-2019		31-12-2018	
	€	%	€	%
Energie	156.617	2,5	136.902	2,9
Bouw- en grondstoffen	54.899	0,9	52.824	1,1
Industrie	116.563	1,9	93.635	2,0
Duurzame consumentengoederen	148.094	2,4	136.546	2,8
Consumentengebruiksgoederen	231.014	3,7	203.083	4,2
Hypotheken	2.721.365	43,4	1.895.272	39,4
Vastgoed	11.057	0,2	9.941	0,2
Informatietechnologie	89.912	1,4	66.919	1,4
Telecommunicatie	132.781	2,1	107.952	2,2
Nutsbedrijven	212.123	3,4	112.823	2,4
Overheid en overheidsinstellingen	1.762.826	28,1	1.526.294	31,7
Financiële instellingen	448.551	7,2	330.623	6,9
Liquiditeiten	58.227	0,9	36.671	0,8
Overige	127.267	1,9	101.284	2,0
Totaal	6.271.296	100,0	4.810.769	100,0

Een kredietrating wordt toegekend door een ratingbureau. De drie belangrijkste ratingbureau's zijn S&P, Moody's en Fitch.

Indien er meerdere ratings beschikbaar zijn, hanteert het pensioenfonds de volgende methodiek:

- Drie ratings: de mediaan is leidend
- Twee ratings: de laagste rating is leidend

Op het moment dat er geen rating beschikbaar is dan zal er een gefundeerde inschatting van de rating worden gemaakt die overeenkomt met het kredietrisico van de desbetreffende obligatie.

De samenvatting van de vastrentende waarden op basis van de ratings zoals eind 2019 gepubliceerd door Standard & Poors is als volgt:

	2019		2018	
	€	%	€	%
AAA	1.986.978	31,7	1.583.143	32,9
AA	2.328.661	37,1	1.648.291	34,3
A	723.087	11,5	552.030	11,5
BBB	651.027	10,4	543.232	11,3
BB	186.623	3,0	194.949	4,1
B	262.451	4,2	215.014	4,5
CCC	50.009	0,8	22.916	0,5
CC	3.197	0,1	86	-
C	312	-	449	-
D	799	-	2.763	0,1
Geen rating	78.152	1,2	47.896	0,8
Totaal	6.271.296	100,0	4.810.769	100,0

De beleggingen met *Geen rating* betreffen met name cash en nog niet afgewikkelde transacties in vastrentende waarden.

In de solvabiliteitstoets per eind 2019 is met het kredietrisico zoals blijkt uit bovenstaande gegevens rekening gehouden.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's, S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortleven), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ('schadereserve'). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico omvat het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op pensioen toe te kennen in relatie tot de algemene prijsontwikkeling niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten) echter, afhankelijk van de hoogte van de dekkingsgraad van het pensioenfonds. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagverlening voorwaardelijk is.

De zogenaamde reële dekkingsgraad geeft inzicht in de mate waarin toeslagen kunnen worden toegekend (ook wel aangeduid als de toeslagruimte). Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden onvoorwaardelijke nominale pensioenverplichtingen verdisconteerd tegen een reële, in plaats van nominale, rentetermijnstructuur. Omdat er op dit moment geen markt voor financiële instrumenten aanwezig is waaruit de reële rentetermijnstructuur kan worden afgeleid, wordt gebruik gemaakt van een benaderingswijze.

Ultimo 2019 bedraagt de reële dekkingsgraad 94,7% (31 december 2018: 100,3%).

Het pensioenfonds heeft deze risico's overwogen en verwerkt in de buffer voor het verzekerings-technisch risico ultimo 2019.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden

voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het pensioenfonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie en limieten voor beleggen in landen, regio's, landen, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het pensioenfonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders en het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die is opgenomen bij de toelichting op het kredietrisico. Grote posten kunnen een post van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posten dit betreft worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Ultimo 2019 zijn de volgende posten met meer dan 2% van het balanstotaal aanwezig:

	2019			
	€	%	€	%
Duitse staatsobligaties	1.255.022	10,0	1.087.344	10,3

Het pensioenfonds is zich bewust van het gegeven dat bepaalde beleggingen groter zijn dan 2% van het balanstotaal en neemt dit mee in de analyse van het beleggingsbeleid. Het pensioenfonds is van mening dat de beleggingen in voldoende mate zijn gediversifieerd.

Op grond hiervan heeft het bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van concentratie in de activa of verplichtingen en daarom wordt er geen buffer voor concentratierisico wordt aangehouden.

De belangrijkste vorm van concentratierisico in de verplichtingen van het pensioenfonds is de demografische opbouw van de deelnemers. Gegeven de aard is dit risico niet te beïnvloeden. Ultimo

2019 is de verhouding tussen mannen en vrouwen in het pensioenfonds: 76% - 24% (2018: 75% - 25%).

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken. Het pensioenfonds heeft de genoemde werkzaamheden uitbesteed aan TKP en TKPI. Uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel worden geschaad. Het uitbestedingsrisico wordt gemitigeerd door de afspraken (kwaliteitseisen) in de uitvoeringsovereenkomst en de daaraan verbonden Service Level Agreement (SLA). Monitoring van de uitvoering door het bestuur van het pensioenfonds vindt plaats op basis van de periodieke rapportages van de externe uitvoeringsorganisaties over de uitgevoerde werkzaamheden. Tevens ontvangt het pensioenfonds van de uitvoeringsorganisaties TKP en TKPI een ISAE 3402 type II-rapport. De ISAE 3402-rapportage geeft inzicht in de wijze van beheersing van de operationele risico's en geeft aan of de uitvoeringsorganisatie 'in control' is. Een externe onafhankelijke accountant certificeert de ISAE 3402-rapportage.

Actief risico (S10)

Een actief beleggingsrisico ontstaat wanneer met het beleggingsbeleid binnen de beleggingscategorieën af wordt geweken van het beleid volgens de benchmark. Een gedeelte van de portefeuille van het pensioenfonds wordt actief beheerd. De standaardtoets is gebaseerd op de risico's in de benchmark en indien daarvan wordt afgeweken, ontstaat derhalve een extra beleggingsrisico.

Hierbij kunnen managers afwijken van een bepaalde benchmark, zodat zij hun kennis kunnen inzetten om een hoger rendement te behalen. Bij actief beheerde beleggingen worden er grenzen gesteld aan de mate van afwijking. Dit geldt zowel voor de TKPI-beleggingsfondsen als voor de individuele managers. Het risico dat gepaard gaat met actieve beleggingen op pensioenfondsniveau wordt begrensd door een limiet te stellen op de stijging in het vereist eigen vermogen door deze beleggingen. Naast een risicobudget op totaalniveau blijven de grenzen gelden zoals ze al bestonden voor de TKPI-beleggingsfondsen en de grenzen die de individuele managers krijgen.

De beoogde tracking error van het pensioenfonds bedraagt eind 2019 1,3% (2018: 1,3%) op pensioenfondsniveau. Het actief risico is in de berekening van het vereist eigen vermogen opgenomen als S10. S10 heeft een omvang van tweemaal de tracking error van de portefeuille (97,5% zekerheid). Er is verondersteld dat het actief risico niet samenhangt met de andere risicofactoren.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen deel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

Derivaten

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. De hoofdregel die hierbij geldt, is dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Derivaten worden hoofdzakelijk gebruikt om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken.

Derivaten hebben als voornaamste risico het kredietrisico. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met goed te boek staande partijen en door zoveel mogelijk te werken met onderpand.

Gebruik kan worden gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- *Futures*: dit zijn standaard beursgenoteerde instrumenten waarmee snel posities kunnen worden gewijzigd. Futures worden gebruikt voor het tactische beleggingsbeleid. Tactisch beleggingsbeleid is slechts zeer beperkt mogelijk binnen de grenzen van het strategische beleggingsbeleid.
- *Putopties op aandelen*: dit betreft al dan niet beursgenoteerde opties waarmee het pensioenfonds het neerwaartse koersrisico van de aandelenportefeuille kan beperken. Voor deze opties wordt bij de verwerving een premie betaald die onder meer afhankelijk is van het actuele koersniveau van de onderliggende index, de looptijd van de opties en de uitoefenprijs van de opties.
- *Valutatermijncontracten*: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- *Swaps*: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2019:

2019 type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	%	€	%
Valutaderivaten	< 6 maart 2020	2.188.003	19.731	24.638	4.907
Rente derivaten	>22-5-2035 en <31-8-2068	1.143.000	233.001	238.001	5.000
Overige derivaten	< maart 2020	183.623	-1.360	99	1.459
		3.514.626	251.372	262.738	11.366

Ultimo 2019 zijn zekerheden ontvangen voor de renteswaps en valutaderivaten voor een bedrag van € 250,9 miljoen (2018: € 64,3 miljoen). Er is ultimo 2019 geen collateral gesteld (2018: € 32,5 miljoen).

Onderstaande tabel geeft een samenvatting van de derivatenpositie op 31 december 2018:

2018 type contract	Gemiddelde looptijd	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
		€	%	€	%
Valutaderivaten	< 20 maart 2019	2.112.125	-5.849	6.427	12.276
Rente derivaten	>30-4-2035 en <31-8-2068	2.331.000	37.726	82.575	44.849
Overige derivaten	< maart 2019	193.678	2.250	2.260	10
		4.636.803	34.127	91.262	57.135

11.4.4 Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft met ingang van 1 januari 2013 een (modulair opgebouwde) Uitbestedingsovereenkomst afgesloten met TKP voor onbepaalde tijd. Het betreft een langlopende overeenkomst inzake pensioenadministratie en bestuursondersteuning voor een periode van onbepaalde tijd met een opzegtermijn van één jaar. De vergoeding voor 2019 van TKP bedroeg € 6,4 miljoen (2018: € 6,7 miljoen).

Het pensioenfonds heeft een overeenkomst afgesloten met TKPI. Deze overeenkomst heeft een onbepaalde looptijd, maar is op elk gewenst moment opzegbaar.

Investeringsverplichtingen

Het pensioenfonds heeft ultimo 2019 investeringsverplichtingen ter grootte van € 325,6 miljoen, waarvan € 40,3 miljoen voor vastgoedbeleggingen en € 285,3 miljoen voor Private equity. In 2018 was dit in totaal € 809,4 miljoen.

11.4.5 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het pensioenfonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met (voormalige) bestuurders

De bezoldiging van de bestuurders wordt nader toegelicht in de toelichting op de staat van baten en lasten bij de pensioenuitvoeringskosten. Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan de (voormalige) bestuurders. Ook heeft het pensioenfonds geen vorderingen op de (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Het pensioenfonds heeft een uitvoeringsovereenkomst afgesloten met KPN NV ten aanzien van de uitvoering van het pensioenreglement. De belangrijkste onderdelen uit deze overeenkomst zijn:

- KPN NV is verplicht al haar werknemers waarop de KPN-cao van toepassing is aan te melden voor deelneming in het pensioenfonds;
- KPN NV is verplicht de deelnemers aanspraken op pensioen toe te kennen overeenkomstig de geldende statuten en pensioenreglementen;
- KPN NV verplicht zich om het pensioenfonds alle gegevens inzake werknemers welke het bestuur van het pensioenfonds nodig acht voor de uitvoering van de pensioenregeling tijdig en op de overeengekomen wijze aan het pensioenfonds te verstrekken;
- KPN NV verplicht zich jaarlijks de CDC-premie aan het pensioenfonds te voldoen. De voor-schotpremie bedraagt de geschatte som van de premiegrondslagen pensioenaanspraken van de deelnemers, vermenigvuldigd met het pensioenpremiepercentage (voor de periode 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019 is dit 23%);
- het pensioenfonds biedt de deelnemers de mogelijkheid om, zolang de arbeidsovereenkomst voortduurt, door middel van individueel pensioensparen een spaarsaldo te verwerven. KPN NV draagt zorg voor periodieke of incidentele inhouding van de bijdragen op het salaris van de deelnemer en afdracht daarvan aan het pensioenfonds.

11.4.6 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2019

12. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds

	2019	2018
	€	€
Premiebijdragen	87.789	92.754
De premiebijdragen kunnen als volgt worden gespecificeerd:		
Pensioenpremie huidig jaar	75.820	74.111
Afrekening vorig boekjaar	39	875
Koopsom zacht pensioen	11.701	17.613
Koopsom extra aanspraken	229	155
	87.789	92.754
Onderstaande uitsplitsing bevat zowel de premiebijdragen voor risico pensioenfonds als voor risico deelnemers.		
Kostendeekkende premie	149.515	153.903
Gedempte premie	101.858	96.706
Feitelijke premie	101.858	96.706

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate in de staat van baten en lasten verantwoord. De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt:

	2019	2018
	€	€
Kostendeekkende premie		
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen		
Pensioenopbouw	126.523	125.196
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	19.323	25.035
Opslag voor uitvoeringskosten	3.669	3.672
Totaal kostendeekkende premie	149.515	153.903
Gedempte premie/Feitelijke premie		
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen		
Pensioenopbouw	80.654	77.138
Risicopremie overlijden	7.323	7.648
Opslag voor uitvoeringskosten	5.667	5.617
Risicopremie voor WIA-excedent en premievrijstelling bij invaliditeit	8.214	6.303
Totaal gedempte premie/feitelijke premie	101.858	96.706

De premieopbrengsten zijn niet gesplitst naar een werkgevers- en een werknemersdeel, omdat de totale premie volgens overeenkomst aan de werkgevers in rekening wordt gebracht. Een deel van de premie wordt door de werkgevers ingehouden op het salaris van de werknemers. Aangezien er geen directe relatie is tussen het werkgevers- en het werknemersdeel, kunnen deze niet afzonderlijk worden weergegeven.

13. Premiebijdragen risico deelnemers

	2019	2018
	€	€
Pensioenpremie BPR	24.169	22.878
Pensioenpremie IPS	550	490
	24.719	3.368

14. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

	Directe beleggings-opbrengst	Indirecte beleggings-opbrengst	Kosten vermogens-beheer	Transactie-kosten	Totaal
2019	€	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen	19.564	74.216	-12.837	-912	80.031
Aandelen	0	953.937	-17.891	-8.040	928.006
Vastrentende waarden	-3.583	442.688	-14.211	-3.225	421.670
Derivaten	24.901	227.448	-267	-1.432	250.650
Overige beleggingen	4.995	15.567	-7.378	-25	13.159
Niet nader toe te rekenen kosten vermogensbeheer			-4.868		-4.868
	45.877	1.713.856	-57.451	-13.634	1.688.648

De kosten vermogensbeheer en de transactiekosten zijn op basis van volledige doorkijk per beleggingscategorie weergegeven.

Daarnaast is een deel van de algemene kosten (kosten bestuur en commissies, advieskosten en kosten toezichthouders) opgenomen onder de vermogensbeheerkosten. Het gaat hierbij om een bedrag van € 2.103 (2018: € 1.439), dat bepaald is door deze algemene kosten, op basis van de totale verhouding tussen pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten, te verdelen.

De kosten van vermogensbeheer die rechtstreeks bij het pensioenfonds in rekening gebracht zijn, zijn tevens in het totaalbedrag opgenomen en bedragen in 2019 € 13,4 miljoen (2018: € 12,9 mil-

joen). Deze kosten bestaan voor het grootste gedeelte uit de fee voor de fiduciair en vermogensbeheerder (€ 13,2 miljoen, inclusief custody fee).

De (geschatte) transactiekosten worden gerapporteerd in euro's als een percentage van het gemiddelde van het totaal belegd vermogen. Het aandeel aan geschatte kosten is beperkt. De schattingen zijn gebaseerd op opgaven van externe managers van kosten in onderliggende beleggingsstructuren.

Onderdeel van de transactiekosten zijn de kosten van toe- en uittredingskosten van het pensioenfonds. De overige kosten zijn transactiekosten binnen de beleggingen.

De gepresenteerde transactiekosten zijn lager dan vorig jaar, als een resultaat van beschikbaar gestelde informatie door externe managers. Vorig jaar was informatie inzake werkelijke spreads niet volledig aanwezig. Externe managers hebben op basis van de beschikbare data, opgaven verstrekt inzake werkelijke transactiekosten. Omdat vorig jaar deze informatie nog niet volledig beschikbaar was, waren spreads gebaseerd op de forfaitaire kosten die gebaseerd zijn op schattingen van externe managers.

De indirecte beleggingsopbrengsten zijn verhoogd met het bedrag van de indirecte vermogensbeheerkosten. In de toelichting op de balans is dit niet het geval.

2018		Directe beleggings- opbrengst	Indirecte beleggings- opbrengst	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten	Totaal
		€	€	€	€	€
Vastgoedbeleggingen		18.685	51.016	-9.555	-1.403	58.744
Aandelen		0	-199.578	-18.007	-15.016	-232.601
Vastrentende waarden		2.214	55.427	-10.348	-7.215	40.078
Derivaten		37.777	-88.008	-219	-1.330	-51.780
Overige beleggingen		159	17.548	-3.524	0	14.183
Niet nader toe te rekenen kosten vermogensbeheer				-4.356		-4.356
		58.835	-163.595	-46.009	-24.963	-175.732

15. Beleggingsresultaten risico deelnemers

2019	Directe beleggings-opbrengst	Indirecte beleggings-opbrengst	Kosten vermogens-beheer	Transactie-kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Aandelen	0	148.780	0	0	148.780
Vastrentende waarden	0	34.785	0	0	34.785
Overige beleggingen	0	1.440	0	0	1.440
Kosten vermogensbeheer			-866		-866
	0	185.005	-866	0	184.139

Per 31 december 2019 beleggen de deelnemers in vastgoedbeleggingen. Omdat deze beleggingen op 31 december 2019, einde van de dag, zijn aangekocht zijn er geen beleggingsopbrengsten op de categorie Vastgoed in 2019.

2018	Directe beleggings-opbrengst	Indirecte beleggings-opbrengst	Kosten vermogens-beheer	Transactie-kosten	Totaal
	€	€	€	€	€
Aandelen	0	-40.731	0	0	-40.731
Vastrentende waarden	0	539	0	0	539
Overige beleggingen	0	2.096	0	0	2.096
Kosten vermogensbeheer			-949		-949
	0	-38.096	-949	0	-39.045

Binnen de beleggingsportefeuille voor risico deelnemers betaalt de deelnemer geen aan- en verkoopkosten.

16. Baten uit herverzekering

	2019	2018
	€	€
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-89	105

17. Overige baten

	2019	2018
	€	€
Interest waardeoverdrachten	2	0
Interest premies	50	28
Andere baten	11.591	2.310
	11.643	2.338

De andere baten bestaan uit de onttrekking inzake de AO-grondslagstijgingen (€ 9.860), de onttrekking inzake de 0% garantieregeling (€ 992) en een bate inzake terugbetaling van btw (€ 739).

18. Pensioenuitkeringen

	2019	2018
	€	€
Ouderdompensioen	198.752	191.777
Prepensioen	0	9
Partnerpensioen	29.356	27.807
Wezenpensioen	531	553
Arbeidsongeschiktheidspensioen	1.050	1.096
WAO-aanvulling	3.069	3.043
Anw-aanvulling	266	290
Afkoop pensioenen en premierestitutie	305	831
Overige uitkeringen	16	49
	233.345	225.455

19. Pensioenuitvoeringskosten

	2019	2018
	€	€
Bestuurskosten	867	896
Kosten verantwoordingsorgaan en visitatiecommissie	27	25
Administratiekostenvergoeding	6.385	6.733
Controle- en advieskosten accountants	86	82
Controle- en advieskosten actuaris	84	59
Kosten bestuursbureau	611	0
Overige advieskosten	216	74
Contributies en bijdragen	668	631
Dwangsommen en boetes	0	0
Overige	214	387
Algemene kosten toegerekend aan het beleggingsrendement	-2.103	-1.439
	7.055	7.448

De administratiekosten bestaan, naast de kosten die voortvloeien uit de uitbestedingsovereenkomst tussen het pensioenfonds en TKP (€ 6.008), uit kosten voor meerwerk (€ 29) en de voorlopige afrekening 2019 (€ 348).

Een deel van de pensioenuitvoeringskosten € 2.103 (2018: € 1.439) is toegerekend aan de vermogensbeheerkosten op basis van de procentuele verhouding tussen vermogensbeheerkosten en algemene kosten. De administratiekostenvergoeding voor TKP is in deze berekening buiten beschouwing gelaten. De algemene kosten zijn in 2019 flink gestegen ten opzichte van 2018 door de kosten van het bestuursbureau en de toename van de advieskosten.

Vanaf 1 januari 2019 heeft pensioenfonds PF KPN een bestuursbureau. Hierdoor zijn er vanaf 2019 kosten inzake het bestuursbureau gemaakt.

De overige advieskosten zijn toegenomen door extra ondersteuning inzake de opzet van de audit- en risicobeheerfunctie.

Bezoldiging bestuurders

Op basis van het 'Huishoudelijk reglement honorering en vergoeding bestuur' ontvangen bestuurders een vaste vergoeding die varieert van € 30 per jaar (op basis van een gemiddelde tijdsbesteding van één dag per week) tot maximaal € 60 (op basis van een gemiddelde tijdsbesteding van twee dagen per week). De vergoeding wordt uitbetaald aan de werkgever (voor de bestuursle-

den namens de werkgever) dan wel aan de betrokken bestuursleden zelf (bestuursleden namens de werknemers en pensioengerechtigden). De gemaakte noodzakelijke onkosten (bijvoorbeeld reiskosten) worden vergoed op declaratiebasis.

Aan betrokkenen zijn geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt.

De bezoldiging voor de bestuurders tezamen bedraagt € 785. Daarnaast zijn er kosten gemaakt voor opleiding (€ 10), vergaderkosten (€ 40) en een aantal overige bestuurskosten, waaronder de reiskostenvergoeding.

Verantwoordingsorgaan

De vacatiegelden, opleidingskosten en onkostenvergoedingen voor de leden van het verantwoordingsorgaan bedragen in 2019 € 27 (2018: € 25). De leden van het verantwoordingsorgaan ontvangen geen andere bezoldigingen van het pensioenfonds voor de uitvoering van hun functie als lid van het verantwoordingsorgaan.

Accountantshonoraria

In het huidige boekjaar en vorig boekjaar zijn de volgende bedragen aan accountantshonorarium ten laste van het resultaat gebracht.

	2019			2018		
	Accountant	Overig	Totaal netwerk	Accountant	Overig netwerk	Totaal
	€	€	€	€	€	€
Controle van de Jaarrekening	86	0	86	71	0	71

De accountantskosten van € 86 hebben voor € 82 betrekking op het huidige verslagjaar. Daarnaast heeft er nog een afrekening ten behoeve van 2018 plaatsgevonden van € 4.

Aantal personeelsleden

Het pensioenfonds heeft sinds 1 januari 2019 een bestuursbureau ingericht. Eind 2019 zijn daarin drie mensen in dienst. De beheeractiviteiten (administratie en vermogensbeheer) worden op basis van een uitbestedingsovereenkomst verricht door personeel werkzaam bij TKP Pensioen BV en TKP Investments BV.

20. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

	2019	2018
	€	€
Pensioenopbouw	107.562	112.640
Toeslagverlening	42.590	91.394
Rentetoevoeging	-18.759	-20.190
Ottrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten	-236.600	-228.231
Wijziging marktrente	1.179.453	313.906
Wijziging actuariële uitgangspunten	8.000	-58.387
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-1.790	-12.352
Overige mutatie voorziening pensioenverplichting	34.484	38.271
	1.114.940	237.051

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Toeslagverlening

De toeslag op pensioenrechten en pensioenaanspraken wordt jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het pensioenfonds. Het pensioenfonds streeft ernaar de pensioenrechten en pensioenaanspraken jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van het consumentenprijsindexcijfer (afgeleid) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De toeslagverlening is voorwaardelijk. Er is geen recht op toeslag en er kan op de langere termijn geen zekerheid worden gegeven of en in hoeverre toeslagverlening kan plaatsvinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan worden ingehaald.

Het bestuur heeft op basis van de financiële positie besloten om over 2019 een toeslag te verlenen van 0,41% voor actieve deelnemers en 0,48% voor gewezen deelnemers.

Rentetoevoeging

In 2019 zijn de pensioenverplichtingen opgerent met de 1-jaarsrente van de RTS-curve zijnde -0,235%, wat overeenkomt met een bedrag van -€ 18,8 miljoen.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

De gemiddelde marktrente is per 31 december 2019 0,6% (2018: 1,4%) en daarmee 0,8%-punt lager dan per 31 december 2018. Als gevolg van de daling van de marktrente is er in totaal € 1.179 miljoen gedoteerd aan de voorziening pensioenverplichtingen.

Onttrekking voor uitkeringen en uitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode. Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruikgemaakt van interne en externe actuarissen.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen pensioenfondstarieven, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdracht

21. Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	2019	2018
	€	€
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-89	105

22. Mutatie overige technische voorzieningen

	2019	2018
	€	€
Mutatie overige technische voorzieningen	-288	320

23. Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

	2019	2018
	€	€
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	161.947	-74.722

24. Saldo herverzekering

	2019	2018
	€	€
Uitkeringen uit herverzekering	-139	-220

In totaal is er op de balans van het pensioenfonds ultimo 2019 een bedrag van € 1.159 opgenomen. De premie- en uitkeringenstromen vloeien voort uit de herverzekeringsovereenkomsten die KPN Contact, voormalig Ondernemingspensioenfonds KPN en SVG met betrekking tot arbeidsongeschiktheid hebben gesloten met de herverzekeraar vóór de fusie met Pensioenfonds KPN.

25. Saldo overdracht van rechten

	2019	2018
	€	€
Inkomende waardeoverdrachten	-4.527	-4.035
Uitgaande waardeoverdrachten	9.203	28.748
	4.676	24.713

26. Overige lasten

	2019	2018
	€	€
Interest waardeoverdrachten	2	1
Niet opgevraagde pensioenen	-240	608
Interest overig	34	55
	-204	664

De last inzake niet opgevraagde pensioenen is in 2018 voor het eerste opgenomen en is in 2019 gedaald met ruim € 0,2 miljoen.

11.4.7 Gebeurtenissen na balansdatum

Als gevolg van het Coronavirus staan de financiële markten onder druk. Dit heeft zich gemanifesteerd in de eerste maanden van 2020. Hierdoor is de waarde van de beleggingen sterk gedaald door met name de scherpe daling van de aandelenprijzen. Daarnaast is ook de rente opnieuw gedaald waardoor de verplichtingen ook sterk zijn toegenomen. Door deze ontwikkeling is met name de dekkingsgraad na balansdatum sterk gedaald. Eind februari 2020 stond de actuele dekkingsgraad op 109,1%, maar is door de versterkte ontwikkeling in de eerste twee weken van maart gedaald naar 100,8% (17 maart 2020). Per 1 mei 2020 is de actuele dekkingsgraad weer gestegen naar 105,6%. Vooralsnog blijven de ontwikkelingen op de financiële markten nog een grote negatieve impact op de dekkingsgraad hebben. Op basis van de huidige waarde van onze beleggingen is van een mogelijke korting op korte termijn geen sprake en hebben wij nog een buffer waardoor de kans op korten in 2021 vooralsnog niet aan de orde is. Daarnaast wordt in de regelmatig uit te voeren ALM-studie rekening gehouden met zogenaamde worst case scenario's. In de uitkomsten van de ALM wordt ook rekening gehouden met ontwikkelingen op de beurs zoals die zich nu hebben voorgedaan. De volgende ALM-studie is voor eind 2020 gepland. Desondanks geldt dat een mogelijke korting op de pensioenuitkeringen dit jaar niet aan de orde is.

Naast de impact op de dekkingsgraad hebben de genomen maatregelen om de uitbraak van het Coronavirus te beperken, directe gevolgen voor het dagelijks leven en op de bedrijfsvoering van het pensioenfonds. Alle uitbestedingspartners en het bestuur zelf hebben maatregelen in lijn met de richtlijnen van de overheid genomen om mee te werken aan het vertragen van de verspreiding van het Coronavirus. Dit betekent dat ook het bestuur, bestuursbureau, werkgever KPN en net als de medewerkers van de uitbestedingspartners tot nadere orde van de overheid op afstand (thuis)werken. Dit kan gevolgen hebben voor de doorlooptijd en afhandeling van de uit te voeren pensioenprocessen, maar het bestuur probeert dit samen met de uitbestedingspartners tot een minimum te beperken. Met name ziet het bestuur toe dat de pensioenuitkeringen conform de afgesproken betaaltermijnen worden uitgekeerd en probeert het bestuur samen met de uitbestedingspartner de bereikbaarheid voor deelnemers conform de bestaande afspraken te continueren.

De komende periode zal duidelijk worden welke aanvullende maatregelen de overheid instelt om de verspreiding van het Coronavirus verder te beperken. Daarnaast wordt het in de komende periode ook duidelijk of de aandelenprijzen zich weer zullen herstellen en tot welk niveau en/of de rente weer wat zal stijgen hoe het renteniveau zich zal ontwikkelen. Het bestuur volgt deze ontwikkelingen nauwlettend en houdt u via de maandelijkse (dekkingsgraad)berichten en via de website op de hoogte.

Amersfoort, 28 mei 2020

P. van Gameren RA, *voorzitter*
drs. J.D.A. Burcksen
mr. J.P.O.M. van Herpen, *plaatsvervangend voorzitter / secretaris*
F.H.K. Ooms, *plaatsvervangend voorzitter*
ing. J.M. van Osch MSc BA
C.C. van der Sluis RA CPC
mw. E.L. Snoeij
mw. mr. drs. D.J.M.P. Horsmeier CSFL MM
C. Vlaar
drs. A. van 't Zelfde
mw. drs. G.P. van Tongeren AAG CFA

12

Overige gegevens



12.1

Bijzondere statutaire zeggenschapsrechten

Het pensioenfonds heeft een paritair gemengd bestuursmodel. Het bestuur bestaat uit 11 bestuurders, onderverdeeld naar: acht uitvoerende bestuurders, waarvan: drie bestuurders als vertegenwoordiger van de werkgever, drie bestuurders als vertegenwoordiger van de werknemers en twee bestuurders als vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden.

Daarnaast bestaat het bestuur uit drie niet-uitvoerende bestuurders. Eén van de niet-uitvoerende bestuurders is deskundig op het gebied van beleggingen en één van hen is deskundig op het gebied van risicomanagement.

De niet uitvoerende bestuurders zijn niet directe vertegenwoordigers van de belanghebbenden.

De drie vertegenwoordigers namens de werknemers worden voorgedragen door de Centrale Ondernemingsraad (COR).

Eén van de vertegenwoordigers wordt door de COR zelf voorgedragen en twee van de vertegenwoordigers worden via de COR voorgedragen door vakorganisaties betrokken bij het cao-overleg van de vennootschap. De twee vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden worden gekozen door de pensioengerechtigden, één en ander overeenkomstig het door het bestuur vastgestelde kiesreglement.

De drie vertegenwoordigers namens de werkgever worden voorgedragen door de werkgever.

De niet-uitvoerend bestuurders worden, na bindende voordracht door het verantwoordingsorgaan, benoemd door de uitvoerend bestuurders, na toestemming van DNB.

Het Verantwoordingsorgaan heeft een bindend adviesrecht als het gaat om het ontslag van de niet-uitvoerende bestuurders.

Het pensioenfonds maakt gebruik van gewogen stemverhouding. Dit betekent dat indien gestemd moet worden tijdens een bestuursvergadering de bestuurders namens de werkgever elk twee stemmen hebben, de bestuurders namens de werknemers elk één stem, de bestuurders namens de pensioengerechtigden elk anderhalve stem en de niet uitvoerende bestuurders elk één stem.

Het bestuur heeft een voorzitter en twee plaatsvervangende voorzitters. De voorzitter is een niet-uitvoerend bestuurder. De functie van de plaatsvervangende voorzitters wordt uitgeoefend door de uitvoerende bestuursleden die zitting hebben in het Dagelijks Bestuur. Een van de twee plaatsvervangende voorzitters vervult tevens de rol van secretaris.

12.2

Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds.

12.3

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting pensioenfonds KPN te Groningen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2019.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting pensioenfonds KPN, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 100 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 5 miljoen te rappor-

teren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermo-

genspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten. De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting pensioenfonds KPN is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de toeslagen beperkt zijn.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Coronacrisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht. Apeldoorn, 28 mei 2020

drs. W. Eikelboom AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

12.4

Controleverklaring onafhankelijk accountant

Aan het bestuur van Stichting Pensioenfonds KPN

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2019

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds KPN te Amersfoort gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds KPN op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. De balans per 31 december 2019.
2. De winst-en-verliesrekening over 2019.
3. De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie “Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening”.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds KPN

zoals vereist in, de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA). Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 100.000.000. De materialiteit is gebaseerd op 1% van de som van het stichtingskapitaal, de reserves en de technische voorzieningen. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens de onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 5.000.000 rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

BESCHRIJVING VAN HET KERNPUNT

Financiële positie en de gevoeligheden ten aanzien van de waardering van de technische voorzieningen

De technische voorzieningen, waaronder de voorziening voor pensioenverplichtingen, betreffen belangrijke verplichtingen in de balans van het pensioenfonds en bedragen € 9.179 miljoen, zijnde 73% van het balanstotaal. De voorziening voor pensioenverplichtingen is berekend aan de hand van de deelnemersgegevens rekening houdend met inschattingen met name ten aanzien van overlijden en toekomstige rente. Voorts vormen de technische voorzieningen één van de belangrijkste componenten voor de berekening van de actuele en de beleidsdekkingsgraad, die de verhouding weergeeft tussen de bezittingen en de verplichtingen. In het jaarverslag in paragraaf 1 “Je Pensioenfonds financieel” is de financiële positie per 31 december 2019 beschreven. Volgens deze toelichting bedraagt de actuele dekkingsgraad 116,9 procent en de beleidsdekkingsgraad 114,3 procent per 31 december 2019.

Wij verwijzen naar hoofdstuk 11.4.2.2 “Grondslagen voor waardering van activa en passiva” waar de grondslagen voor de waardering van de technische voorzieningen zijn toegelicht, waaronder de in 2019 toegepaste actuariële grondslagen, en noot 7 “Technische Voorzieningen” voor een verdere detaillering (de samenstelling en het verloop van de technische voorzieningen).

DE WIJZE WAAROP DIT KERNPUNT DOOR ONS IS GECONTROLEERD

Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden verricht:

- Onze controle richt zich enerzijds op de deelnemersgegevens die zijn gehanteerd voor de berekening van de technische voorzieningen, maar ook op de gehanteerde modellen en de veronderstellingen die zijn gehanteerd.
- Wij hebben de opzet en het bestaan van de administratieve organisatie en interne controle van de totstandkoming van de deelnemersgegevens en de technische voorzieningen beoordeeld.
- Wij hebben de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen (actuariële) veronderstellingen en de gehanteerde waarderingsgrondslagen getoetst en besproken met de certificerend actuaris. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen uit de Pensioenwet. Wij hebben de certificerend actuaris instructies gestuurd over de te volgen controleaanpak en attentiepunten. Wij hebben de rapportage van de certificerend actuaris geëvalueerd, de uitkomsten besproken en een dossierreview verricht op het dossier van de certificerend actuaris.
- Verder hebben wij de in de jaarrekening opgenomen toelichtingen beoordeeld.

BESCHRIJVING VAN HET KERNPUNT

De waardering en presentatie van (illiquide) beleggingen

De beleggingen voor risico pensioenfondsen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en dienen volgens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde.

Voor een groot deel van de beleggingen is de marktwaarde te toetsen aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten, maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van waarderingssystemen en -technieken (de illiquide beleggingen). Het met behulp van modellen en technieken bepalen van de marktwaarde is complex en bevat subjectieve elementen die bij de berekening worden gehanteerd.

In de grondslagen voor waardering van activa en passiva in paragraaf 11.4.2.2 alsmede in de toelichting op de balans in paragraaf 11.4.3 onder 1 "Beleggingen voor risico pensioenfondsen" bij de jaarrekening geeft Stichting Pensioenfonds KPN inzicht in de gehanteerde waarderingssystemen van de beleggingen.

Uit deze toelichting blijkt de verdeling van de beleggingen naar waarderingssystemen, waarbij de aandacht met name is gericht op de beleggingen die zijn gewaardeerd op basis van waarderingssystemen en technieken en derivaten.

DE WIJZE WAAROP DIT KERNPUNT DOOR ONS IS GECONTROLEERD

Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden verricht:

- Wij hebben de opzet en het bestaan van de administratieve organisatie en interne controle van de processen rondom de beleggingen beoordeeld.
- Wij hebben werkzaamheden uitgevoerd ten aanzien van de verschillende beleggingsfondsen en kennis genomen van de werkzaamheden door de betreffende fondssaccountant.
- Voor het uitvoeren van onze controlewerkzaamheden ten aanzien van de derivatenposities hebben we gebruik gemaakt van onze eigen waarderingsspecialisten. Daarnaast hebben wij de veronderstellingen die management hierbij heeft gemaakt geëvalueerd om de redelijkheid hiervan vast te stellen.
- Verder hebben wij de in de jaarrekening opgenomen toelichtingen beoordeeld.

BESCHRIJVING VAN HET KERNPUNT

De betrouwbare uitvoering van processen voor pensioenbeheer en vermogensbeheer bij de uitvoeringsorganisatie

Stichting Pensioenfonds KPN heeft de uitvoering van de pensioenadministratie en het vermogensbeheer uitbesteed, maar blijft conform wetgeving eindverantwoordelijk voor de gehele dienstverleningsketen. Stichting Pensioenfonds KPN loopt het risico dat de uitbestede processen niet of onvoldoende worden beheerst en/of dat de ontvangen (financiële) informatie van de uitvoeringsorganisatie niet betrouwbaar is.

In het jaarverslag wordt dit nader toegelicht in de paragraaf 5 "Risico's beheersen", alsmede bij "Operationeel risico (S9)" in paragraaf "11.4.3.1 Risicobeheer" bij de jaarrekening en geeft het bestuur een nadere toelichting over de uitbesteding en de wijze waarop risico's verbonden met deze uitbesteding worden beheerst.

DE WIJZE WAAROP DIT KERNPUNT DOOR ONS IS GECONTROLEERD

Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden verricht:

- Wij hebben de juiste werking van interne beheersingsmaatregelen bij de uitvoeringsorganisaties, voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds KPN, geëvalueerd. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van de ontvangen ISAE 3402 type II-rapportages. Verder hebben wij kennisgenomen van de rapportages van de uitvoeringsorganisatie en de toelichtingen hierop aan het bestuur. Daarnaast hebben wij gegevensgerichte cijferanalyses en deelwaarnemingen uitgevoerd, gericht op de uitkomsten van de relevante financiële informatiestromen.

Transparantie ten aanzien van de uitvoeringskosten van vermogensbeheer

Het pensioenfonds geeft in de paragraaf 5 van het jaarverslag "Transparant over kosten" van het verslag van het bestuur alsmede in toelichting op de jaarrekening noot 14 "Beleggingsresultaten risico pensioenfonds", inzicht in de uitvoeringskosten van vermogensbeheer, een toelichting welke aannames en schattingen hierbij zijn gedaan alsmede een verantwoording over de samenstelling van deze kosten per beleggingscategorie.

Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden verricht:

- Wij hebben de verantwoording van de uitvoeringskosten door middel van gegevensgerichte werkzaamheden zoals cijferanalyses en deelwaarnemingen gecontroleerd. Verder hebben wij de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de uitvoeringskosten van vermogensbeheer (inclusief transactiekosten) binnen de uitgangspunten en berekeningsmethodiek van de Pensioenfederatie geëvalueerd.

BENADrukKING VAN DE ONZEKERHEDEN MET BETREKKING TOT DE EFFECTEN VAN HET COVID-19 VIRUS

Het coronavirus heeft ook invloed op Stichting Pensioenfonds KPN. In de toelichting in paragraaf 11.4.7 in de jaarrekening heeft het bestuur de huidige impact toegelicht. Ook geeft zij aan dat het op dit moment voor hen niet goed mogelijk is om in te schatten wat de invloed van het coronavirus is op de financiële prestaties en gezondheid van Stichting Pensioenfonds KPN. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Meerjarenoverzicht van kerncijfers en kengetallen
- Voorwoord van de voorzitter
- 2019 in 5 minuten
- Verslag van het bestuur
- Verslag intern toezicht
- Verslag Verantwoordingsorgaan
- Bijlagen

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

VERKLARING BETREFFENDE OVERIGE DOOR WET- OF REGELGEVING GESTELDE VEREISTEN

Benoeming

Wij zijn door het bestuur op benoemd als accountant van Stichting Pensioenfonds KPN vanaf de controle van het boekjaar 2014 en zijn sinds dat boekjaar tot op heden de externe accountant.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is, waarbij opgemerkt wordt dat het Bestuur op basis van de Pensioenwet het korten van pensioenen als ultimum remedium kan inzetten.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden

waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De organen belast met governance zijn verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze

risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.

- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandighe-

den zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.

- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Amsterdam, 28 mei 2020

Deloitte Accountants B.V.

Was getekend: E.M. van der Hall RA

Bijlage Personalialia



Het pensioenfonds heeft een paritair gemengd bestuursmodel. De samenstelling van het bestuur is per ultimo 2019 als volgt:

Uitvoerende bestuursleden (benoemd namens de werkgever)

Naam en geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
drs. J.D.A. Burcksen (17-04-1969)	Lid	01-07-2014	01-07-2022	01-07-2026
F.H.K. Ooms (09-03-1959)	plaatsvervangend voorzitter tot ultimo	01-01-2008	n.v.t.	01-01-2020 (laatste termijn)
J.M. van Osch CFA (13-01-1977)	lid	01-07-2014	01-01-2021	01-01-2025

Uitvoerende bestuursleden (benoemd namens de werknemers)

Naam en geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
mr. J.P.O.M. van Herpen (16-02-1953)	plaatsvervangend voorzitter/ secretaris	01-07-2009	n.v.t.	01-07-2021
mw. E.L. Snoeij (17-07-1956)	lid	18-12-2013	18-12-2021	18-12-2025
C. Vlaar (05-10-1979)	lid	01-01-2016	01-01-2020	01-01-2028

Uitvoerende bestuursleden (benoemd namens de pensioengerechtigden)

Naam en geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
drs. A. van 't Zelfde (10-10-1948)	lid	01-07-2014	01-07-2018	01-07-2026
mw. mr. drs. D.J.M.P. Horsmeier SFL MM (11-05-1951)	lid	01-07-2018	01-07-2022	01-07-2030

Niet uitvoerende bestuursleden

Naam en geboortedatum	Functie in bestuur	Aanvang eerste termijn	Aanvang volgende termijn	Maximale zitting tot
P. van Gameren RA (22-10-1965)	lid, voorzitter	01-07-2014	01-07-2022	01-07-2026
C.C. van der Sluis RA CPC (14-04-1948)	lid	01-07-2014	01-01-2021	01-01-2025
mw. drs. G.P. van Tongeren AAG CFA (13-01-1976)	lid	13-06-2016	13-06-2020	13-06-2028

Dagelijks Bestuur (DB)

dhr. P. van Gameren (voorzitter DB)
 mw. E. L. Snoeij
 dhr. F. H. K. Ooms

Intern Toezicht

dhr. P. van Gameren
 dhr. C. C. van der Sluis
(voorzitter intern toezicht)
 mw. G. P. van Tongeren

De niet-uitvoerende bestuursleden voeren binnen het gemengd paritair model (one-tier) het intern toezicht.

Financiële Commissie (FC)

dhr. J. P. O. M. van Herpen
 dhr. C. C. van der Sluis
 dhr. A. van 't Zelfde (voorzitter FC)

Communicatie Commissie (CC)

dhr. P. van Gameren
 mw. E. L. Snoeij (voorzitter CC)
 dhr. J. P. O. M. van Herpen

Beleggingscommissie (BC)

dhr. F. H. K. Ooms
 dhr. J. M. van Osch (voorzitter BC)
 mw. G. P. van Tongeren
 dhr. C. Vlaar

Commissie**Pensioenontwikkelingen (CPO)**

dhr. F. H. K. Ooms (voorzitter CPO)
 dhr. C. C. van der Sluis
 mw. E. L. Snoeij
 dhr. A. van 't Zelfde
 dhr. C. Vlaar

Risicocommissie (RC)

dhr. J. D. A. Burcksen (voorzitter RC en sleutelfunctiehouder risicobeheer)

Interne auditcommissie (IAC)

Dhr. J. Herder (voorzitter IAC en sleutelfunctiehouder interne audit)

Sleutelfunctiehouders

Risicobeheer: dhr. J. D. A. Burcksen
 Interne Audit: dhr. J. Herder
 Actuarieel: dhr. W. Eikelboom
 (Willis Towers Watson)

Geschillencommissie

dhr. mr. O. F. Blom (voorzitter)
 dhr. F. H. K. Ooms
 mw. E. L. Snoeij

Compliance officer

dhr. A. De Jong,
 Nederlands Compliance Instituut

Verantwoordingsorgaan

dhr. J. A. van Dijk (05-01-1973),
namens de werkgever (voorzitter)
 dhr. R. J. Hagendoorn (16-07-1946),
namens de pensioengerechtigden,
 tot 1-1-2020
 mw. M. C. Kmiecik-van den Heuvel
 (22-01-1944), *namens de*
pensioengerechtigden
 dhr. R. J. Wijbrands (13-06-1959),
namens de deelnemers (secretaris),
 tot 19-12-2019
 dhr. E. Noorloos (26-02-1970),
namens de deelnemers (secretaris)
 mw. D. M. J. Leijten (25-06-1972),
namens de werkgever
 dhr. H. F. Koster (06-04-1966),
namens de deelnemers, vanaf 19-12-2019
 dhr. W. Velding (10-02-1950),
namens de pensioengerechtigden,
 vanaf 1-3-2020
 mw. M. Graafland (28-03-1956),
namens de werkgever, vanaf 16-01-2020

Uitvoeringsorganisaties

Het operationeel beheer van het pensioenfonds is opgedragen aan TKP Pensioen B.V. en TKP Investments.
 Vanaf 1 januari 2019 is TKP Investments B.V. juridisch gefuseerd met Aegon Investment Management B.V. (AIM). Vanaf deze datum bestaat de naam TKP Investments als een handelsnaam van Aegon Investment Management B.V.

Certificeerders

Deloitte Accountants BV, externe onafhankelijke accountant
Willis Towers Watson Netherlands BV, externe actuaaris

Bestuursbureau

Het pensioenfonds heeft per 1 januari 2019 een bestuursbureau ingericht. Binnen het bestuursbureau zijn ultimo 2019 4 medewerkers in dienst van het pensioenfonds.

Wijzigingen per 1 januari 2020

Van 1 januari 2020 tot de datum van goedkeuring van zijn opvolger in 2020 neemt de heer Ooms deel als toehoorder aan de vergaderingen. Zijn opvolger, mevrouw Leijten zal in deze periode ook als toehoorder aan de vergaderingen deelnemen. Zij zal in mei 2020 als bestuurslid toetreden tot het bestuur, onder voorbehoud van goedkeuring door DNB.

De heer Van Herpen is tot de datum van goedkeuring van zijn opvolger in 2020 bestuurslid. Mevrouw Eijgermans volgt hem vervolgens op. Zij zal van 1 januari 2020 tot haar benoeming als toehoorder bij de vergaderingen aanwezig zijn.

Per 1 januari 2020 zijn de CC en de CPO samengevoegd tot de Pensioen- en Communicatie Commissie (PCC). Verder is de bemsing van de commissies verder uitgebreid.

Pensioen- en Communicatie Commissie (PCC)

dhr. C. Vlaar
dhr. P. van Gameren
mw. E. L. Snoeij (voorzitter PCC)
dhr. J. P. O. M. van Herpen (tot in mei 2020)
mw. D. M. J. Leijten (toehoorder tot in mei 2020)
mw. D. J. M. P. Horsmeier

Financiële Commissie (FC)

dhr. J. P. O. M. van Herpen (tot in mei 2020)
dhr. C. C. van der Sluis
dhr. A. van 't Zelfde (voorzitter FC)
mw. D. J. M. P. Horsmeier
mw. D. M. J. Leijten (toehoorder tot in mei 2020)
mw. S. Y. Eijgermans (toehoorder tot in mei 2020)

Beleggingscommissie (BC)

dhr. F. H. K. Ooms (toehoorder tot in mei 2020, daarna niet meer in de BC)
dhr. J. M. van Osch (voorzitter BC)
mw. G. P. van Tongeren
dhr. C. Vlaar
mw. S. Y. Eijgermans (toehoorder tot in mei 2020)
dhr. A. van 't Zelfde

Geschillencommissie

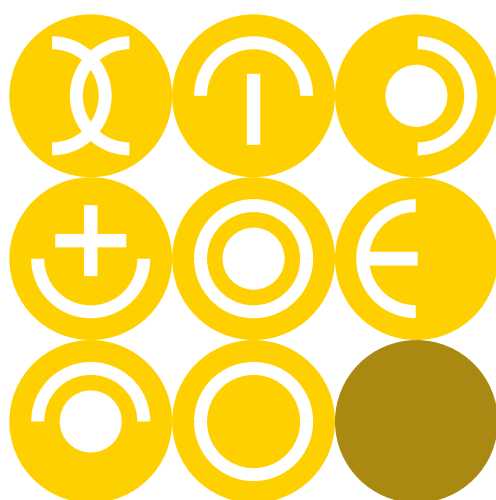
(GC) per 1 januari 2020
dhr. mr. O. F. Blom (voorzitter)
dhr. C. Vlaar
mw. D. M. J. Leijten (toehoorder tot in mei 2020)

Bijlage Nevenfuncties bestuursleden

Persoon	Nevenfunctie	Organisatie	Eventuele einddatum
Anne van 't Zelfde	Voorzitter Independent Trustee GTN Pensions UK	S.C.O.L. (Stichting Cultureel Ontmoetingshuis Leiden) Getronics Pensions UK Ltd.	
Caspar Vlaar	Bestuurder Bestuurder (in 2019 toebehoorde, formeel bestuurder per 01-01-2020) Lid belanghebbendenorgaan Bestuurslid Organisatie-adviseur	st. Pf Reiswerk st pf PostNL STAP St. KPN O&O fonds II Linxx B.V.	01-05-2019
Cor van der Sluis	Adviseur Visiteur voorzitter RVT Bestuurder Kascommissielid Extern commissielid van het riskcommitteriskcommissie bestuurder Bestuurder	SPOA (van het VO) Heymans St. Pensioenfonds Provisum BPFK VITP PF AkzoAkzoNobel Stichting "Vrienden van de Rusthoeklaan" SPW	18-11-2019 01-06-2019
Diana Horsmeier	Lid Raad van Toezicht Directeur Lid Raad van Toezicht Directeur Intern Toezichtmiddels Visitaties Advocaat Financieel Recht	Pensioenfonds HP Tales Untold BV Pensioenfonds Gasunie Stichting voor toekennen van beurzen VCP Advocatenkantoor DH Legal	
Edith Snoeijs	Voorzitter opdrachtgeversraad Programma arbeidsmarkt Zorg en Welzijn Voorzitter Raad van Toezicht Voorzitter Raad van Toezicht Lid commissie bestuurder Bestuurder Lid Raad van Commissarissen Voorzitter Raad van Toezicht Lid Advies- en Arbitragecommissie	Ondergebracht bij het CAOP Waarborgfonds Kinderopvang PF PNO Media AGFA/AMAR Stichting Bestuur Leerstoelen Stichting Oefenen.NL APG PF PMA Advies- en Arbitragecommissie Rijksdienst	

Persoon	Nevenfunctie	Organisatie	Eventuele einddatum
Fred Ooms	VP Compensation & Benefits Lid Chairman Pension Committee Bestuurslid Member	Koninklijke KPN NV Wang Laboratories Inc. Pension Plan STAP GTN UK pension fund	
Gwen van Tongeren	Eigenaar Extern lid Beleggingscommissie Adviseur Adviseur	Van Tongeren Bestuur en Advies St. PF Robeco Stichting Pensioenfonds Avery Dennison Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Betonproductenindustrie	31-12-2019
Jan-Maarten van Osch	Bestuurder Vice president Treasury	(her)verzekeringsmaatschappij van KPN Koninklijke KPN NV	
Jeroen Burcksen	Senior Relationship Manager Trustee	Koninklijke KPN NV GTN UK pension Scheme	
Joost van Herpen	Bestuurder Bestuurder steunfractie lid Bestuurder Bestuurder Bestuurder	Wachtgeldfonds AKF Bedrijfscommissie SER Gemeenteraad Leusden O&O Fonds KPN FNV Pensioenfonds Wonen WN voorzitter	Juni 2019
Peter van Gameren	Lid Raad van Toezicht Voorzitter Partner Directeur Directeur	BPF Kappers Stichting Pensioenfonds TNT Express Result Managers Fincint BV Pelinagi Holding BV	

Bijlage Code pensioen- fondsen



Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
1	Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Ja	In de uitbestedingsovereenkomst en de SLA. In de doelstellingen van het pensioenfonds en in hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
2	Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	Ja	In de doelstellingen van het pensioenfonds en in hoofdstuk 3 van het bestuursverslag.
3	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	Ja	Op de eerste pagina van het bestuursverslag staan de missie, visie en doelstellingen van het pensioenfonds. In de overige hoofdstukken wordt verantwoording afgelegd over het beleid en worden de bijsturingsmogelijkheden benoemd.
4	Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Ja	Het bestuur legt alle besluitvorming en overwegingen vast in de notulen. De verantwoording over de genomen besluiten maakt deel uit van het bestuursverslag.
5	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja	De bedoelde verantwoording en het inzicht in de risico's maken deel uit van het bestuursverslag.
6	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Ja	In hoofdstuk 1 van het bestuursverslag.
7	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	Ja	Op de website van het pensioenfonds: infographics en duurzaamheidsverslag. In hoofdstuk 1 van het bestuursverslag wordt verantwoording afgelegd.
8	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	Ja	Hoofdstuk 5 van het bestuursverslag.
9	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te vinden op de website van het pensioenfonds.
10	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controlemechanismen.	Ja	Afspraken zijn opgenomen in de SLA met de uitvoerders. Rapportage middels kwartaalrapportages en ISAE 3402 type II. In hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
11	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Ja	Opgenomen in de uitbestedingsovereenkomst en de SLA. Gemeld in hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
12	Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Ja	Opgenomen in de uitbestedingsovereenkomst en de SLA. Gemeld in hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
13	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of - indien van toepassing - via zijn aandeelhouderspositie.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
14	Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
15	Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	Ja	Verbonden personen tekenen jaarlijks dat zij de Gedragscode naleven. Rapportage van de compliance officer is opgenomen in het bestuursverslag.
16	De leden van het bestuur, het VO of het BO, (Belanghebbenden Orgaan), het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Ja	Verbonden personen tekenen jaarlijks dat zij de Gedragscode naleven. Rapportage van de compliance officer is opgenomen in het bestuursverslag.
17	Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	Ja	Bijlage van het bestuursverslag
18	Tegenstrijdige belangen of reputatie-risico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het VO of het BO, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	Ja	Binnen het pensioenfonds wordt een 'open cultuur' nagestreefd. Het pensioenfonds heeft een compliance officer. Rapportage van de compliance officer is onderdeel van het bestuursverslag.
19	Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het fonds of van de visitatiecommissie.	Ja	Bijlage van het bestuursverslag

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
20	Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Ja	Het pensioenfonds beschikt o.a. over een gedragscode, en een compliance chart. Onregelmatigheden kunnen gerapporteerd worden aan de compliance officer. Rapportage van de compliance officer is onderdeel van het bestuursverslag.
21	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Ja	De pensioenfonds en de uitvoeringsorganisaties hebben een klokkenluidersregeling. Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
22	Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Ja	Hoofdstuk 6 van het bestuursverslag en in rapportage compliance officer. Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
23	Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures. Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
24	Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
25	Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te vinden op de website van het pensioenfonds.
26	Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
27	Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Ja	In het kwartaalverslag worden eventuele klachten weergegeven. Het pensioenfonds heeft een klachten- en een geschillencommissie en een geschillenprocedure, zoals vastgelegd in het geschillenreglement. Informatie op de website en rapportage in hoofdstuk 6 bestuursverslag.
28	Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Niet geheel	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
29	Het eigen functioneren is voor het BO een continu aandachtspunt. Het BO evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het BO één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	N.v.t.	N.v.t. N.v.t. het pensioenfonds heeft geen BO (Belanghebbenden Orgaan)

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
30	Het eigen functioneren is voor het VO een continu aandachtspunt. Het VO evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
31	De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja	Hoofdstuk 4 en in bijlage van bestuursverslag.
32	Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Ja	Hoofdstuk 4 en in bijlage van bestuursverslag.
33	In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Niet geheel	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
34	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te vinden op de website van het pensioenfonds.
35	Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
36	Het bestuur, het VO of het BO en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
37	Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
38	Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
39	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.	Ja Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te vinden op de website van het pensioenfonds.
40	Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	Ja	Is opgenomen in de statuten. Deze zijn te vinden op de website van het pensioenfonds.
41	Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
42	De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
43	Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
44	Het bestuur voorkomt dat door de hoogte van de beloning van de leden van het intern toezicht, een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag
45	Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
46	Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	Ja	Rapportage Intern Toezicht onderdeel van het bestuursverslag
47	Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja	Rapportage Intern Toezicht onderdeel van het bestuursverslag
48	Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Ja	Rapportage Intern Toezicht onderdeel van het bestuursverslag

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
49	De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Ja	N.v.t.
50	Het bestuur weegt de aanbevelingen van raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	Ja	Pensioenfonds heeft een Intern Toezicht. Rapportage Intern Toezicht onderdeel van het bestuursverslag, inclusief reactie van het bestuur hierop.
51	Het BO voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	Ja	N.v.t.
52	Het BO zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	Ja	N.v.t.
53	Het BO bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het BO of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	Ja	N.v.t.
54	Het BO onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	Ja	N.v.t.
55	Het bestuur gaat een dialoog aan met het VO dan wel het BO bij het afleggen van verantwoording.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
56	Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
57	Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het intern toezicht en VO of BO van de uitkomst op de hoogte.	Ja	Hoofdstuk 4 van het bestuursverslag.
58	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja	Eerste pagina bestuursverslag
59	Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	Ja	Het bestuur legt alle besluitvorming en overwegingen vast in de notulen. De verantwoording over de genomen besluiten maken deel uit van het bestuursverslag.
60	Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Ja	Via de website, nieuwsbrieven en het bestuursverslag worden de betrokkenen geïnformeerd over ontwikkelingen en de financiële positie van het fonds. Ook kan een ieder zich aanmelden voor de digitale nieuwsbrief.

Norm	Taken en werkwijze bestuur	Voldoen we aan de norm?	Vindplaats toelichting bestuursverslag of website
61	Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	Ja	Hoofdstuk 6 van het bestuursverslag.
62	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja	Op de website van het pensioenfonds: infographics en duurzaamheidsverslag. In hoofdstuk 3 van het bestuursverslag wordt verantwoording afgelegd.
63	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Ja	Hoofdstuk 8 van het bestuursverslag
64	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja	Hoofdstuk 6 van het bestuursverslag en deze bijlage.
65	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja	Het pensioenfonds heeft een klachten- en een geschillencommissie en een geschillenprocedure, zoals vastgelegd in het geschillenreglement. De procedure is te vinden op de website. In het bestuursverslag (hoofdstuk 8) wordt gerapporteerd over klachten.

Bijlage Begrippenlijst



A

ABTN

Afkorting voor Actuariële en Bedrijfstechnische Nota. In deze, door de wet verplicht gestelde nota, wordt het beleid van het pensioenfonds beschreven op het gebied van financiering, beleggingen, pensioenen en toeslagverlening.

Actief/Passief beheer

De twee belangrijkste methodes van beleggen zijn actief en passief beleggen. De doelstelling van actief beleggen is om een hoger rendement te behalen dan de gehanteerde benchmark. Hiertoe gaat de belegger op zoek naar interessante beleggingen. Hij belegt ten opzichte van de benchmark extra in bedrijven of andere beleggingen waarvan de hoogste rendementen worden verwacht. Bij passief beleggen is de doelstelling het rendement van de benchmark te evenaren. Om dit te bereiken wordt de samenstelling van de beleggingen van de benchmark gevolgd.

Actuariële analyse

In deze analyse wordt de invloed verklaard van opgetreden verschillen tussen de actuariële grondslagen en werkelijke ontwikkelingen.

Actuele dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad is een belangrijke maatstaf voor de financiële positie van een pensioenfonds. Het geeft het pensioenvermogen als percentage van de contante waarde van de pensioenverplichtingen weer. De actuele dekkingsgraad kan wijzigen door diverse factoren, zoals de ontwikkeling van het beleggingsresultaat, verzekeringstechnische ontwikkelingen en de ontwikkeling van de renteterminstructuur.

Afkoopfactor

De factor waarmee afhankelijk van de leeftijd de waarde van de opgebouwde pensioenaanspraken wordt bepaald. De afkoopfactor wordt gehanteerd bij het afkopen van kleine

pensioenbedragen. Dit houdt in, dat de gewezen deelnemer in plaats van het kleine pensioen een bedrag ineens ontvangt.

AFM

Autoriteit Financiële Markten.

Asset Liability Management (ALM)

Het in kaart brengen van de onderlinge samenhang van pensioenverplichtingen, premiebeleid en beleggingsportefeuille. Met behulp van ALM-simulatiemodellen worden beelden geschetst van de kansen en bedreigingen voor het pensioenfonds in diverse economische scenario's.

B

Beleggingsdepot

Ten behoeve van de beschikbare-premieregeling en/of de regeling individueel Pensioensparen heeft een deelnemer de keuze uit diverse beleggingsdepots. Elk beleggingsdepot heeft een bepaald risicoprofiel en daarbij behorende samenstelling van aandelen, obligaties en geldmarktinstrumenten.

Beleggingsfonds

Instelling die geld van derden belegt in aandelen of andere beleggingssoorten.

Beleggingsmix

De verdeling van beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, zoals bijvoorbeeld aandelen, vastrentende waarden en overige beleggingen. Ook wel beleggingsportefeuille.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is de twaalf-maands gemiddelde dekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad geeft de financiële positie van het pensioenfonds weer.

Benchmark

Representatieve herbeleggingsindex waartegen de prestaties van de beleggingsportefeuille

le worden afgezet (bijvoorbeeld AEX-index, MSCI-index).

Beschikbare-premieregeling (BPR)

Pensioenregeling waarin de hoogte van de verzekerde pensioenen afhankelijk is van de krachtens de regeling beschikbare premie en de daarmee te behalen (en behaalde) beleggingsopbrengsten. Met behulp van actuariële grondslagen en methoden wordt bij pensioneren de precieze hoogte van het pensioen vastgesteld. Bij andere typen pensioenregelingen wordt eerst de pensioenhoogte en vervolgens de hoogte van de premies vastgesteld.

C

Commodities

Commodities is de Engelse term voor grondstoffen. Grondstoffen zijn één van de verschillende soorten financiële instrumenten waarin belegd kan worden. Voorbeelden zijn goud, olie en graan.

Compliance

Met dit begrip wordt aangeduid dat een organisatie werkt in overeenstemming met vigerende wet- en regelgeving. Elke financiële instelling beschikt over een compliance regeling die voorschriften bevat waaraan de in die instelling werkzame personen zich dienen te houden, alsmede voorschriften omtrent de wijze van controle op de naleving ervan. Ook veel instellingen die raakvlakken met de financiële sector hebben, zoals pensioenfonds, hebben een compliance regeling. Een dergelijke regeling bevat bijvoorbeeld voorschriften omtrent de wijze waarop functionarissen voor eigen rekening in effecten mogen handelen, restricties in de omgang met zakenrelaties en de omgang met vertrouwelijke informatie.

Contante waarde

De huidige waarde van een bedrag waarover je pas na een bepaalde periode de beschikking hebt.

Corporate Governance voor pensioenfondsen

Goed Pensioenfondsbestuur, waarbij integer en transparant handelen door het bestuur en het toezicht daarop zijn inbegrepen. Daarbij legt het bestuur verantwoording af over het gevoerde beleid.

Credit rating

Een rating is een risico-indicator. Een slechte rating betekent een hoog risico. Voor een hoog risico eisen beleggers en banken een hoge rente. Hoe slechter de rating dus is, hoe duurder het voor een onderneming wordt om geld te lenen. Een rating wordt toegekend door een daarin gespecialiseerd bedrijf. De grootste ratingbureaus zijn Moody's Investors Service en Standard & Poor's.

D

DB

Is aanduiding voor Defined Benefit en geeft een pensioenregeling weer waarbij aanspraken worden opgebouwd in termen van een levenslange uitkering. DB is dan een verzamelnaam voor eindloon- en middelloonregelingen. In het kader van Pensioenfonds KPN wordt hier de middelloonregeling bedoeld over het jaarsalaris tot een bedrag van € 45.378.

DC

Is de aanduiding voor Defined Contribution en geeft een pensioenregeling weer waarbij tijdens de opbouwfase de premies worden belegd. Op de pensioendatum wordt van het opgebouwde kapitaal een levenslang pensioen ingekocht. In het kader van Pensioenfonds KPN wordt hier de beschikbare premieregeling bedoeld over het jaarsalaris boven € 45.378 (peil 2019)

Dekkingsgraad

Dit betreft de nominale dekkingsgraad. De dekkingsgraad is de verhouding tussen de netto-activa en de voorziening pensioenverplichtingen, uitgedrukt in een percentage. Dit verhoudingsgetal geeft aan in hoeverre op lange termijn de pensioenverplichtingen kunnen worden nagekomen. De netto-activa zijn het saldo van het belegd vermogen, de andere activa en de schulden.

Dekkingstekort

De Pensioenwet en het Besluit Financieel Toetsingskader Pensioenfondsen spreken van een situatie van dekkingstekort indien de middelen van het pensioenfonds niet langer toereikend zijn om de voorziening pensioenverplichtingen en de reserve voor algemene risico's te dekken.

Derivaten

Van effecten afgeleide financiële instrumenten (beleggingsproducten), waarvan de waarde afhankelijk is van de waarde van andere meer onderliggende variabelen als valuta's, effecten en rentes. Voorbeelden zijn futures en swaps.

DNB

De Nederlandsche Bank.

Duratie (Duration)

De gevoeligheid van een waarde voor fluctuaties in de kapitaalmarktrente, rekening houdend met de resterende looptijd van die waarde.

Eigen vermogen

Buffer om mogelijke waardedalingen van de in het pensioenfonds aanwezige middelen op te vangen. Pensioenfondsen zijn verplicht om te beschikken over een voldoende grote buffer. Met een toereikendheidstoets kan jaarlijks worden vastgesteld of het eigen vermogen groot genoeg is.

Minimaal vereist eigen vermogen:

De ondergrens van het vereist eigen vermogen. Indien het pensioenfonds niet over het minimaal vereist vermogen beschikt is sprake van een dekkingstekort.

Vereist eigen vermogen:

Het vermogen dat nodig is om te bewerkstelligen dat met een zekerheid van 97,5% wordt voorkomen dat het pensioenfonds binnen een periode van één jaar over minder waarden beschikt dan de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen. Het wordt berekend conform de daarvoor geldende wettelijke regels.

E

Emerging markets (opkomende markten)

Markten die eerder achterbleven bij de economische ontwikkeling, maar waarvan de vooruitzichten nu goed zijn. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om markten in Midden- en Zuid-Amerika, Midden- en Oost-Europa, het Verre Oosten en Zuid-Afrika.

Ervaringssterfte

Omdat aangenomen wordt dat de werkende bevolking gezonder is dan de niet werkende bevolking wordt op basis van ervaringscijfers op de sterftekansen zoals ontleend aan de prognosetafel een leeftijdsafhankelijke afslag toegepast. Door rekening te houden met deze ervaringssterfte worden de sterftekansen fondsspecifiek gemaakt.

F

FED

De Federal Reserve System of Federal Reserve of informeel ook wel The Fed is de federale, centrale bank van de Verenigde Staten van Amerika, vergelijkbaar met de Europese Centrale Bank.

Feitelijke premie

De feitelijke premie is de premie zoals deze daadwerkelijk wordt geheven in het boekjaar.

Financieel Toetsingskader (FTK)

De door DNB uitgevoerde methodiek voor de toetsing van de financiële opzet en toestand van pensioenfondsen die vanaf 1 januari 2007 verplicht is. Met ingang van 1 januari 2015 is het FTK aangepast en de tenaamstelling gewijzigd in nFTK.

Franchise

Het deel van het salaris dat niet wordt meegenomen bij het berekenen van de pensioengrondslag.

Futures

Termijncontract, waarin toekomstige aankoop en verkoop van financiële waarden zijn vastgelegd. Futures worden gebruikt om beleggingsrisico's af te dekken, maar ook voor de uitvoering van (global) tactische asset allocatie.

G**Gedempte kostendekkende premie**

De gedempte premie wordt berekend door de UFR-rente of het rendement te baseren op een voortschrijdend gemiddelde uit het verleden of het rendement op een verwachting voor de toekomst. Het pensioenfonds heeft voor dit laatste gekozen.

Gedragscodes

Schriftelijk stuk waarin regels en richtlijnen worden gegeven ter voorkoming van belangenconflicten tussen het zakelijk belang en de privébelangen van bij het pensioenfonds betrokken personen en van misbruik van vertrouwelijke informatie.

Green Bonds

Obligaties die tot doel hebben om een bijdrage te leveren aan het thema klimaat of andere milieuduurzaamheid doeleinden, waarmee daarnaast een risicopremie wordt ontvangen.

Grondstoffen

Grondstoffen en goederen waarvan de prijs in hoge mate wordt bepaald door de actuele vraag en aanbod. Voorbeelden zijn olie, graan en metalen.

H**Haalbaarheidstoets**

De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Over de uitkomsten van de haalbaarheidstoets wordt gecommuniceerd richting verschillende stakeholders.

Hedgefondsen

Fondsen waarbij gebruik wordt gemaakt van een brede selectie van beleggingsstrategieën en beleggingsinstrumenten om onder alle (markt-)omstandigheden een positief (absoluut) rendement te halen.

Herstelplan

In het geval dat de dekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan de vereiste dekkingsgraad dient het pensioenfonds een herstelplan op te stellen. In dit plan zijn maatregelen opgenomen waardoor het pensioenfonds binnen de wettelijke kaders kan herstellen.

High yield

Obligaties met een credit rating lager dan BBB, ook wel non-investment grade genoemd.

Hypotheek

Een hypotheek is een lening om een huis te kunnen kopen. Een lening waarover rente wordt betaald en waarbij de woning als onderpand dient. Als belegger in hypotheek investeer je geld, zodat hypotheekverstrekking kan worden. De ontvangen hypotheekrente is een belangrijk element van het rendement.

Indexatie

Zie toeslagverlening.

Indexatieresultaat

Het indexatieresultaat is gedefinieerd als de cumulatief verleende indexatie in een bepaalde periode afgezet tegen de (cumulatieve) indexatie indien die gehele periode sprake zou zijn geweest van volledige (ten opzichte van de 100% prijsindex) indexatie. Indexatieresultaat = Cumulatieve indexatie / Cumulatieve prijsinflatie

Voorbeeld

Het pensioen bij aanvang is 100. Stel dat de prijzen over een periode van 15 jaar met 50% zijn gestegen, indien de toeslagverlening in dezelfde periode in totaal 25% heeft bedragen bedraagt het indexatieresultaat $25/50 = 50\%$.

Individueel Pensioensparen (IPS)

Regeling voor deelnemers om naast het reguliere pensioen te beleggen voor aanvullend pensioen. Deelnemers kunnen vrijwillig deelnemen aan deze regeling.

Inkoopfactoren

Inkoopfactoren zijn de gehanteerde actuariële omzettingfactoren waarbij het spaarsaldo op pensioen-ingangsmoment wordt omgezet naar een jaarlijkse uitkering op basis van het dan geldende inkooptarief c.q. inkoopfactor.

Investment grade

Obligaties met een credit rating van BBB of hoger.

ISDA/CSA overeenkomst

Een ISDA overeenkomst is een standaardcontract dat OTC-transacties tussen institutionele financiële partijen mogelijk maakt. CSA is een bijlage bij het ISDA-contract waarin partijen afspraken maken over het wederzijds te leveren en te accepteren onderpand.

K

Kostendekkende premie

Pensioenfondsen zijn verplicht om een kostendekkende premie te berekenen. De kostendekkende premie fungeert als (wettelijk) ijkpunt bij de beoordeling van de feitelijke premie die het pensioenfonds in rekening brengt. De kostendekkende premie bestaat uit de actuariële benodigde premie voor de pensioenverplichtingen, een opslag die nodig is voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen, een opslag voor uitvoeringskosten van het pensioenfonds en de premie die actuariële benodigd is voor de voorwaardelijke onderdelen van de regeling.

L

Life Cycle

Ten behoeve van de beschikbare-premieregeling en/of de regeling individueel pensioensparen kan worden belegd in de Life Cycle. Het principe van Life Cycle-beleggen is dat er wordt belegd in een risicoprofiel waarbij de samenstelling van de beleggingsmix is afgestemd op het aantal jaren tot aan de pensioendatum.

M

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB)

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen, ook wel aangeduid als Environmental, Social en Governance criteria (ESG), houdt rekening met hoe bedrijven en landen omgaan met mens en maatschappij.

Marktwaaarde

De marktwaaarde is het bedrag waarvoor een recht of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen terzake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

Matching portefeuille/ Return portefeuille

De matching portefeuille is het deel van de beleggingsportefeuille dat is ingericht om de rentegevoeligheid van de activa met de rentegevoeligheid van de passiva van een pensioenfonds af te stemmen. De return portefeuille is het deel van de beleggingsportefeuille dat is ingericht om extra rendement te genereren.

Middellood(regeling)

Het middellood is de hoogte van het gemiddelde salaris gedurende de hele loopbaan. Bij de middelloodregeling hangt het uiteindelijke pensioen af van het aantal jaren dat een deelnemer bij de werkgever in dienst is geweest en het salarisverloop tijdens deze werkzame periode. Het op te bouwen pensioen is bij deze regeling een gewogen gemiddelde van alle pensioengrondslagen over de gehele periode van deelname aan de regeling.

Minimaal vereist eigen vermogen

Zie eigen vermogen.

Multi manager

Is een fondsmanager die een selectie maakt uit de best presterende beleggingsfondsen.

N

Netto-risico

Het restant aan risico dat overblijft na het nemen van beheersmaatregelen.

Non-investment grade

Obligaties met een credit rating lager dan BBB, ook wel high yield genoemd.

O

Onderdekking (dekkingstekort)

Situatie dat de middelen van het pensioenfonds niet langer toereikend zijn om de voorziening pensioenverplichtingen en de reserve voor algemene risico's te dekken.

Opkomende markten

Markten die eerder achterbleven bij de economische ontwikkeling, maar waarvan de vooruitzichten nu goed zijn. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om markten in Midden- en Zuid-Amerika, Midden- en Oost-Europa, het Verre Oosten en Zuid-Afrika.

Outperformance/underperformance

Het rendement dat een vermogensbeheerder heeft behaald over een door hem beheerde portefeuille ten opzichte van het rendement van de benchmark.

OTC (Over the counter)

Deze term heeft betrekking op financiële transacties die niet via de beurs verlopen, maar die direct tussen twee partijen afgesloten worden.

Overige beleggingen

Beleggingen anders dan de voor een pensioenfonds meer traditionele beleggingen zoals aandelen en vastrentende waarden. Onder overige beleggingen vallen de categorieën grondstoffen en hedgefondsen.

P

Partnerpensioen op kapitaalbasis/risicobasis

Partnerpensioen op kapitaalbasis: er bestaat zowel aanspraak op partnerpensioen bij overlijden tijdens de deelneming als bij overlijden na einde deelneming (als gewezen deelnemer of pensioengerechtigde).

Partnerpensioen op risicobasis: er bestaat alleen aanspraak op partnerpensioen bij overlijden tijdens de deelneming. Partnerpensioen voor de pensioendatum op risicobasis en na pensioendatum op kapitaalbasis: er bestaat aanspraak op partnerpensioen bij overlijden tijdens de deelneming of bij overlijden na ingang van het ouderdomspensioen; er bestaat geen aanspraak op partnerpensioen bij overlijden als gewezen deelnemer.

Pensioenaanspraak

Een recht op toekomstige pensioenuitkeringen. De aanspraak op pensioen wordt onderscheiden van het ingegane pensioen.

Pensioenfederatie

In de Pensioenfederatie zijn drie instellingen gefuseerd: de Vereniging van Bedrijfstakpensioenfondsen (VB), de Stichting voor Ondernemingspensioenfondsen (OPF) en de Unie van Beroepspensioenfondsen (UvB). De Pensioenfederatie vertegenwoordigt via deze koepels de aangesloten pensioenfondsen.

Pensioengrondslag

Het gedeelte van het salaris dat de grondslag vormt voor de pensioenopbouw van een deelnemer. De pensioengrondslag wordt berekend door het pensioengevend jaarsalaris te verminderen met de franchise.

Pensioenplanner

Een internettoepassing waarmee deelnemers inzicht hebben in hun opgebouwde pensioenrechten en berekeningen kunnen maken op basis van (mogelijke) veranderingen in persoonlijke en/of werksituatie.

Pensioenrecht

Een recht op ingegane pensioenuitkeringen.

Pensioenresultaat

Het pensioenresultaat is gedefinieerd als het (cumulatieve) niveau van de (toekomstige) pensioenuitkeringen na een bepaalde periode, afgezet tegen de (cumulatieve) hoogte van de (toekomstige) pensioenuitkeringen indien die gehele periode sprake zou zijn geweest

van toeslag volgens de prijsinflatie.

Het pensioenresultaat vergelijkt het nominale pensioen plus toeslag met het nominale pensioen plus prijsinflatie en geeft in feite de koopkracht van het pensioen weer.

$$\text{Pensioenresultaat} = (1 + \text{Cumulatieve toeslag}) / (1 + \text{Cumulatieve prijsinflatie})$$

Voorbeeld

Het pensioen bij aanvang is 100. Stel dat de prijzen over een periode van 15 jaar met 50% zijn gestegen, indien de toeslagverlening in dezelfde periode in totaal 25% heeft bedragen, bedraagt het pensioenresultaat $1,25/1,50 = 83,33\%$

Pensioenwet

Op 1 januari 2007 is de Pensioenwet in werking getreden. De Pensioenwet heeft tot doel de waarborgen te verschaffen voor financiële zekerheid, individuele zekerheid en uitvoeringszekerheid.

Premiedepot

Dit is onderdeel van het eigen vermogen. De vaste premie van 23% wordt toegevoegd aan het premiedepot en de gedempte kostendekkende premie voor de jaarlijkse opbouw van pensioenaanspraken onttrokken. Dit depot kan alleen voor premiebetaling gebruikt worden en telt niet mee voor de bepaling van de hoogte van de toeslag.

Premieovereenkomst

De premieovereenkomst heeft betrekking op de pensioenregeling voor het salarisdeel boven € 45.378, waarvoor een beschikbare-premieregeling (BPR) geldt en voor de Individueel Pensioenspaarregeling (IPS).

Prepensioen

Het pensioen ter overbrugging van de periode tussen het moment van vervroegde pensionering en het moment waarop het levenslange ouderdomspensioen ingaat.

Prognosetafels

Prognosetafels geven de gemiddelde waargenomen overlevings- en sterfrequenties binnen de Nederlandse bevolking weer over

een afgelopen vijfjarige periode en projecteren die naar de toekomst op basis van de in de in het verleden waargenomen en naar de toekomst doorgetrokken trends in deze frequenties. Zij worden gebruikt bij het berekenen van pensioenpremies en de waardering van de pensioenverplichtingen. Er zijn voor mannen en vrouwen aparte prognosetafels afgeleid: GBM en GBV. De prognosetafels worden verder aangeduid met jaartallen die de waarnemingsperiode aangeven, bijvoorbeeld GBM en GBV 2012-2062.

Q

Quorum

Het aantal bestuursleden dat aanwezig moet zijn in een vergadering om geldige besluiten te kunnen nemen.

R

Raad van toezicht

In het kader van de Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur kan voor het intern toezichthoudend orgaan gekozen worden voor een raad van toezicht die het functioneren van het bestuur toetst en jaarlijks daarover aan het bestuur rapporteert.

Renterisico

Het risico dat rentefluctuaties - als gevolg van ontoereikende afstemming tussen rentegevoelige activa en passiva op het gebied van rentelooptijden en rentevoet - leiden tot ongewenste effecten op balans en resultaat.

(Rente)swap

Ruil van rendement op een vastgestelde lange rente tegen een variabele korte rente gedurende een vastgestelde looptijd.

(Rente)swaption

Een (rente)swaption is een optie op een renteswap. Een (rente)swaption kan worden vergeleken met een verzekering tegen rentedalingen. Het belangrijkste nadeel is de premie die voor dit instrument moet worden betaald.

Rentetermijnstructuur (RTS), inclusief ultimate forward rate (UFR)

Maandelijks door DNB gepubliceerde marktrente met een looptijd van 1 tot 60 jaar (rentecurve), waarmee de toekomstige kasstromen van de verplichtingen worden verdisconteerd.

Reservetekort

De Pensioenwet en het Besluit Financieel Toetsingskader Pensioenfonds spreken van een reservetekort als de middelen ontoereikend zijn om naast de voorziening pensioenverplichtingen en de reserve voor algemene risico's, ook nog de vereiste reserve beleggingsrisico's, de reserve voorgenomen pensioenaanpassing en eventuele andere reserves te dekken.

Risicomanagement

Naar aanleiding van de negatieve marktontwikkelingen en de invloed daarvan op de dekkingsgraad heeft het bestuur het afgelopen jaar extra aandacht besteed aan het risicomanagement van de beleggingsportefeuille. Op basis hiervan is het beleggingsbeleid verder aangescherpt. De doelstelling van het gewijzigde beleggingsbeleid is het beschermen van de dekkingsgraad tegen extreme risico's. Hierbij is er nadruk gelegd op de twee grootste risico's voor de dekkingsgraad: het risico van dalende aandelenkoersen en het risico van een verder dalende rente. Daarnaast blijft het pensioenfonds toch deels profiteren van een eventueel oplopende rente en stijgende aandelenkoersen.

Risicopremie

Dit is de premie voor risicodekking.

RJ610

De Raad voor de Jaarverslaglegging (RvJ) heeft een richtlijn opgesteld (RJ610) voor pensioenfonds, met voorwaarden voor het jaarverslag en de jaarrekening.

S**Service Level Agreement (SLA)-rapportages**

Een Service Level Agreement is een overeenkomst met afspraken over de dienstverlening tussen het pensioenfonds en een uitvoerder. In SLA rapportages wordt door de uitvoerder aan het pensioenfonds gerapporteerd over de mate waarin de gemaakte afspraken zijn nagekomen.

Securities lending

Security lending is het uitlenen van aandelen en obligaties voor een vastgestelde periode aan derden in ruil voor een geldelijke vergoeding. Doordat het economische eigendom bij de uitlener blijft, wordt er geen koersrisico gelopen.

Sociale Partners

De Sociale Partners is de verzamelnaam voor de werkgevers- en werknemersorganisaties.

Solvabiliteitsdepot

Dit is onderdeel van het eigen vermogen en gevormd uit de afkoopsom voor afkoop van de bijstortverplichting van de werkgever per 1 januari 2015. Uit het depot kan in geval van een onderdekking gelden worden onttrokken en telt niet mee voor bepaling van de hoogte van de toeslag.

SPO

Stichting Pensioen Opleidingen.

Spread

Het renteverval tussen bedrijfsobligaties en staatsobligaties.

Sterftetafels

Zie prognosetafels.

Stichtingskapitaal en reserves

Zie eigen vermogen.

S-toets (solvabiliteitstoets)

Toets in het kader van het FTK. Naast het benodigde vermogen uit de minimumtoets dient in deze toets ook een buffer te worden aangehouden om bij tegenvallende beleggingsresultaten aan het einde van een jaar voldoende vermogen te hebben om op dat moment weer aan de minimumtoets te kunnen voldoen. Als uitgangspunt voor de toets geldt de aanname dat zich gedurende het jaar na balansdatum een ongunstig scenario voltrekt en dat één jaar na balansdatum de aanwezige verplichtingen aan een andere pensioenuitvoerder moeten kunnen worden overgedragen op marktconforme condities.

Strategische allocatie

De verdeling van beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, zoals bijvoorbeeld aandelen, vastrentende waarden en derivaten. Ook wel beleggingsportefeuille.

Strategische normportefeuille

De strategische normportefeuille is een schaduwportefeuille waarin het pensioengeld in theorie belegd zou kunnen worden. De normportefeuille is dan ook, net als de werkelijke portefeuille, omgeven met regels en afspraken. De normportefeuille bestaat uit meerdere beleggingscategorieën, bijvoorbeeld aandelen en vastrentende waarden. Elke categorie heeft een bepaalde weging. Verder wordt per categorie een 'belegbare' index afgesproken die als vergelijkingsmaatstaf geldt.

Swap

Een swap is een derivaat waarbij een partij een bepaalde kasstroom of risico wisselt tegen dat van een andere partij. Deze twee componenten worden ook wel de 'legs' van de transactie genoemd. Swaps zijn derivaten, dat wil zeggen dat ze afgeleide producten zijn.

T

Technische voorziening (voorziening pensioenverplichtingen)

Technische voorzieningen worden gevormd om alle uit de pensioenregeling of andere overeenkomsten voortvloeiende pensioenverplichtingen te kunnen nakomen.

Toekomst bestendig toeslagverlenen (TBT)

De grens voor Toekomst Bestendig Toeslagverlenen (TBT) is de grens waarop het pensioenfonds op basis van toekomstbestendige toeslagverlening de volledige toeslag kan toekennen. Deze grens wordt jaarlijks bepaald en is afhankelijk van de rentestand van dat moment.

Toeslagverlening (indexatie)

Om de koopkracht van pensioenen niet achteruit te laten gaan, kunnen pensioenen worden aangepast. Dit houdt in dat een toeslag kan worden gegeven op het pensioen. Het bestuur neemt jaarlijks een besluit over het al dan niet verhogen van uw pensioenaanspraken. De toeslagverlening bij het pensioenfonds is voorwaardelijk. Er wordt slechts toeslag verleend voor zover de middelen van het pensioenfonds dit toelaten.

Toeslagenlabel

Het Toeslagenlabel is een illustratie met bijbehorende tekst dat in één oogopslag laat zien hoe het opgebouwd pensioen naar verwachting meegroeit met de stijging van de prijzen. Het doel van het label is om op een toegankelijke wijze informatie te geven over de waardevastheid van het pensioen.

U

Uitkeringsovereenkomst

De uitkeringsovereenkomst heeft betrekking

op de pensioenregeling voor het salaris-deel tot een bepaald bedrag, waarvoor een regeling op basis van het middelloonsysteem geldt.

Uitvoeringsovereenkomst

De overeenkomst tussen een werkgever en een pensioenfonds over de uitvoering van één of meer pensioenregelingen.

UPO

Uniform Pensioenoverzicht, een overzicht van de pensioenaanspraken dat jaarlijks aan de actieve deelnemers wordt gestuurd.

V

Valutarisico

Door wisselkoersveranderingen loopt het pensioenfonds het risico dat beleggingen minder waard worden. Om dit risico te beperken dekt het pensioenfonds gedeeltelijk de valuta's af.

Verantwoordingsorgaan

De in de Principes voor Goed Pensioenfondsbestuur gehanteerde term voor een orgaan waarin de actieve deelnemers, de pensioengerechtigden en de financieel betrokken werkgever(s) zijn vertegenwoordigd en waaraan het bestuur periodiek verantwoording aflegt.

Verbonden personen

Alle leden van de organen van het pensioenfonds en andere personen die werkzaamheden voor het pensioenfonds verrichten, onafhankelijk van de duur waarvoor of de juridische basis waarop zij werkzaam zijn.

Vereist eigen vermogen

Zie eigen vermogen.

Voorwaardelijk pensioen

Een extra voorwaardelijk pensioen over dienstjaren uit het verleden als gevolg van

een lagere pensioenopbouw dan mogelijk is volgens de fiscale regelgeving.

Voortzettende deelnemers

Deelnemers die wel pensioen opbouwen, maar niet meer in dienst zijn bij de werkgever. Dit geldt bijvoorbeeld voor medewerkers die gebruik hebben gemaakt van een VUT regeling of medewerkers die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt zijn verklaard.

VPL

De afkorting van de Wet aanpassing fiscale behandeling VUT/ prepensioen en introductie Levensloopregeling.

W

Waardeoverdracht(en)

Het naar een andere pensioenregeling overdragen van de waarde van het opgebouwde pensioenrecht.

WIA

Dit is de afkorting voor de wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen.

